

อนุสรณ์
วันพระราชทานเพลิง
พ.ต.ต. แปลก นิลวรรณ

อนุสรณ์
วันพระราชทานเพลิง
พ.ต.ต. แปลก นิลวรรณ

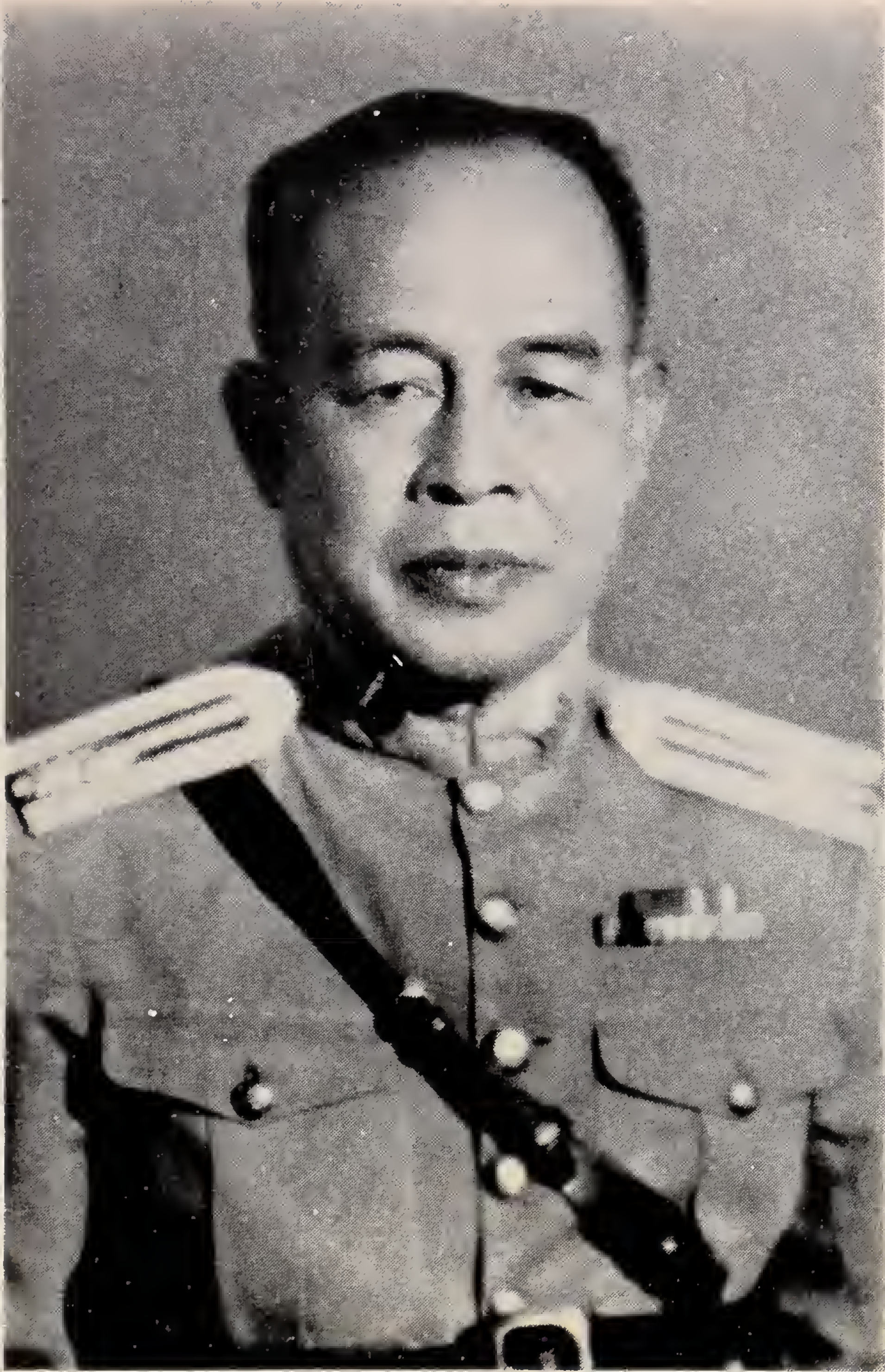
ณ เมรุวัดธาตุทอง

กรุงเทพ ฯ

เสาร์ที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๑๖

เจ้าภาพขอกราบขอบพระทัย และขอบพระคุณทุกท่าน

ที่ได้กรุณาให้เกียรติในวันพระราชทานเพลิง หากมีสิ่งใดขาดตกบกพร่องโปรดอภัยด้วย. หนังสือที่ระลึกนี้ได้รับความกรุณาจากท่าน พุทธทาส ภิกขุ ผู้รจนา “นิพพาน” ให้จัดพิมพ์เพื่อธรรมบรรณาการ ขอกุศลผลบุญทั้งหลายทั้งปวง จงดลบันดาลให้ “คุณพ่อ” จงประสบสันติสุข ในสัมปรายภพ ทุกเมื่อ เทอญ.

พ.ต.ต. แปลก นิลวรรณ

10 สิงหาคม 2439

24 มิถุนายน 2516

ท่ามกลางภรรยาและบุตรธิดา

ท่ามกลางเพื่อนตำรวจ ณ ฉะเชิงเทรา

พักผ่อนที่บางแสนหลังทำงานหนัก!

ประวัติย่อ

พ.ต.ต. แปลก นิลวรรณ

เกิด วันที่ 10 สิงหาคม พ.ศ. 2439 ณ ตำบลท่าพี่เลี้ยง อำเภอท่าพี่เลี้ยง จังหวัดสุพรรณบุรี บิดา—นายอุ่ม นิลวรรณ, มารดา—นางจันท นิลวรรณ, ภรรยา —นางสุนันท์ (นิลวรรณ).

มรณะ วันที่ 24 มิถุนายน 2516.

อุปสมบท ณ วัดบพิตรพิมุขราชสถิตย์ เมื่อ พ.ศ. 2459.

การศึกษา ร.ร. ปรีชาพิทยากร สุพรรณบุรี สำเร็จชั้นประถมบริบูรณ์ พ.ศ. 2453.
ร.ร. พลตำรวจ สระปทุม สอบไล่ได้วิชานายดาบตามหลักสูตรของกรมตำรวจภูธร ได้ที่ 1 พ.ศ. 2472. ร.ร. ตำรวจปทุมวัน

พระนคร สอบไล่วิชานายตำรวจสัญญาบัตร ตามหลักสูตร ของกรมตำรวจ ได้ชั้นเอก พ.ศ. 2474.

รับราชการ เป็นเสมียนตรี กรมตำรวจ กระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2457.

ยศ	ว่าที่นายดาบตำรวจ	1	มี.ค.	2472.
	นายดาบตำรวจ	10	ต.ค.	2473.
	ว่าที่นายร้อยตำรวจตรี	1	ธ.ค.	2474.
	นายร้อยตำรวจตรี	1	เม.ย.	2476.
	นายร้อยตำรวจโท	27	ต.ค.	2479.
	นายร้อยตำรวจเอก	14	มิ.ย.	2483.
	นายพันตำรวจตรี	2	ต.ค.	2496.

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ และ **เหรียญตรา**

เหรียญเงินมงกุฎสยาม	8	พ.ย.	2472.
เหรียญจักรมาลา	8	พ.ย.	2474.

เหรียญฉลองพระนคร 150 ปี

4 เม.ย. 2475.

เหรียญพิทักษ์รัฐธรรมนูญ

12 เม.ย. 2478.

เบญจมาภรณ์มงกุฎสยาม 6 ธ.ค. 2478.

เหรียญช่วยราชการเขตภายใน

24 ส.ค. 2486.

จัตุรถาภรณ์มงกุฎไทย 19 ก.ย. 2486.

เหรียญบรมราชาภิเษก 3 พ.ค. 2493.

จัตุรถาภรณ์ช้างเผือก 18 พ.ย. 2496.

เหรียญรัตนาภรณ์ชั้นสี่ 4 ก.ย. 2499.

เหรียญชัยสมรภูมิ 22 ต.ค. 2508.

ตำแหน่งหน้าที่ เสมียนตรี ตำรวจภูธรมณฑล ปราจีน

1 ต.ค. 2457.

เสมียนโท ตำรวจภูธรมณฑลปราจีน

1 ต.ค. 2458.

นายสิบตำรวจโท ตำรวจภูธรมณฑลปราจีน

1 มิ.ย. 2459.

นายสิบตำรวจเอก ตำรวจภูธรมณฑลปราจีน

1 ก.ค. 2460.

จ่านายสิบตำรวจ กองเมืองที่ 4 อำเภอกบินทร์

1 ต.ค. 2468.

จ่านายสิบตำรวจ อำเภออรัญประเทศ

1 ก.ค. 2472.

ว่าที่นายดาบตำรวจ มณฑลปราจีน

1 ก.ค. 2473.

นายเวรผู้บังคับการ มณฑลปราจีน

1 ต.ค. 2473.

นายเวรผู้บังคับการ มณฑลปราจีน

1 ธ.ค. 2474.

ประจำกองตำรวจภูธร จ. ฉะเชิงเทรา

18 พ.ย. 2475.

ประจำกองบังคับการตำรวจภูธรภาคกลาง

1 ธ.ค. 2475.

หัวหน้ากองตรวจ สายที่ 7 จังหวัดจันทบุรี

22 ก.พ. 2476.

นายเวรผู้บังคับการตำรวจภูธร เขต 5,

2 ก.พ. 2482.

หัวหน้าสถานีตำรวจภูธร อำเภออธึกเทวเดช

27 ก.ค. 2484.

ผู้บังคับกองตำรวจภูธร อำเภอบางละมุง

22 เม.ย. 2486.

ผู้กำกับการตำรวจภูธร จังหวัดฉะเชิงเทรา

1 พ.ค. 2490.

ออกจากราชการเพื่อรับบำเหน็จบำนาญ

ในเหตุรับราชการนาน

22 ม.ค. 2491.

บรรจุเข้ารับราชการประจำกรมตำรวจ

10 มี.ค. 2493.

ผู้กำกับการตำรวจกองตรวจเขต 5 ฉะเชิงเทรา.

12 เม.ย. 2493.

ทำความชอบในกรณีพิเศษปราบขบฏ

(29 มิ.ย. 2494) 1 ก.ค. 2494.

รักษาการผู้กำกับการตำรวจภูธรจังหวัด กระบี่.

15 พ.ค. 2495.

รักษาการผู้กำกับภูธร ประจวบคีรีขันธ์

7 เม.ย. 2496.

ผู้กำกับการตำรวจภูธร ประจวบคีรีขันธ์

9 ม.ค. 2497.

ผู้กำกับการ กองตรวจ ภาค 3 นครราชสีมา

1 ต.ค. 2497.

ผู้กำกับการตำรวจสอบสวนกลาง

ภาค 3 นครราชสีมา 10 ส.ค. 2498.

บุตร–ธิดา

1. นายสรชัย นิลวรรณ
2. นางสมถวิล (ธุถาวร)
3. น.ต. จินดา นิลวรรณ
4. นางมณี (ชุติมา)
5. นางเฉลิมศรี (ศรีวรนาถ)
6. นายประวิทย์ นิลวรรณ
7. นางวิสา (โอหารรัตนมณี)
8. นายสุชาติ นิลวรรณ

แด่

พ.ต.ต. แปลก นิลวรรณ

เพื่อนร่วมตาย

คุณนายสุนันท์ นิลวรรณ และบุตร ธิดา ของคุณแปลกได้ขอร้องให้ข้าพเจ้าเขียนคำไว้อาลัยคุณแปลก เพื่อพิมพ์ลงในหนังสือที่จะแจก ในการ พระราชทาน เพลิงศพ ข้าพเจ้าเห็นเป็นการสมควรจะเขียนให้ตามความปรารถนา เพราะข้าพเจ้า กับคุณแปลก และครอบ ครัว รักใคร่ ชอบพอกันมาช้านาน และเคยรับราชการร่วม เป็นร่วมตายกันมาถึงสองครั้ง ครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๘ ข้าพเจ้าได้ ย้าย จาก ตำ แหน่ง ผู้กำกับ การ ตำรวจ ภูธร จัง หวัดสมุทรสาครไปเป็นผู้กำกับการตำรวจภูธรสาย ๗ จังหวัด

เครื่องราชอิสริยาภรณ์
พ.ต.ต. แปลก นิลวรรณ

จันทบุรี จึงได้พบกับคุณแปลกที่จังหวัดนั้น โดยคุณแปลกดำรง ตำแหน่ง ผู้บังคับ กอง ตรวจ ขณะ นั้น คุณแปลกมียศเป็นร้อยตำรวจโท ส่วนข้าพเจ้า มี ยศเป็นร้อยตำรวจเอกยังไม่เต็มขั้น คุณแปลก เป็นกำลัง ช่วยเหลือข้าพเจ้าในการป้องกัน และปราบปรามผู้ร้าย เป็นอันมาก ทำให้คดีอุกฉกรรจ์ลดลงกว่าแต่ก่อน คดีสำคัญ ๆ เช่นการปราบปรามเสือนุช ซึ่งอาละวาดฆ่าคนตายมาหลายศพ แม้แต่นายสิบเวรประจำสถานี ตำรวจ ภูธรอำเภอขลุงก็ยังถูก เสือนุชบุก เข้า มา ยิง ตาย ที่ หน้า สถานี เมื่อเสือนุชกำเริบเช่นนี้ คุณแปลกกับข้าพเจ้าจึงต้องไปที่อำเภอขลุง ช่วยกันวางแผนปราบปราม และได้ทำการยิงต่อสู้กันจนเสือนุชสิ้นชีวิต เราได้ออก ตรวจกันทั้งกลางวันกลางคืน สุดแล้วแต่จะ สืบทราบว่า เสือ นุชจะเคลื่อนไหวไปทางใด เราก็ให้ไปซุ่มคอยจับที่รังของมัน คุณแปลกไม่ทิ้งห่างข้าพเจ้าเลย คอยช่วยเหลือ ระแวดระวังข้าพเจ้าเพราะเกรงจะมีอันตราย เกิดขึ้น ดังนั้น

ข้าพเจ้าจึงถือว่าคุณแปลกเป็น เพื่อนร่วมตาย ของ ข้าพเจ้าด้วยผู้หนึ่ง

คุณแปลกเป็นผู้มีอัธยาศัยใจคอดี มีความขยันหมั่นเพียร มีความซื่อสัตย์สุจริตต่อหน้าที่ นับว่าเป็นนายตำรวจที่มีมือสะอาดด้วยผู้หนึ่ง เป็นคนพูดน้อยแต่ทำมาก ดังนั้นข้าพเจ้าจึงสนับสนุนขอเลื่อนขั้นเงินเดือนให้เรื่อยๆ จนได้เป็น ร.ต.อ. ข้าพเจ้าได้อยู่ร่วมรับราชการกับคุณแปลกราว ๓ ปีกว่า ข้าพเจ้าก็ย้ายจากจันทบุรี ไปเป็นผู้กำกับการตำรวจภูธร จังหวัดฉะเชิงเทรา ในเขตกองกำกับการตำรวจภูธรเขต ๒ เพราะตอนนี้ทางการกรมตำรวจยุบตำรวจภูธรสายต่าง ๆ เป็นกองบังคับการเขต ๑ ถึงเขต ๙ แล้วข้าพเจ้าได้ย้ายไปไหน ๆ อีกหลายแห่ง

ครั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๙ ข้าพเจ้าจึงย้ายมาเป็นรองผู้บังคับการเขต ๒ จังหวัดพระตะบอง เมื่อต้องส่งคืนพระตะบองจึงย้ายมาจังหวัดฉะเชิงเทรา จึงได้พบคุณแปลกย้ายมาเป็นผู้กำกับ การ ตำรวจ ภูธร จัง หวัด ฉะ เชิง-

เทรา มียศเป็น พ.ต.ต. แล้ว ข้าพเจ้าดีใจมากที่ได้พบเพื่อนเก่าอีก ครอบครัวของเราทั้ง ๒ ต่างไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนสนิทสนมกันเป็นอย่างดีตลอดมา ไม่เคยผิดพ้องหมองใจต่อกันเลย ครั้น พ.ศ. ๒๔๙๐ ข้าพเจ้าก็ย้ายไปเป็นผู้บังคับการตำรวจภูธรเขต ๘ จังหวัดนครศรีธรรมราช และย้ายไปที่อื่น ๆ อีกหลายแห่งจนกระทั่งครบเกษียณอายุออกจากราชการ

ข้าพเจ้ากับคุณแปลกเกิดปีเดียวกัน แต่คุณแปลก แก่เดือนกว่าข้าพเจ้าจึงมีนิสัยใจคอ คล้ายกัน เมื่อออกจากราชการแล้วข้าพเจ้าได้ ไปเยี่ยมคุณแปลกที่จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒ ครั้ง ครั้งแรกเมื่อ ๓ หรือ ๔ ปี ก่อนนี้ก็ได้พบกันสมความประสงค์ เห็นคุณแปลกยังมีสุขภาพดีอยู่ และเป็นสุขสบายดี บุตรชายและหญิงก็โต ๆ กันแล้ว ต่างมีงานมีการทำเป็นหลักฐานดี ครั้งที่ ๒ เมื่อราวต้นปีนี้ ข้าพเจ้าได้ไปเที่ยวที่วัดโสธร แล้วก็เลยแวะไปเยี่ยมคุณแปลกที่บ้านที่เคยอยู่ก็ไม่พบ ถามคนบ้าน

ข้างเคียงก็ได้ความว่า คุณแปลกขายบ้านนั้นแล้ว และคุณแปลกกับครอบครัวได้ย้ายเข้าไปอยู่ที่กรุงเทพ ฯ แล้ว แต่ไม่ทราบว่าไปอยู่ตรงที่ใด ถนนอะไร ข้าพเจ้าก็ตั้งใจว่าจะติดต่อสอบถาม จากบุตรชายคน โตของ คุณ แปลก ให้ได้ ก็ยังไม่มี โอกาสจะติดต่อได้ และยังสั่งให้นายแพทย์อนันต์ ศรีวณิกบุตรเขยข้าพเจ้าสอบถามให้ด้วย

ครั้นต่อมา ก่อน หน้าที่ คุณแปลก จะถึงแก่ กรรม สัก ๗ วัน ข้าพเจ้าก็ออกรู้สึกคิดถึงและอยากพบคุณแปลกเป็นอันมาก เพราะไม่ได้พบกันนาน ต่อมาข้าพเจ้าได้ไปเยี่ยมบุตรสาว และบุตร เขยของ ข้าพเจ้า นายแพทย์อนันต์ จึงเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า เขาได้ไปเยี่ยมเพื่อนที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ได้พบกับคุณแปลก หมออนันต์จึงบอกกับคุณแปลกว่าข้าพเจ้าเป็นห่วง และบ่นคิดถึงคุณแปลก กำลังคิดจะไปเยี่ยม แต่ก็ไม่ทราบ ที่อยู่จึงขอทราบที่อยู่ คุณแปลกก็ตอบว่าข้าพเจ้าก็ไม่ค่อยสบายอยู่

เลย คุณแปลกจะเป็นผู้มาเยี่ยมข้าพเจ้าก่อน-เอง และบอกว่าที่คุณแปลกมาอยู่โรงพยาบาลครั้งนี้ ก็ไม่ได้เจ็บอะไรมากมายเลย เป็นแต่เพียงหมอเขาให้มาเช็คร่างกายเท่านั้น

ในวันพรุ่งนี้ หรือมะรืนนี้หมอก็จะให้ ออก จากโรง-พยาบาลได้แล้วก็จะเลยมาเยี่ยมข้าพเจ้าทันที แต่ที่ไหนได้ข้าพเจ้าเลยคอยเก้อเปล่า เพราะในระหว่างที่คอยพบนั้นข้าพเจ้าก็ได้ เห็น ข่าวในหน้า หนังสือพิมพ์ว่า คุณแปลกถึงแก่กรรมเสียแล้วที่โรงพยาบาลนั้นเอง ตรงกับวันที่คุณแปลกบอกกับหมออนันต์ว่าจะมาเยี่ยม ข้าพเจ้า นั่นเองทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกเศร้าสลดใจเป็นอันมาก ถ้าหากข้าพเจ้าทราบแต่ เพียงว่า คุณ แปลกไป นอน ป่วยอยู่โรง พยาบาลเท่านั้น ข้าพเจ้าก็คงจะมีโอกาสได้พบอีกครั้งหนึ่ง ก่อนที่คุณแปลกจะจากไปอันไม่มีวันที่จะพบกันได้อีก ทำให้ข้าพเจ้าเสียใจเป็นอันมาก

การจากไปของคุณแปลกครั้งนี้ คงจะยังความเศร้าสลดแก่บรรดาญาติมิตรเป็นอันมาก แต่ข้าพเจ้าคิดว่าคุณแปลกคงจะจากไปดี สู่สุขคติในสัมปรายภพเป็นแน่นอน เพราะคุณแปลกได้ประกอบคุณงามความดีไว้มาก ทั้งได้ทำบุญทำทาน บุญกุศลนี้คงจะนำส่งคุณแปลกไปสู่ที่ดี

พ.ต.อ. สุระวุฒิประวัติ เทวกุล

[ม.จ. สุระวุฒิประวัติ เทวกุล]

ภรรยา และ บุตรธิดา
วันบำเพ็ญกุศล ครบ 7 วัน

รำพึงถึงความดี

คุณพี่ (พ.ต.ต. แปลก นิลวรรณ) เป็นคนใจดี โอบอ้อมอารี เกื้อกูลญาติมิตร ใครมีทุกข์เดือดร้อนมาขอให้ช่วย คุณพี่ก็ยินดีช่วยเหลือตามควรแก่กรณีเสมอ (เฉพาะ ดิฉันได้ รับเมตตา นุเคราะห์ จากคุณพี่อยู่เนือง ๆ)

คุณพี่รักและซื่อสัตย์ต่อครอบครัว ไม่เคยทะเลาะหรือทำให้เกิดความทุกข์ยุ่งยากแก่ ศรีภริยาเลย คุณ พี่รู้จักผ่อนหนักผ่อนเบา มีขันติอดทนต่ออารมณ์ที่ไม่พึงพอใจ เป็นคนรักบุตรธิดา ได้อบรมสั่งสอนให้เป็นคนดีทุกคน

คุณพี่เป็นผู้กำกับการตำรวจภูธร ประพฤติตนเข้าถึงประชาชน ใช้ทั้งพระเดชพระคุณเป็นหลักปฏิบัติการ (อย่างว่า มือหนึ่งถือถุงเงิน มือหนึ่งถือหวาย) ปรากฏว่าผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาและประชาชนนิยมนับถือ ทั้งรักทั้งเกรง เมื่อคุณ พี่ทราบว่า ผู้ใด ประพฤติผิดกฎหมาย

ครั้งแรกมักจะบอกให้เลิกประพฤติเสีย ยังไม่จับกุมถ้าผู้นั้นไม่เชื่อฟัง ขืนประพฤติต่อไปคุณพี่จึงจะจับกุมตัวมาฟ้องร้องลงโทษ บางครั้งผู้ร้ายเมื่อรู้แน่ว่าคุณพี่เป็นผู้จะไปจับกุม ก็ยอมมอบตัวโดยดีก็มี

คุณพี่นับถือเลื่อมใสพระพุทธศาสนามาก ได้บำเพ็ญบุญสร้างสาธารณกุศลต่าง ๆ อยู่เนืองนิตย์ กล่าวโดยสรุป ตั้งมั่นในศีลธรรม นับเป็นกัลยาณชน-คนดี โดยแท้

เมื่อคุณพี่—คนดีมาด่วนถึงแก่กรรม ก็เป็นธรรมดาที่ภรรยา บุตรธิดา คนที่เคารพนับถือ และญาติมิตร (รวมทั้งดิฉันด้วย) จะต้องเสียใจ เสียดาย-อาลัยถึง พูดง่าย ๆ ว่ายังไม่อยากให้ตายเร็ว เพราะถ้ามีชีวิตอยู่ต่อไปจะได้ประกอบคุณงามความดีเพิ่มพูลทวียิ่งขึ้นอีก

แต่ดีใจ ที่คุณพี่ได้สร้างแต่กรรมดี มีจิตบริสุทธิ์ผ่องใส เมื่อละจากภพนี้ก็ไปสู่สุคติภพ เรียกว่าไปดี ดังมีบาลีพุทธภาษิตรับรองว่า **จิตฺเต อสงฺกิลิฏฺเฐ สุคติ ปาฏิกงฺขา** เมื่อทำกรรมดีมีจิตไม่เศร้าหมอง สุคติเป็นอันหวังได้ ดังนี้แล.

นวลศรี เพ็ญชาติ

ณ ศาลาสิทธิสยามการ วัดธาตุทอง

24-30 มิถุนายน 2516

อาลัยแด่ "คุณป๋า"

ผู้เป็นสุดที่รักและเคารพบูชาของลูก ๆ

24 มิถุนายน 2516 เป็นวันที่ลูกต้องประสบกับความเศร้าโศกอย่างสุดซึ้งในการที่คุณป๋าได้จากคุณแม่และลูก ๆ ไปอย่างไม่มีใครคาดฝันมาก่อน แม้ว่าคุณป๋าจะจากลูกไปแล้วไม่ว่านานแสนนานเพียงใด ลูกก็ไม่อาจที่จะลืมคุณป๋าได้ชั่วชีวิต ลูกยังระลึกถึงพระคุณของคุณป๋าเสมอ เสมือนหนึ่งว่าคุณป๋ายังมีชีวิตอยู่

นับแต่ลูกจำความได้ คุณป๋าใจดี รักและตามใจลูกทุกคน ไม่เคยดุว่าให้ลูกเสียใจ สอนให้ลูกเป็นคนมีเหตุผล รู้จักผิดชอบชั่วดี คุณป๋าเป็นที่ปรึกษาและให้คำแนะนำที่ดีแก่ลูกเสมอมา เมื่อยามลูกมีสุข คุณป๋าพลอยดีใจด้วย เมื่อยามลูกมีทุกข์คุณป๋าคอยปลอบใจให้กำลังใจแก่ลูกให้มีมานะสู้ต่อไป คุณป๋าเป็นทั้งพลังแรง พลังใจให้แก่ลูกทุกคน คำของคุณป๋ายังซึ้งอยู่ในหัวใจ "ลูกของป๋าจะต้องซื่อสัตย์ อดทน และพยายามทำทุกอย่างให้ดีที่สุด" ซึ่งลูก ๆ ก็ได้ยึดถือปฏิบัติตามเสมอมา

คุณป๋าเป็นคนใจบุญ มีเมตตากรุณา รักและชอบเลี้ยงสัตว์ทุกชนิดมีแต่คนรัก ไม่เคยมีศัตรู ลูกจึงมีความเชื่อมั่นว่า คุณป๋าต้องจากลูกไปอย่างมีความสุข ปราศจากทุกข์เป็นแน่

ลูก ๆ ขออาราธนา คุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลกรวมทั้งกุศลผลบุญใดที่คุณป๋าได้สร้างสมมา พร้อมทั้งกุศลผลบุญใด ๆ ที่คุณแม่และลูก ๆ ได้ทำไว้ในอดีตชาติและปัจจุบันชาติ ขออุทิศให้วิญญาณของคุณป๋าที่เคารพบูชาของลูกจงไปสู่สุคติ ณ สัมปรายภพนั้น เทอญ.

จากลูก ๆ

นายสรชัย นิลวรรณ
นางสมถวิล (ธุถาวร)
น.ต. จินดา นิลวรรณ
นางมณี (ชุติมา)
นางเฉลิมศรี (ศรีวรนาถ)
นายประวิทย์ นิลวรรณ
นางวิสา (โอฬารรัตนมณี)
นายสุชาติ นิลวรรณ

ท่ามกลางความเศร้าสลด
วันบรรจุศพ 30 มิ.ย. 16

นิพพาน

โดย

พุทธทาส ภิกขุ

สารบัญ

นิพพาน *มิได้มีความหมายเป็นบ้านเมือง หรือโลกของพระเป็นเจ้าที่เต็มไปด้วยความสุข ชนิดที่ใฝ่ฝันกันและเป็นอยู่อย่างนิรันดร*

นิพพาน *มิใช่มีความหมายเป็นการหลุดรอดของตัวตน จากโลกนี้ไปสู่โลกเช่นนั้น หรือภาวะแห่งความมีตัวตนเช่นนั้น*

แต่ว่า

"*นิพพาน*" มีความหมายเป็นความดับสนิทแห่งความเร่าร้อนเผาลน, ความเสียบแทงยอกตำ และความผูกพันร้อยรัด อันมีอยู่ในจิตใจของมนุษย์ โดยตัดต้นเหตุแห่งความเป็นอย่างนั้นเสียได้สิ้นเชิง ความเป็นอย่างนี้ มีอยู่อย่างเป็นอนันตกาล คือมีอยู่ในที่ทุกแห่งและทุกเวลาพร้อมที่จะปรากฏแก่จิต ซึ่งปราศ-จากกิเลสอยู่เสมอ, เราจึงกล่าวว่า นิพพานมีสภาพเป็นนิรันดร, มีอยู่ในที่ทุกแห่งทุกเวลาอย่างไม่ขาดระยะ ใกล้ชิดติดอยู่กับตัวเราในวัฏฏสงสารนี่เอง หากแต่เข้าไม่ถึงหรือมองไม่เห็น เพราะจิตมีกิเลสซึ่งเป็น "*เปลือก*" ชนิดหนึ่งห่อหุ้มอยู่

มองย้อนดูอีกทางหนึ่ง,

จะเห็นว่ากิเลสและความทุกข์ ไม่อาจจะมีอยู่ในสภาพแห่งความเป็นเช่นนั้น ฉะนั้นจึงกล่าวว่า **นิพพานไม่เป็นที่ตั้งอาศัยแห่งกิเลส และความทุกข์ แต่เป็นแดนที่ดับสนิท ของกิเลสและความทุกข์**

มองดูกันอีกทางหนึ่ง,

เมื่อจิตประกอบด้วยปัญญา มองเห็นสภาพแห่งความเป็นเช่นนั้นของนิพพาน หน่วงเอานิพพานนั้นเป็นอารมณ์ โดยมีความสลดสังเวชในความหลงของตนในกาลก่อนแล้ว กิเลสก็เริ่มเหือดแห้งไป, ความทุกข์ก็เหือดแห้งไปตาม, ฉะนั้น จึงกล่าวว่า **นิพพานเป็นธรรมเครื่องดับแห่งกิเลส และความทุกข์ทั้งหลาย**

แต่เมื่อสรุปแล้ว

นิพพานนั้นก็คือ สภาพอันเป็นความดับสนิทแห่งความเร่าร้อนเผาลน, ความเสียบแทงยอกตำ, และความผูกพันร้อยรัดของมนุษย์ในทางจิตดังกล่าวแล้ว *กิริยาที่*

ความเร่าร้อนเป็นต้นเหล่านั้นดับลง นั้นคือ กิริยาที่จิตลุถึงความสิ้นกิเลสหรือลุถึงนิพพาน เรียกว่า *ก า ร นิ พ พ า น* **การนิพพานของมนุษย์เราโดยที่แท้ก็คือ ความที่จิตของคนเราเข้าถึงสภาพแห่ง ความไม่มีความเร่าร้อนเผา-ลน, ความเสียบแทงยอกตำ, และความผูกพันร้อยรัด อย่างเด็ดขาดสิ้นเชิงโดยประการทั้งปวงนั่นเอง**

ภาวะแห่งนิพพาน และการนิพพาน ปรากฏขึ้นในโลกเป็นครั้งแรก เพราะการเกิดขึ้นของพระสัมมา-สัมพุทธเจ้า ผู้เข้าถึงความดับสนิทแห่งความเร่าร้อนเป็นต้นนั้น เป็นบุคคลแรกในโลก *การเกิดของพระองค์ก็คือการประสูติ การตรัสรู้ และการปรินิพพาน รวมกันทั้ง ๓ อย่างนั่นเอง* ฉะนั้นการประสูติ การตรัสรู้ และการปรินิพพานจึงเป็นของอันเดียวกัน รวมเข้าด้วยกันแล้วก็เป็นชัยชนะของโลก ในการที่มีผู้เอาชนะความเร่าร้อนความเสียบแทงและความผูกพันของโลกได้ และด้วยเหตุนี้เอง ท่านจึง

กำหนดไว้ว่า เหตุการณ์ทั้งสามอย่างนี้ มีขึ้นในวันเดียวกัน คือ **วันเพ็ญวิสาขบูชา**

นิพพาน แปลว่า *ดับเย็นสนิทของสิ่งที่ร้อน*

อะไรเป็นของร้อน ? *ชีวิต* เป็นของร้อน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์, วิญญาณ ผัสสะ และเวทนา ทั้งหมด ที่อาศัย ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เหล่านี้ ซึ่งเป็นตัวชีวิต เป็นของร้อน **ร้อนเพราะอะไร ?** เพราะไฟ คือ ราคะ โทสะ โมหะ ความเย็นสนิทของสิ่งเหล่านี้ เพราะไม่ถูกไฟคือ ราคะ โทสะ โมหะ เผาให้ร้อนนั้นคือ **นิพพาน** ฉะนั้น นิพพานก็คือความเป็นของเย็นสนิท ของชีวิตซึ่งเคยเป็นของร้อนมาก่อนนั่นเอง นี้เป็นนิพพานส่วนของบุคคลคนหนึ่ง ๆ ซึ่งเขาได้ทำให้ปรากฏขึ้น จากนิพพานใหญ่หรือนิพพานรวม ซึ่งเป็นนิรันดรหรือตั้งอยู่ตลอดอนันตกาล

ไม่มีใครต้องบอกกล่าว เราก็ทราบได้ว่าโลกเราในสมัยนี้เป็นโลกที่ร้อนยิ่งกว่าแต่ก่อน, ทั้งนี้เป็นเพราะไฟคือ ราคะ

โทสะ โมหะ ในโลกได้เพิ่มมากยิ่งขึ้น โดยเหตุที่คนในโลกยิ่งมีความเฉลียวฉลาดในทางสุมไฟเหล่านี้มากยิ่งขึ้น คนในโลกยิ่งไม่ทราบและไม่ถือว่า การดับไฟ *ราคะ โทสะ โมหะ* เป็นจุดหมายของชีวิต *และกลับเป็นผู้แสวงหาความเพลิดเพลินในการสุมไฟเหล่านี้ขึ้นในโลกให้มากยิ่งขึ้น โดยไม่มีความมุ่งหมายที่จะดับมันเลยแม้แต่น้อย โลกกลายเป็นของร้อนไปทุกปรมาณู เพราะคนในโลกลูบคลำมันด้วยจิตใจ ที่เต็มไปด้วย ราคะ โทสะ โมหะ ยิ่งกว่าเดิมความเย็นของนิพพานไม่ปรากฏแก่โลกเลย จนกว่าเมื่อใดชาวโลกจะมีความเข้าใจอันถูกต้อง ที่เรียกว่า* "สัมมาทิฏฐิ" *และช่วยกันดับไฟให้ดับสนิทไป*

เราได้แต่สาละวนอยู่กับการทรมานเผาผลาญตัวเอง! ไม่เคยรู้สึกในนิพพานแม้แต่การฝันถึง!! โลกยังไม่ได้รับประโยชน์จากนิพพาน ซึ่งมีอยู่ในที่ทุกแห่งทุกเวลา เพราะความหลับไหลของชาวโลกเอง!!

ดูอีกเหลี่ยมหนึ่ง,

นิพพาน แปลว่า *ปราศจากเสียบแทงยอกตำ*

อะไรเป็นของเสียบแทงยอกตำ ? *โลกหรือชีวิต* ที่กล่าวแล้วอีกนั่นเองเป็นของเสียบแทงยอกตำ ในเมื่อบุคคลเข้าไปจับฉวยเอา ด้วยความเขลาเข้าใจผิด หรือที่เรียกว่า "**มิจฉาทิฏฐิ**" เคยมีบุคคลหลายกลุ่ม ยึดถือโลกในลักษณะที่อยากเป็นเจ้าโลก และได้รับความพินาศเป็นเครื่องตอบแทนไปแล้วทุกกลุ่ม, ตนเองก็พินาศเพื่อนร่วมโลกตั้งค่อนโลก ก็ได้รับความกระทบกระเทือน บางกลุ่มยึด ถือโลกใน ลักษณะ ที่มัน ควรจะเป็น ไปตามความชอบใจของตัว ผลที่ได้รับก็คือ การแบ่งโลกเป็นซีก ๆ ส่วน ๆ แล้วทำการล้างผลาญกันอย่างสุดกำลังสติปัญญาอันมีมากพอที่จะเผาผลาญโลก ให้กลายเป็นควันสูญสิ้นไปได้ในพริบตาเดียว แม้ในส่วนตัวบุคคลคนหนึ่ง ๆ ก็มีการยึดถือเอาสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์เป็นอนัตตามาให้เป็นของเที่ยง เป็นสุข และเป็นอัตตา ผลที่ได้รับก็คือ

ความเพลิดเพลินในการร้องไห้ หัวเราะสลับกันไปในการทรมานเผาผลาญตนเองอยู่ด้วยวิธีต่าง ๆ อย่างไม่เคยรู้สึกสมเพชตัวเอง สิ่งที่เขาคิดว่าเป็นเครื่องบำเรอตนเองนั้นที่แท้ก็คือ สิ่งที่เขาเองกลับเป็นฝ่ายบำเรอมันอยู่ ทุกอิริยาบถทั้งหลับและตื่น ความเสียบแทงยอกตำมีเต็มอัดอยู่ในทุก ๆ ชีวิต จนกว่าเมื่อใดชาวโลกจะมีความเข้าใจอันถูกต้อง ตามแบบที่พระพุทธองค์ได้ทรงค้นพบ และถอนลูกศรเหล่านั้นออกเสียได้โดยสิ้นเชิง

บัดนี้ โลกเรา สาละวน อยู่แต่กับ การเสียบลูกศรแห่งความอยาก และความยึดถือนานาประการเข้าในตน ! ไม่เคยรู้สึกว่าภาวะแห่งการปราศจากการเสียบลูกศรนั้นเป็นอย่างไร เพราะพอเกิดมาก็มีลูกศรปักอกติดมาเสร็จด้วยกันทุกคน !! โลกยังไม่ได้รับประโยชน์จากนิพพาน ซึ่งมีอยู่ในที่ทุกแห่งและทุกเวลา เพราะความไม่สนใจในความหมายแห่งคำว่า **วิสาขบูชา** เสียเลย !!

มองดูอีกเหลี่ยมหนึ่ง

นิพพาน แปลว่า *ปราศจากเครื่องผูกพันร้อยรัด*

อะไร คือเครื่องผูกพันร้อยรัด ? ความเข้าใจผิดในชีวิตที่ยังโง่เขลาอยู่ทุกแง่ทุกมุม เป็นเครื่องผูกพันร้อยรัด ความโลภก็ดี ความรักก็ดี ความโกรธก็ดี ความเกลียด ความริษยาอาฆาต ความกลัว ฯลฯ ก็ดี ล้วนแต่เป็นเครื่องรึงรัดจิตใจความยึดถือว่าตัวตน ย่อมรึงรัดตนไว้กับของ ๆ ตนอย่างไม่สามารถจะตัดให้ขาดได้ เมื่อความสุข หรือสิ่งที่ตนพอใจก็เป็นของตน แล้วความทุกข์หรือสิ่งที่ตนไม่ชอบ ก็เป็นของตนอย่างเดียวกันโดยไม่มีทางจะหลีกเลี่ยงได้ ภาวะแห่งความปราศจากเครื่องผูกพันร้อยรัด ย่อมเป็นภาวะแห่งความไม่เร่าร้อนเผาผลาญ และไม่เสียบแทงยอกตำอยู่ในตัว เพราะปราศจากสิ่งที่เรียกว่า กิเลสอย่างเดียวกันจัดว่าเป็นนิพพานร่วมกัน

โลกเราใน สมัยที่ชักใยพันตัวเอง เข้าไปสู่ความยุ่งยากสลับซับซ้อนทางการเมือง การเศรษฐกิจการสงครามและอื่น ๆ ในอันดับสูงสุดย่อมเป็นตัวอย่างอันแสดงถึงลักษณะ และผลแห่งความถูกผูกพันร้อยรัดได้เป็นอย่างดี แต่ความจริงย่อมแสดงอยู่ในตัวเองแล้วว่าเพราะผงเข้าตา จนต้องหลับอยู่เรื่อยไปไม่มองเห็นสิ่งรัดรึงอยู่รอบตัวและรัดรึงหนักขึ้น โลกจึงมีแต่ชักใยพันตัวเองหนักยิ่งขึ้น ความดิ้นรนมีความหมายแต่เพียง ให้ได้เปรียบผู้อื่นในบรรดาพวกที่ติดอยู่ในสายใยนี้ด้วยกันให้มากที่สุดเท่านั้น ไม่เคยคิดที่จะเปลื้องตนออกไป จากกลุ่มสายใยอันยุ่งเหยิงนี้เลย จึงไม่มีความสนใจ และไม่ยอมสนใจในความหมายอันประเสริฐสุด ของคำว่า วิสาขบูชา กล่าวคือ **นิพพาน** ซึ่งอยู่ในลักษณะที่ตั้งอยู่เหนือคิ้วของบุคคลผู้ไม่เคยส่องกระจกเสียเลยนั่นเอง

โลกเราสาละวนอยู่แต่ในการชักใยพันตัวเอง ! ไม่มีความรู้สึกว่ากำลังทะเลาะวิวาทกันอยู่ในอวนใหญ่ แห่งพญามาร ! ! โลกไม่หวังประโยชน์จากการออกไปนอกวงล้อมของอวน เพราะไม่เคยสำนึกว่า ตนตกอยู่ในวงล้อมของอวนแห่งความพินาศแต่อย่างใด ! ! !

นิพพาน

จุดหมายปลายทาง

ของชีวิต

พระนิพพาน ไม่ใช่เป็นจิต, ไม่ใช่เป็นเจตสิกหรือสิ่งที่เกิดขึ้นกับจิต โดยอาศัยจิตนั้น, ไม่ใช่มีรูปร่างเป็นก้อนเป็นตัวอันเป็นประเภท รูปธรรม, ไม่ใช่บ้านเมือง ไม่ใช่ดวงดาว หรือ ดวงโลก โลกใดโลกหนึ่ง, และยิ่งกว่านั้นพระนิพพานไม่ใช่สิ่งที่มีความเกิดขึ้นมา, ไม่ใช่สิ่งที่มีความดับลงไป หรือทั้งเกิดและดับสลับกันไปในตัว แต่ พระนิพพาน เป็นสภาวะแห่งธรรมชาติชนิดหนึ่ง และเป็นสิ่งเดียวเท่านั้นที่ไม่ต้องตั้งต้นการมีของตนขึ้นเหมือนสิ่งอื่น, แต่ก็มีอยู่ได้ตลอดไปและไม่รู้จักดับสูญ เพราะไม่มีเวลาดับ หรือแม้แต่แปรปรวน

สิ่งทั้งหลายอื่นซึ่งมี ๆ อยู่ นอกจาก **พระนิพพาน** แล้ว, แรกที่สุด*มันต้องมีการเกิดขึ้นมันจึงจะมีอยู่ได้ และต้องดับไปในที่สุด* แม้จะช้านานสักเพียงไรก็ตาม และยังต้องแปรไป ๆ ในท่ามกลางด้วย, เพราะสิ่งนั้นมันมีการเกิดขึ้น แม้ที่สุดแต่ดวงอาทิตย์ซึ่งวิทยาศาสตร์บอกว่า มีอยู่นานก่อนสิ่งใดในสากลจักรวาล มันจะต้องกลายเป็นไม่มีไปสักวันหนึ่ง และเราจะไม่ได้เห็นมันในเวลาเช้าและลับหายจากสายตาไปในเวลาเย็นเช่นเดียวนี้, แม้ดิน น้ำ ไฟ หรือความร้อน ลมหรืออากาศก็เช่นกัน จักต้องถึงสมัยหนึ่งซึ่งมันจะไม่มีอยู่, เพราะสิ่งเหล่านี้ มีการเกิดขึ้นมา, และเกิดขึ้นได้เป็นขึ้นได้ โดยต้องอาศัยสิ่งอื่น

ส่วนสิ่งที่เราเรียกว่า **พระนิพพาน** ไม่เป็นเช่นนั้น *ไม่มีการเกิดขึ้น ทำไมจะต้องมีการอาศัยสิ่งอื่น, เมื่อตัวเองมีของตัวเองได้ มันจึงไม่รู้จักดับ* และจะมีอยู่ตลอดไปโดยไม่มีที่สุดหรือเบื้องต้น และเหตุนี้เอง พระนิพพาน

จึงไม่ใช่สิ่งที่ใครจะกล่าวได้อย่างมีเหตุผลว่า พระนิพพาน นั้นเป็นอดีต อนาคต หรือเป็นปัจจุบันได้เลย, ทั้งนี้ก็เพราะความมีอยู่แห่ง พระนิพพาน นั้นแปลกกับความมีอยู่ของสิ่งอื่นอย่างสุดที่จะกำหนดมากล่าวได้ พระ-นิพพานมีอยู่ตลอดกาลอันไม่มีที่สุด, มีเป็นของคู่เคียงกับกาลเวลาอันไม่มีที่สิ้นสุด, แต่หากว่ากาลหรือเวลาจะเป็นที่สิ้นสุดลงในวันหนึ่งได้ พระนิพพาน ก็ยังหาใช่เป็นเช่นนั้นไม่

พระนิพพาน เป็นสิ่งที่เปิดโอกาสเตรียมพร้อมอยู่เสมอสำหรับที่จะพบกันเข้ากับดวงจิตของคนเราทุก ๆ คน หากแต่ว่าดวงจิตของเราตามธรรมดามีอะไรบางอย่างเข้าเคลือบหุ้มเสียก่อน ไม่เปิดโอกาสให้พบกันได้กับพระนิพพานเท่านั้น, พระนิพพาน จึงไม่ปรากฏแก่เราว่ามีที่ไหน ทั้งที่พระนิพพานอาจเข้าไปมีได้ในที่ทั่วไป ยิ่งเสียกว่าอากาศซึ่งเรากล่าวกันว่ามีทั่วไปเสียอีก เมื่อเราไม่อาจกำหนดหรือเคยพบกับพระนิพพาน ก็เลย

คิดไปว่า พระนิพพานไม่ได้มีอยู่ดังที่ท่านกล่าว เข้าใจว่าเป็นการกล่าวอย่างเล่นสำนวนสนุก ๆ ไป คนตาบอดมาแต่กำเนิดย่อมไม่รู้เรื่องแสงสว่างหรือสีขาวแดง ทั้งที่มันมีอยู่รอบตัว หรือถึงตัว ฉันใด, ผู้บอดด้วยอวิชชาซึ่งห่อหุ้มดวงจิต ก็ไม่รู้เรื่องพระนิพพาน ไม่อาจคาดคะเนพระนิพพานฉันนั้น, จนกว่าเขาจะหายบอด

เราเกิดโผล่ออกมาจากท้องแม่สู่โลกนี้ บอดเหมือนกันหมดทุกคน จึงไม่อาจรู้เรื่องพระนิพพานได้ตั้งแต่แรกเกิด ยิ่งผู้ที่ตาเนื้อ ๆ ก็บอดเสียอีกด้วยแล้ว ไม่อาจรู้จักแสง หรือสีกยิ่งร้ายไปกว่านั้น บอดตาไม่อาจรักษาได้ แต่บอดใจ หรือบอดต่อพระนิพพานนั้นรักษาได้ ผู้ที่บอดตาแต่ถ้าเขาหายบอดใจ เขาก็ประเสริฐกว่าผู้ที่แม้ไม่บอดตา แต่บอดใจ นี่เราจะเห็นได้ชัด ๆ ว่าแสงแห่งพระนิพพาน ส่องเข้าไปถึงได้ในที่ที่แสงสว่างในโลกส่องเข้าไปไม่ถึง ดวงจิตของคนตาบอดจึงอาจพบกับพระนิพพานได้ไม่ยากไปกว่าของคนตาดี ๆ แต่ว่าทุก ๆ คน

ที่ตาของเขายังเห็นแสงและสีได้ก็ไม่ยอมเชื่อ หรือสำนึกว่าตาของตนบอด ตาข้างนอกของเขาแย่งเวลาทำงานเสียหมด ตาข้างในจึงไม่มีโอกาสทำงาน แม้ที่สุดแต่จะรู้สึกว่าตาข้างในของฉันยังบอดอยู่ ก็ทั้งยาก, และยิ่งขึ้นไปกว่านั้นอาจไม่รู้สึกด้วยซ้ำไปว่า มีตาข้างในอยู่อีกดวงหนึ่งซึ่งเป็นดวงสำคัญที่สุดด้วย

เมื่อเขาแก้ปัญหาชีวิตอันยุ่งเหยิง ซึ่งเป็นวิสัยส่วนของตานอกได้หมดจดสิ้นเชิง เขาก็ยังต้องพบกับความยุ่งยากอยู่อีก และเขาไม่ทราบว่านั่นมันเป็นวิสัยส่วนของตาใน, แต่ก็แก้ไขมันไม่ได้, ทำให้ว้าวุ่นไป โทษนั่นโทษนี่ เดาอย่างนั้น เดาอย่างนี้ ก็ไม่อาจพบกับความสุขอันแท้จริงเข้าได้เลย นี่ ! จะเห็นได้แล้วว่า เพราะแก้มันไม่ถูก คือไม่ได้ใช้ตาในแก้ ที่ไม่ใช้เพราะตาในยังบอด, ที่ยังบอดเพราะตายังไม่ได้รักษา, ที่ยังไม่ได้รักษา ก็เพราะตนยังไม่รู้เลยว่า ตาในมีอีกดวงหนึ่ง,...... เป็นตา

สำหรับพระนิพพาน หรือความสุขอันเยือกเย็นแท้จริงของชีวิต

ใจของเราบอดเพราะอวิชชา คือความโง่หลงยิ่งกว่าโง่หลงของเราเอง นั่นเอง เปรียบเหมือนเปลือกฟองไข่ที่หุ้มตัวลูกไก่ในไข่ไว้เหมือนกะลามะพร้าวที่ครอบสัตว์ตัวน้อย ๆ ซึ่งเกิดภายใต้กะลานั้นไว้ ฯลฯ เหมือนเปลือกแข็งของเมล็ดพืช ซึ่งหุ้มเยื่อสารในสำหรับงอกของเมล็ดไว้ แม้แสงสว่างมีอยู่ทั่วไปมันก็ไม่อาจส่องเข้าไปถึงสิ่งนั้น จิตที่ถูกอวิชชาเป็นผ้าห่อหุ้มก็ไม่อาจสัมผัสกับพระ-นิพพาน อันมีแทรกอยู่อย่างละเอียดยิ่งกว่าละเอียดในที่ทั่วไป ตลอดถึงที่ที่แสงอาทิตย์ส่องลงไปไม่ถึง, ฉันใดก็ฉันนั้น

เมื่อใดเปลือกฟองไข่ กะลามะพร้าวเปลือกแข็งนั้น ๆ ได้ถูกเพิกออก หรือทำลายลง, แสงสว่างก็เข้าถึงทั้งที่ไม่ต้องมีใครขอร้องอ้อนวอน หรือขู่เข็ญบังคับมัน

เลย นี่ฉันใด: เมื่อผ้าของใจกล่าวคือ อวิชชา อุปาทาน ตัณหา อันเป็นผ้าทั้งหนาและบาง ทั้งชั้นนอก ชั้นกลาง ชั้นในถูกลอกออกแล้ว ด้วย "**การปฏิบัติธรรม**" แสงและรสแห่ง พระนิพพาน ก็เข้าสัมผัสกันได้กับจิตนั้นเมื่อนั้น ฉะนั้น, เราจึงเห็นได้ชัดเจน, เห็นได้อย่างแจ่มแจ้งทันทีว่า พระนิพพานไม่ใช่จิต ไม่ใช่เจตสิกอันเกิดอยู่กับจิต ไม่ใช่รูปธรรมไม่ใช่โลกบ้านเมือง, ไม่ใช่ดวงดาว, ไม่ใช่อยู่ในเรา, ไม่ใช่เกิดจากเรา ไม่ใช่อะไรปรุงขึ้นทำขึ้น มันเป็นเพียงสิ่งที่เข้ามาสัมผัสดวงใจเราในเมื่อเราได้ดำเนิน **การปฏิบัติธรรม** ถึงที่สุดเป็นการเปิดโอกาสให้แก่ พระนิพพานได้ เท่านั้น

ตัวพระนิพพาน คืออะไรเล่า ?

เท่าที่กล่าวมาแล้ว กล่าวแต่ฝ่ายที่ไม่ใช่, ส่วนที่ใช่หรือลักษณะของ พระนิพพาน นั้นคืออะไร ในที่นี้ก่อนอื่นทั้งหมด, ผู้อ่านต้องไม่เข้าใจว่าผู้บรรยายเป็นผู้ลุถึง พระนิพพานหรือพบพระนิพพานแล้ว, พึงเข้าใจ

แต่เพียงว่า เป็นนักศึกษาค้นคว้าด้วยกันเท่านั้น ถือเสีย ว่า เป็นการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้แก่กัน และกัน เท่าที่จะได้มาจากการค้นคว้าภายในห้องทดลองคือ มันสมอง, และตามแนวแห่งพระบรมพุทโธวาส ของพระผู้มีพระภาค องค์อรหันต์ สัมมาสัมพุทธเจ้าก็แล้วกัน

พระนิพพาน คืออะไรเล่า ?

พระนิพพาน คือ สภาพชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นตัวความบริสุทธิ์ ความว่าง ความเบา ความสุข อันแท้จริง ความชุ่มชื่น เยือกเย็น ฯลฯ อย่างสุดยอด, เป็นสภาพซึ่งแม้จะพูดว่ามีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวงก็ยังน้อยไป, พูดว่าอยู่คู่กับสิ่งทั้งปวง ก็ยังน้อยไป, เพราะเป็นสภาพที่เป็นอยู่เช่นนั้นโดยตัวเองจนตลอดอนันตกาล เราจึงกล่าวได้แต่เพียงว่า **พระนิพพาน** คือ *อมตธรรม—สิ่งที่ไม่มีการตาย*

จิตของเรานี้พบกันเข้ากับอมตธรรมนี้จริง, แต่จิตนั่นหาใช่อมตธรรมไม่ พระนิพพาน จึงคือสิ่งที่มีอยู่

สำหรับให้เราหรือจิตพบ มันจะได้รับความเยือกเย็นเป็นสุขถึงยอดสุดเพราะเหตุนั้นได้, และทุกคนควรพยายามทำเพื่อจะได้เสียก่อนแต่จะตายลงไป ถ้าจะปล่อยให้จิตท่องเที่ยวไปด้วยความมืดบอดของมัน มันก็จะเที่ยวไปด้วยอาการอันซ้ำซาก เช่นกับที่เคยเที่ยวมาแล้วไม่รู้กี่แสนชาติในวัฏฏสงสารอันยืดยาวนี้ การซ้ำแล้วซ้ำเล่าด้วยการเกิดแล้วตาย ๆ และในระหว่างเกิดตายก็เต็มไปด้วยความกดทับ นั่นมันจะดีอะไร, เพราะมันเป็นไปเองตามประสาความมืดบอด เช่นเดียวกับความล้มลุกคลุกคลานของคนตาบอด ซึ่งปราศจากไม้เท้าและผู้จูง การลืมตาและพบกับแสงสว่างคือพระนิพพานนั้น มันเป็นยอดที่สุดของความสุข เป็นความหยุดจบลงของความอยากความปรารถนา, เป็นความหมดสิ้นของความสงสัยในสิ่งที่อยากจะรู้, เป็นยอดสุดของความรู้ของทุก ๆ โลก ทุก ๆ สมัย และทุก ๆ ชีวิต เพราะฉะนั้น เพียงเท่านี้ก็เป็น

การแสดงให้เห็นได้บ้างแล้วว่า **พระนิพพาน** คือ *จุดปลายทางของชีวิตทุกชีวิต*, ถ้าใครจะถามข้าพเจ้าก็ตอบดังนี้, เคยตอบมาแล้วก็ดังนี้, และจะตอบต่อไปอีกก็ดังนี้

ทุกคนต้องไปพระนิพพาน !

ทุกคน ต้องลุถึง พระ นิพพาน ไม่วันใด ก็วันหนึ่ง, ทั้งที่ในบัดนี้ จะเป็นคนโง่หรือคนฉลาดก็ตาม ทุกคนจะจบการเดินทาง ของเขา ลงใน ชาติที่ บรรลุ พระ นิพพาน, ในชาติที่ตาภายในของเขาหายบอด, เพราะทุกคนมีที่สุดแห่งสงสารวัฏฏ์เว้นแต่จะช้าหรือเร็วเท่านั้น ทุกคนถูกธรรมชาติฝ่ายสูงค่อย ๆ พยุงเขาขึ้น เรื่อย ๆ แต่จะช้าหรือเร็วนั้น แล้วแต่ความหนักมากหรือน้อยของเขา, มันเป็นน้ำหนักแห่งความโง่ หรือกิเลส, หรืออีกอย่างหนึ่งคือความบอดมาก หรือบอดน้อย เพราะฉะนั้นทุกคนแม้จะกลับมีการกลับตกต่ำบ้าง ทางกายหรือทางจิตใจ ในขณะที่ท่องเที่ยวไปในวัฏฏสงสาร, แต่ตารางที่แสดงงบ

ยอดใหญ่ของเขา จะต้องเลื่อนสูงขึ้น ๆ เสมอ แม้เขาจะเคยดิ่งลงสู่อเวจีครั้งหนึ่งแล้วหรือหลายครั้ง ทุกคนจะต้องเป็นไปตามคติ และผลกรรมของตนก็จริง แต่ที่เขาเกิดครั้งหนึ่งนั้นมันเป็นการศึกษาของเขาทุกครั้ง แม้ในบางชาติเขาจะเป็นเด็กดื้อ แต่ในภายหลังหรือชาติหลังเขาย่อมเข็ด ทั้งที่ตามธรรมดาเขารู้สึกราวกะว่า ชาตินั้น ๆ ที่เขาเคยเกิดมาแล้วไม่มีอะไรติดต่อสืบเนื่องกันเลย

ตามกฎแห่งวิวัฒน์ ตามแนวแห่งวิทยาศาสตร์แผนปัจจุบัน เช่น ชีววิทยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ *ลัทธิแห่งดารวิน* ก็ตาม หรือตามแนวแห่งพุทธศาสนาคือ *กฎแห่งปัจจัย ๒๔ ประการ* และ *ปฏิจจสมุปบาท* ก็ตาม, แม้ที่สุดแต่ตามที่เราจะสังเกตได้ง่าย ๆ ทั่วไปว่า โลกนี้ค่อย ๆ เลื่อนสู่ระดับสูงขึ้น ๆ ไม่ทางฝ่ายรูปธรรมก็ต้องฝ่ายจิต; ที่จะหยุดนิ่งหรือตกต่ำลงนั้น เป็นไม่มี, ล้วน

แต่ยุคนั้น โลกจะยึดเอาฝ่ายจิต หรือฝ่ายรูปเป็นส่วนสำคัญ, ก็ตาม; ทั้งหมดนี้ ย่อมแสดงว่า สัญชาตญาณที่เป็นภายในพร้อมทั้งสิ่งที่ส่งเสริมข้างนอก มันล้วนแต่จะดึงไปในฝ่ายดีขึ้น ๆ เพราะตัณหาของหมู่สัตว์เป็นเช่นนั้น

เมื่อใดพากันหนักไปในฝ่ายรูป ก็ถึงจุดปลายทางของฝ่ายรูป เช่นที่วิทยาศาสตร์แผนปัจจุบัน กำลังก้าวพรวด ๆ ไป, และเมื่อใดโลกพากันหนักไปในฝ่ายจิต ก็จะพากันลุถึงจุดปลายทางฝ่ายจิต เช่นเดียวกับยุคแห่งพระอรหันต์ที่ผ่านพ้นมาแล้ว

แต่อย่างไรก็ดี แม้โลกนี้จะเป็นเด็กดื้อดันทุรังไปในฝ่ายรูป เมื่อ "**เข็ดฟัน**" เข้าก็ย่อมหมุนกลับไป

สู่ฝ่ายจิตเอง และในยุคนั้นแหละ จะมีสัตว์จำนวนมากจำนวนหนึ่ง ซึ่งหลุดพ้นออกไปจากโลก ได้ทุกคราวที่โลกหมุนมาสู่ราศีนี้ เมื่อเราจะรวมเค้าความที่ใหญ่ที่สุดให้สั้นที่สุดแล้ว เราจะกล่าวได้พร้อมทั้งเหตุผลว่า สัญชาติของสัตว์โลกย่อมหมุนไปหาฝ่ายดี ไม่ฝ่ายรูปก็ฝ่ายจิต ดังกล่าวแล้วสองอย่างนี้เท่านั้น

เมื่อทุกคนมีอำนาจ "**กายสิทธิ์**" อันนี้อยู่ในตน มันก็แน่นอนว่าจะถูกดึงดูดไปหาสถานะที่ถึงหรือพบกับ พระนิพพาน ทุกคนเมื่อได้ออกโรงเป็นตัวละครโลกในฉาก ที่เขาทะเยอ ทะยาน กะลิ้ม กระเหลี่ยใคร่ จะแสดงซ้ำซากเข้าก็เบื่อโลก ซึ่งเรียกว่ามี "**นิพพิทา**" เข้าสักวันหนึ่ง ในวันนั้นแหละ, เมื่อหน่ายก็คลายความกอดรัดยึดถือ เมื่อไม่ยึดถือก็หลุดพ้นจากเปลือกหุ้ม และพระนิพพานเข้าสัมผัสจิตของเขาได้เมื่อนั้น เรารู้จักตัวเราด้วยสายตา สั้น ๆ แค่ชาตินี้ จึงจับตัวความอยาก

และความเบื่อที่มีสายสัมพันธ์อันยาวยืดหลายร้อยชาติไม่ได้, ทั้งที่แม้เราจะเคยเห็นเด็กบางคนเกิดมาถึงก็เบื่อกาม มี โลภ โกรธ หลง น้อยกว่าธรรมดา, เราก็หาเข้าใจไปในทำนองว่าเป็นผลของชาติก่อน ๆ ของเขาไม่ มิหนำซ้ำมีความเห็นไปในทำนองว่า เด็กคนนั้นมีมันสมองไม่สมประกอบเสียอีก โดยอ้างหลักจิตวิทยาหรืออะไรที่ตนอยากจะอ้างมา ตามความอยากของตนเอง ถ้าหากเรามีสายตายาวมองเห็นได้ข้ามชาติแล้ว เราก็ต้องฉลาดมากกว่านี้หลายเท่านัก ถึงกระนั้นก็ยังไม่มีใครอยากสร้างสายตาชนิดนั้น เพราะไม่รู้จักบ้าง, เพราะกลัวว่าโลกจะหมดรสชาติที่หอมหวนไปบ้าง, แต่อย่างไรก็ตามผู้ที่เป็นเช่นนั้นแหละ ก็ตกอยู่ในจำพวกที่ถูกพัดพาไปหาพระ-นิพพาน ดุจกัน, เพราะไม่มีอะไรจะมามีอำนาจยิ่งไปกว่าผลกรรมอันปรุงสัญชาตญาณ และยิ่งกว่าความจริงอันไม่รู้จักแปรผันไปได้นี้เลย

ครั้งหนึ่ง มีผู้กล่าวแก่ข้าพเจ้าว่า *ถ้าเราทุกคนแน่นอนว่าต้องถึง* พระนิพพาน *วันยังค่ำแล้วเราจะไปขวนขวายปฏิบัติธรรมให้เหนื่อยยากทำไม*, หาความสุขในทางโลกเรื่อย ๆ ไปจนกว่าจะถึงกำหนดที่ถึงเข้าเอง มิดีกว่าหรือ, มิเป็นการฉลาดกว่าหรือ ? ข้าพเจ้าตอบเขาว่า *แน่นอนนัก...*

ที่ทุกคนก็กำลังเป็นอยู่เช่นนั้นเอง แล้วโดยไม่ต้องตั้งปัญหาหรือคิดว่าเราควรชวนกันดำเนินรูปนั้น แต่เราไม่รู้สึกเอง จึงมาตั้งปัญหาหรือคิดเพื่อทำเช่นนั้นทับลงไปอีก เรายังตาบอด, ยังกำลังปล่อยให้เรื่อยไปตามใจของเรา **ไม่มีอะไรที่มีอำนาจมากไปกว่าความรู้สึกหรือเห็นแจ้งภายในจิตของเราเอง,** และสิ่งนั้นมันก็บังคับควบคุมให้เราดำเนินไปโดยรูปนั้นอยู่อย่างเต็มเปี่ยมแล้ว การที่ทำตามความคิดแนวใหม่นั้น จึงไม่เป็นการแปลกกว่า หรือฉลาดกว่าเก่าแต่อย่างใดเลยนอกจากจะช่วยให้ช้ายิ่งไปกว่าธรรมดา หรือที่ควรจะเป็นเสียอีก

ข้าพเจ้าลองถามเขาบ้างว่า "ถ้าหากว่ามีใครสักคนหนึ่งอาจบันดาลให้ท่านถูกสลากกินแบ่งรางวัลจำนวนล้านได้ตามแต่ที่ท่านจะประสงค์ให้ถูกเมื่อไร เช่นนี้ท่านจะขอร้องให้เขาบันดาลเพื่อให้ท่านถูกพรุ่งนี้ หรือต่อเมื่ออีกสัก ๕๐ ชาติล่วงไปแล้ว ?" เขายิ้มและละอายที่จะตอบว่า *พรุ่งนี้*

เราจะเห็นได้สืบไปเป็นลำดับว่า สิ่งที่เราอยากมากที่สุดก็คือสิ่งที่เราเข้าใจ (ผิดหรือถูกก็ตาม) ว่ามันดีหรืออร่อยที่สุดนั่นเอง คนตาบอดมองไม่เห็นแสงแห่งนิพพานจะปรารถนาพระนิพพาน ได้อย่างไร, จะเห็นคุณค่าของพระนิพพาน ว่าสุดสูงกว่าสิ่งอื่นได้อย่างไร, ในเมื่อตาเนื้อ ๆ ของเขาชิงเอาเวลาไปรู้จักหรือแสวงหาเหยื่อในโลกเสียจนหมด เขากำลังอยากมีเงินมาก ๆ เพื่อหาผู้บำเรอ (ซึ่งเขาเลี่ยงอ้างว่า ภรรยา), ตึกสวย ๆ, รถยนต์งาม ๆ, ยศศักดิ์ชั้นหรู ๆ ฯลฯ พยายามเพื่อให้ได้

ในชาตินี้ หรืออีกกี่ชาติก็เอา ขอแต่ให้ได้ก็แล้วกัน, และขออย่าเพ่อให้ พระนิพพาน ถลันเข้ามาขวางหน้าเสียก่อน ถ้าเขารู้จักและเข้าใจ พระ นิพพานมากเท่าที่เขาเข้าใจเงินรางวัลล้านบาทนั่นแล้ว เขาจะต้องขอให้ท่านผู้วิเศษบันดาล เพื่อลุถึงพระนิพพานในนาทีนี้ทีเดียว แม้จะผลัดพรุ่งนี้ก็ยังไม่พอใจ, ถ้าเป็นไปได้

แต่มีพุทธ บริษัท จำนวนมาก ที่ต้องการ พระ-นิพพาน ทั้งที่ยังไม่ทราบว่า พระนิพพานคืออะไรแม้แต่น้อย คราวหนึ่งได้ลองตั้งปัญหาซึ่งไม่ใช่ ชื่อสิ่งต่าง ๆ ตามที่เรียกกันมาก่อน ถามขึ้นในที่ประชุมแห่งหนึ่งว่า มีสถานที่สองแห่ง แห่งหนึ่งต้องการสิ่งของ อะไรเป็นได้อย่างนั้นทันที อีกแห่งหนึ่งจะทำให้ ใจของผู้ไปถึงว่างเฉยเงียบพ้นจากอำนาจของอารมณ์ทุกประการ จนในที่สุดดับหายไปอย่างไม่มีอะไรเหลือ สำหรับมาเป็น อย่างนั้นอย่างนี้อีกต่อไป ในขณะนี้ **ใครจะเลือกไปในที่ไหน ?**

ทุกคนที่ตอบ ตอบว่าเอาแห่งแรก, อีกสองสามคนนิ่ง แต่ที่นิ่งก็เพราะรู้ทันว่าเป็นปัญหาล่อถามของข้าพเจ้า กลัวจะพลาดเลยนิ่งเสีย, คาดว่าหากสองสามคนนี้ตอบก็คงตอบเช่นเดียวกัน ทีนี้ถามต่อไปว่า เมื่อถึงที่นั้นแล้วจะต้องการอะไร ? เขาตอบว่าต้องการของดี ๆ ที่สุด เพื่อทำบุญให้สูงยิ่งสมใจรัก ข้าพเจ้าถามอีกว่า เพื่ออะไรกัน ? บางคนตอบว่าเพื่อไป *สวรรค์* บางคนเพื่อไป *พระนิพพาน*

ขอให้ลองคิดดูทีหรือว่า สิ่งแรกในปัญหานั้นก็คือ *สวรรค์* อยู่แล้ว, พวกนี้ไม่รู้จักแม้แต่สวรรค์ที่ตนกำลังปรารถนาอยู่ไปถึง สวรรค์แล้ว กลับเสียสละเพื่อหวังสวรรค์อย่างเดียวกันอีก, *เช่นนี้จะไปสวรรค์ได้อย่างไร* สิ่งที่สองในปัญหานั้นก็ คือ *พระนิพพาน* อยู่แล้ว เขายังไม่ต้องการ แต่ต้องการบันไดสำหรับพาดขึ้นชั้น *พระนิพพาน* ข้าพเจ้ารู้สึกสลดใจในการที่เขาทั้งหลายมีความอยากไป พระนิพพาน ทั้งไม่รู้จัก *พระนิพพาน*, หรือรู้น้อยเกินไป เพียงสักว่าชื่อศักดิ์สิทธิ์ชนิดหนึ่งซึ่ง

ทุก ๆ คนเขาพากันว่าดีที่สุดเท่านั้น และทำให้เห็นชัดทีเดียวว่าสำหรับผู้ที่ยังไม่รู้จักพระนิพพานนั้น จำต้องถือว่า มีตัวมีตน และมีสิ่งที่ตนยึดถือไปก่อน, มิฉะนั้นก็จะวาง ๆ จับ ๆ อยู่แต่ในสิ่งที่ตนสงสัยนั่นเอง และเต็มไปด้วยความว้าเหว่หรือความกลัวอันเป็นความทุกข์ และในที่สุดก็ตายเปล่า, หรือกลับช้ากว่าผู้ที่ยึดถือสาวคืบหน้าไปข้างหน้าตามลำดับ ๆ,– **ประโยชน์โลกนี้, ประโยชน์โลกหน้า, ประโยชน์สูงสุด** คือ *พระนิพพาน* ทั้งนี้ก็เพราะเขาไม่สามารถเข้าใจ พระนิพพาน อันมีนัยลี้ลับเช่นว่าไม่มีการเกิดขึ้น แต่มีอยู่ตลอดอนันตกาลดังนี้เป็นต้น, จนกว่าเมื่อไรเขาจะได้บรรลุพระนิพพานนั้นเข้าจริง ๆ การรู้จัก พระนิพพาน โดยอนุมาน หรือโดยอุปมาไม่อาจมีได้เลย สำหรับ ผู้ที่มี ปัญญา หรืออุปนิสัยเช่นนี้

... ...

ในที่จวน จะจบลงนี้ ขอสรุป กล่าว อย่างสั้น ๆ อีกแนวหนึ่งว่า *พระนิพพาน* **เป็นจุดปลายทางของทุกคน**

ความดึงดูดเข้าหาสถานะแห่งพระนิพพานหรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง ก็คือสัญชาตญาณของความอยากเป็นอิสระย่อมมีอยู่เสมอ แต่ถูกอำนาจแทรกแซงบางอย่างเช่นผลกรรมเป็นต้น คอยเหนี่ยวให้ออกนอกทางอยู่เสมอเหมือนกัน, เพราะตนเป็นผู้ตาบอดไม่รู้จักทำความปลอดภัยแก่ตัวเอง หรือการเดินทางของตน

*กายเปรียบเทียบเหมือนลำเรือ ใจเปรียบเหมือนนายเรือ สังสารวัฏฏ์เปรียบกับทะเลหลวง โลกนั้นโลกนี้เปรียบเหมือนท่าเรือสำหรับการค้าขาย ผลบุญหรือผลบาปในชาติหนึ่ง ๆ ในโลกหนึ่ง ๆ คือการค้าขายของนายเรือ ที่ขาดทุนได้กำไร ที่ท่าเรือแห่งหนึ่ง ๆ การได้ถึง "เกาะ" แห่งหนึ่งซึ่งนายเรือพอใจ ถึงกับหยุดการท่องเที่ยวไปในทะเลอย่างเด็ดขาด นั้นคือ*พระนิพพาน

เราทุกคน คือเรือรวมทั้งนายเรือ, เมื่อเรา หรือโลก พากันสาละวนแต่เรื่องรูปหรือลำเรือ จนลืมใจหรือนายเรือ นายเรือก็จะตายเสียก่อนที่จะนำเรือไปพบเกาะที่ว่านั้น. แต่ถ้าสนใจในนายเรือหรือจิตจนลืมลำเรือเสียทีเดียว เรือก็เปื่อยพังทำลายลงเสียก่อนที่ นายเรือ จะได้ใช้ อาศัย ไปถึง เกาะ ที่กล่าวนั้น เพราะฉะนั้น พระพุทธองค์จึงทรงสอนให้ดำเนินสายกลาง อันเป็นสายแห่งปัญญาไม่ประมาทไปในฝ่ายตึงหรือฝ่ายหย่อน.

ความจริงตัวเราไม่มี ที่มีก็คือ เบญจขันธ์หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "กาย" กับ "จิต" หรือ "เรือ" กับ "นายเรือ" เท่านั้น นายเรือก็ไม่ใช่เรา, เพราะแม้มันจะได้ถึง เกาะ คือ *พระนิพพาน* นั้นหรือไม่ก็ตาม มันยังคงไม่อยู่ในอำนาจของใคร, รังแต่จะแตกดับไปเป็นธรรมดาของมันเท่านั้น เกาะ หรือ *พระนิพพาน* นั้น

ก็เล่าสักว่าเป็น *เกาะ* หรือ **พระนิพพาน** ของตัวสิ่งนั้นเอง, รับรู้กับใครไม่ได้, เหมือนแสงสว่างเมื่อเราเปิดหน้าต่างมันก็เข้ามาสว่างให้เรา, ปิดเสียก็มืดอีก, แต่แสงสว่างนั้นคงเป็นแสงสว่างอยู่นั่นเอง

ถ้าสิ่งใดควรถือว่าเป็นตัวตน, สิ่งนั้นนอกจากจะต้องไม่รู้จักแตกดับ ไม่ต้องอาศัยผู้อื่นหรือสิ่งอื่นแล้ว, ยังจะต้องอยู่ในบังคับและรับรู้อะไรกันได้. นี่ ! เมื่อมีแต่สิ่งทั้งหลาย ซึ่งล้วนแต่เป็นไปตามเรื่องของต้นเหตุของตัวมันเอง, หรือไม่อยู่ในอำนาจของใคร และรับรู้อะไรกะใครไม่ได้ดังนี้มันก็ไม่มีตัวตน แม้กระทั่ง *พระนิพพาน* ถ้าขึ้นมีเพราะอำนาจความรู้สึกบางชนิด มันหาใช่ตัวตนอันแท้จริงไม่, ยังเป็นฝักฝ่ายแห่งอวิชชาอยู่ดี. การลุถึงพระ-นิพพาน จึงเป็นเพียงจุดหมายปลายทางของทุกคนเท่านั้น

เบญจขันธ์ คือกายกับใจ กลุ่มใดยังมีอวิชชาอยู่ภายในมัน เบญจขันธ์กลุ่มนั้นก็มีอุปาทานอันเป็นเหตุให้

ยึดถือตัวเองว่าเรา, เราเป็นเรา, ฉันเป็นฉัน ฯลฯ เป็นต้น "**เรา**" จึงคงอาศัยมีอยู่ได้แต่เพียงในเบญจขันธ์ที่ยังมีอุปาทานอยู่ภายใน และเบญจขันธ์ชนิดนี้ยัง "**สัมผัส**" กันไม่ได้กับ *พระนิพพาน* จึงต้องเต็มไปด้วยทุกข์และกลิ้งเกลือก ไปในวัฏฏสงสารอันสูง ๆ ต่ำ ๆ ลุ่ม ๆ ดอน ๆ ระเกะระกะไปด้วยสิ่งเสียบแทงเผาลน

เบญจขันธ์ใด ภายหลังจากที่ได้ช่วยตัวมันเองด้วย**การปฏิบัติธรรม** เป็นเบญจขันธ์ที่อวิชชา และอุปาทานตั้งอยู่ไม่ได้แล้ว ก็ไม่มี "**เรา**" ในเบญจขันธ์นั้น เบญจขันธ์นั้น เหมาะพอสำหรับการสัมผัสกันเข้ากับพระนิพพาน, มันจึงได้รับรส คือความเยือกเย็นแสนที่จะเย็นของพระนิพพาน จนกว่ามันจะแตกดับไป อย่างไม่เหลือเชื้ออะไรไว้สำหรับการเกิดอีก เช่นเบญจขันธ์ที่ยังมีอวิชชา หรือมี "**เรา**" มีความสำคัญว่า "**เรา**"

เบญจขันธ์ที่หมดอวิชชา แต่ยังไม่แตกดับยังดื่มรส *พระนิพพาน* **อยู่นั้น, ภาวะ**

อันนี้ เราเรียกว่า *สอุปาทิเสสนิพพาน* (เรียกโดยโวหารที่ใช้กันอยู่ในเวลานี้ แต่ยังเป็นปัญหาที่จะต้องวินิจฉัยอยู่บางอย่าง.) หรือ *นิพพาน* เฉย ๆ เมื่อใดเบญจขันธ์นั้นทำการแตกดับลงอย่างหมดเชื้อ, ภาวะอันนี้เราเรียกกันว่า *อนุปาทิเสสนิพพาน* หรือ *ปรินิพพาน* การปฏิบัติธรรมหรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อริยมรรคมีองค์แปด นั่นเป็นตัวทางให้ถึง *พระนิพพาน* นั้น.

ข้าพเจ้าหรือท่านผู้อ่านทุกคน จะยังอยู่ห่างไกลต่อพระนิพพาน เพียงใด นั่นยากที่ผู้อื่นจะรู้แทนกันได้นอกจากตัวเอง. เหตุนี้ท่านจึงกล่าวไว้อย่างน่าจับใจว่า ธรรมทั้งหลายกระทั่งถึง พระนิพพาน เป็นที่สุดนั้น เป็นสันทิฏฐิโก คือของใครใครเห็น, ดังนี้

สำหรับข้าพเจ้าสามารถเพียงแต่ขอยืนยันว่า ทุกคนมีจุดหมายปลายทางอยู่ที่พระนิพพานเท่านั้น.

ความน่าอัศจรรย์บางประการ

ของ

นิพพาน

ธรรมมิกถาเรื่องนี้ แสดงเป็นรูปธรรมเทศนา ในการกุศลสัตมวารที่ ๑๕ หน้าศพท่านเจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต วัดมหาธาตุ วันอาทิตย์ที่ ๒๒ สิงหาคม ๒๔๘๖ มีข้อความเป็นรูปเทศนาตามธรรมเนียม ทั้งตอนต้นและตอนลงท้าย ซึ่งได้ตัดออกเสียแล้ว คงเหลืออยู่แต่ใจความเท่าที่เกี่ยวกับ พระนิพพาน โดยเฉพาะดังที่ปรากฏอยู่ในข้อความต่อไป:

การนำเรื่อง พระนิพพาน **มาบรรยาย** เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และเลื่อมใสในสิ่งประเสริฐสุด อันพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงประทานไว้สำหรับโลก เป็นยอดของสิ่งอื่นใด ในบรรดาสิ่งที่พระองค์ได้ทรงประทานไว้นั้น, คนโดยมากมักมีความเห็นไปในทำนองที่ว่า *เป็นสิ่งเหลือวิสัยไปก็มี* หรือยิ่งกว่านั้น บางคนมีความเห็นรุนแรงไปถึงว่า *นิพพานไม่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ทั่วไปเสียเลยก็มี* แต่ถ้าหากว่ามาคำนึงถึงพระพุทธภาษิต หรือแนวทางอันหนึ่ง ที่พระองค์ได้ตรัสได้อย่างมีพระพุทธประสงค์อันลึกซึ้งที่ว่า **พรหมจรรย์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า มีความ** ลุ่มลาดเอียงเทไปสู่พระนิพพาน ดังนี้แล้ว

ก็จะก่อให้เกิดความรู้สึกขึ้นมาได้บ้างว่า ทำอย่างไรเสีย บุคคลผู้ประพฤติพรหมจรรย์ จะต้องถูกความลุ่มลาดเอียงเทไปสู่พระนิพพานนั้น ผลักไสตนให้ไปสู่พระนิพพานจนได้ เช่นเดียวกับแผ่นดินที่มีความลุ่มลาดเอียงเทไปสู่มหา-สมุทร น้ำในแม่น้ำหรือน้ำฝนทุก ๆ หยดที่ตกลงมารวมกับน้ำในแม่น้ำ ย่อมมีความแน่นอนที่จะต้องไหลลงมาสู่มหาสมุทรฉันใด คนที่ตกลงสู่กระแสพรหมจรรย์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าโดยฐานะที่เป็นพุทธบริษัท จะเป็นโดยเชื้อกำเนิดของบรรพบุรุษ หรือด้วยการประพฤติกระ-ทำของตนเอง โดยเฉพาะในปัจจุบันนี้ก็ตาม ย่อมจะเป็นเช่นเดียวกับน้ำ คือ จะถูกความลุ่มลาดเอียงเทนั้นบังคับผลักไสให้ไปสู่พระนิพพาน จะเป็นคราวละเล็กน้อยหรือคราวละมาก หรือแม้จะมีการถอยหน้าถอยหลังในบางครั้งบ้างก็ตามก็ไม่แปลก **มีแต่ความแน่นอนที่จะเข้า**

ไปใกล้พระนิพพานอย่างเดียวกัน ไม่ช้าก็เร็วเท่านั้น. ดังนี้ ก็พอที่จะทำให้เกิดความเข้าใจในเบื้องต้น *จนมีความกล้าเชื่อกล้าคิดว่า*

พระนิพพาน เป็นสิ่งที่คู่กันมากับคน

ถ้าจะให้เข้าใจความหมายอันแท้จริงของ *พระนิพพาน* ได้ประจักษ์ชัดยิ่งขึ้น ก็ควรย้อนไประลึกเรื่องธรรมดาเรื่องหนึ่ง กล่าวคือเรื่องความเป็นมาแห่งแนวความคิดนึกในทางปรัชญาของโลกทั่วไปให้สิ้นเชิง คือจำเดิมตั้งแต่มนุษย์เริ่มเป็นมนุษย์ขึ้นมา, ว่าความคิดในทางปรัชญาของมนุษย์ ได้ก่อรูปขึ้นในจิตใจของมนุษย์และขยายตัวสูงขึ้นมาเป็นลำดับ ๆ อย่างไร. นับตั้งแต่มนุษย์เริ่มรู้จักคิดในการแสวงสุขทางจิตใจโดยไม่อาศัยวัตถุนั้น ย่อมรู้จักปรารถนาสิ่งที่สูงกว่าดีกว่า กล่าวคือในด้านจิตใจ และได้พยายาม คิดค้น ไม่น้อยไปกว่าการคิด ค้น เพื่อ หาความ

สำราญในด้านวัตถุ และในที่สุดก็ได้พบสูงขึ้นมาโดยลำดับ ๆ.

ต่างศาสดาต่างก็บัญญัติสิ่งสุดยอดที่ตนค้นพบนั้นว่าเป็น **ความหลุดพ้น** *หรือ* **รอดพ้นชั้นสุดยอด** *ด้วยกันทั้งนั้นด้วยเหตุนี้เอง เมื่อเราได้พิจารณาดูจุดมุ่งหมายสุดท้ายของศาสนาในปัจจุบันนี้ดู ก็จะพบว่า* **สิ่งสุดยอดของทุกศาสนา** *นั้นเรียกกันว่า* **ความรอดพ้น** (Salvation) *เหมือนกันหมด แม้จะมีชื่อเรียกโดยพยัญชนะเป็นอย่างอื่นบ้างในบางครั้ง แต่สำหรับความหมายแล้ว ย่อมเล็งถึง* **ความรอดพ้นจากปวงทุกข์** *ด้วยกันทั้งนั้น*

ใน *พุทธศาสนา* มีความรอดพ้น เรียกโดยชื่อว่า **วิมุติ** คือ *ความพ้นวิเศษ,* *และ* **นิพพาน** คือ *ความที่สามารถดับสนิทไปได้ไม่มีส่วนเหลือ,* หรือ **นิสสรณะ** กล่าวคือ *การก้าวออกไปเสียได้,*

ในส่วน *ศาสนาอื่น* ครั้นค้นเข้าก็จะพบความรอดพ้นที่มุ่งหมายไปในทำนองเดียวกัน แม้จะได้แสดง

เหตุผล หรือแนวทางปฏิบัติแห่งความรอดพ้นไว้แตกต่างกันบ้าง ก็แสดงอ้างถึงความรอดพ้นเป็นจุดที่มุ่งหมายอยู่นั่นเอง กล่าวคือความรอดพ้นจากทุกข์ หรือสิ่งอันตนไม่ปรารถนา, หยาบหรือละเอียดเพียงไหนก็ย่อมแล้วแต่ปัญญาของตนจะมองเห็น ถ้าจะพิจารณาดูโดยกว้าง ๆ ในมติของฝ่ายฮินดูหรือที่เรียกว่า พราหมณ์ อันเป็นศาสนาที่คู่เคียงกันมากับพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ มติของพวกเวทานตะแล้ว ก็จะพบว่าได้แสดงแนวแห่งความรอดพ้นไว้ โดยนัยที่ไม่แตกต่างจากพุทธ ศาสนาไปเท่าใดนัก แม้เขาจะได้บัญญัติสิ่งนั้นว่า "**อาตมัน**" ก็ยังแสดงลักษณะ ซึ่งคล้าย คลึงกับ พระนิพพาน เป็นอัน มากจะผิดกันก็เป็นส่วนน้อย ในการที่ฝ่ายนั้นได้แยกถือความรอดพ้นนั้นขึ้นเป็นตัวเป็นตน ในเมื่อฝ่ายพระพุทธศาสนาได้ปฏิเสธโดยสิ้นเชิง แม้จะมองต่อ ๆ ไปอีกจนกระทั่งถึงมติของศาสนาอิสลามในชั้นที่เป็นปรัชญา โดยเฉพาะอย่างยิ่งของพวกซูฟีสต์ (Sufist) เราก็ยังจะพบคำที่พ้อง

กับมติเวทานตะเป็นบทสั้น ๆ ว่า "**อันนาลฮัค ฮัคตุอี**" ซึ่งมีใจความว่า "*เราก็เป็นพรหม แม้พวกท่านทั้งหลายก็เป็นพรหม*" [๑] ข้อนี้มีคำอธิบายเป็นอย่างเดียว กับ มติของเวทานตะ กล่าวคือความรอดพ้นของอาตมันนั่นเองเป็นเรา เป็นท่าน คนหนึ่ง ๆ ซึ่งเมื่อรวมกันเข้าแล้วก็ได้แก่สภาพ ซึ่งเป็น ความรอดพ้น จากอำนาจของ ธรรมชาติฝ่ายที่มีความเกิด แก่ เจ็บ ตาย หรือที่เรียกกันในฝ่ายพุทธศาสนาว่า *วิสังขาร* แม้จะมองลงไปให้ต่ำกว่านั้น เช่น ในมติของนิกายปรัชญาเล็ก ๆ น้อย ๆ ทุก ๆ นิกายทุก ๆ แขนงกระทั่งปรัชญาที่เกี่ยวกับการเมือง ก็ยังจะพบอยู่นั่นเองว่า **ปรัชญาทุกแขนง มีอุดมคติที่มุ่งหมายไปยังความรอดพ้น จากสิ่งที่ตนไม่ปรารถนาอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ**

---

๑ หมายความว่า ทุกคนมีอาตมันที่ไม่รู้จักเกิด แก่ เจ็บ ตาย เหมือนกันหมด

ทีนี้ครั้นจะมองย้อนกลับขึ้นมา ในทางสูงอีกครั้งหนึ่งก็จะพบความค่อย ๆ สูงขึ้นมา ของความคิดค้นของมนุษย์ปรากฏอยู่ที่อุดมคติของนิกายปรัชญาต่าง ๆ ที่สูงต่ำกว่ากันอยู่เป็นลดเป็นหลั่น และค่อย ๆ สูงขึ้นมาโดยลำดับ ๆ เหมือนเนินเขาที่สูงซับซ้อนกันขึ้นมาจนกระทั่งถึงยอดเขา : ในชั้นต้น ๆ เราจะพบความรอดพ้นชั้นง่าย ๆ น่าเอ็นดูเป็นความรอดพ้นในด้านโลกียะมากกว่าโลกุตตระ จนใกล้กับโลกุตตระมากยิ่งขึ้น ๆ กระทั่งมติเรื่องอาตมันของเวทานตะ และในที่สุดก็คือความรอดพ้นของพุทธศาสนาเรา อันเราเรียกกันว่า "**พระนิพพาน**"

ถ้าเราพิจารณาดูถึงตัวความรอดพ้นนั้นโดยละเอียดก็ย่อมจะเห็นได้โดยประจักษ์ว่า ความรอดพ้นนั้นเป็นสิ่งที่แนบชิดกันอยู่กับความต้องการของสัตว์โลกไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉาน สัตว์เดรัจฉานก็ต้องการความรอดพ้นจากสิ่งที่มันไม่ชอบ เช่นเดียวกับมนุษย์ต้องการจนเราอาจจะเชื่อได้ว่า การต้องการความรอดพ้นนี้นับเป็น

สัญชาตญาณอย่างหนึ่งของสัตว์ เป็นมูลฐานแห่งสัญชาตญาณอื่น ๆ ที่เป็นไปเพื่อการเอาชีวิตรอด หรือการคงมีตัวอยู่ของสัตว์, ความรอดพ้นจึงอยู่ใกล้ชิดกับความต้องการแห่งชีวิตจิตใจของสัตว์ด้วยเหตุนี้ ครั้นสัตว์นั้น ๆ ในโลกนี้เจริญรุ่งเรืองขึ้นในทางความคิดและปัญญา จนกระทั่งมีมนุษย์และพุทธบริษัทขึ้นในโลก ซึ่งหมายความว่าระดับความคิดของสัตว์ในชั้นนี้อยู่ในชั้นสูง ความรอดพ้นที่สัตว์ในชั้นนี้รู้จักปรารถนา จึงพลอยสูงขึ้นไปด้วยตามลำดับ ซึ่งจะต้องมีระดับหรือลักษณะทุก ๆ ประการได้สัดส่วนพอดีพอเหมาะกับความสูง แห่งความคิดของมนุษย์หรือสัตว์นั้นด้วย ด้วยเหตุนี้เอง **พระนิพพานจึงเป็นเสมือนสิ่งซึ่งคอยดักขวางทางอยู่ ในเบื้องหน้าของสัตว์ทั้งหลาย** เพราะว่าวันหนึ่งข้างหน้า สัตว์นั้น ๆ จะมีใจสูง จนถึงรู้จักปรารถนาชั้นสูงสุดนั้น ความรอดพ้นได้ ด้วยเหตุว่าชีวิตนี้เป็นบทเรียนอยู่ในตัวทั้งกลางวันและกลางคืน.

ข้อนี้หมายความสั้น ๆ ว่า เมื่อได้ปล่อยให้ความคิดลอยไปในกระแสของเหตุผล ด้วยอำนาจแห่งการรักตัวของตัวแล้ว อย่างไรเสียความคิดของคนที่**คิดเป็น** จะต้องแล่นตรงไปยัง **พระนิพพาน** อยู่เอง, เพราะความสูงของจิตใจมีทางไปแต่ทางเดียวนี้เท่านั้น ทางอื่นจะปิดตันสำหรับจิตใจที่ตั้งอยู่ในอำนาจแห่งเหตุผล ; ใจที่สูงจึงเดินไปในทางเหล่านั้นไม่ได้, อาศัยเหตุอันเป็นกฎธรรมชาติอันนี้เอง พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสข้อที่ว่า *พรหมจรรย์ในศาสนาของพระองค์มีความลุ่มลาดเอียงเทไปสู่ พระนิพพาน* ไว้อย่างมีความหมาย เช่นเดียวกับกฎธรรมชาติทางจิตวิทยาที่กล่าวมาแล้ว ความที่ *พระนิพพาน* เป็นสิ่งที่คอยดักขวางทางสัตว์ทั้งหลายอยู่ข้างหน้าเช่นนี้ นับว่าเป็นลักษณะที่น่าอัศจรรย์อย่างหนึ่งของพระนิพพานเอง และยังนับได้ว่าเป็นโชคลาภอันสูงสุดของสัตว์ทั้งหลาย เพราะฉะนั้น การที่จะจับเอาปัญหาอันเกี่ยวกับ *พระนิพพาน* ขึ้นมาวินิจฉัยกันในที่นี้ จึงเป็นสิ่งที่นับว่าเหมาะสม

ไม่ผิดกาละเทศะ หรือถ้าจะให้กล่าวตามความสมัครใจของอาตมา ก็อยากจะกล่าวยืนยันว่าการศึกษาเรื่อง *พระนิพพาน* ควรจัดไว้ในฐานะเป็นสังคมวิทยา (**Social Science**) แขนงหนึ่ง เช่นเดียวกับสังคมวิทยาแขนงอื่น ๆ เช่นจิตวิทยา หรือวิทยาศาสตร์เป็นต้น. การพูด การคิด การพิจารณาและการปรึกษากันถึงปัญหาอันเกี่ยวกับ *นิพพาน* ควรจะเป็นสิ่งที่ถูกนำมากระทำกันเป็นประจำวัน เช่นเดียวกับที่เราพากันกะรทำต่อสังคมวิทยาแขนงอื่น ๆ เช่นวิชาการเมือง การเศรษฐกิจเป็นต้นด้วย เพราะเหตุว่า ตลอดเวลาที่จิตของมนุษย์เศร้าโศกได้มนุษย์ควรรู้จักหยูกยาที่อาจจะแก้ความโศกนั้น ๆ ได้บ้างตามที่ควร ; เช่นเดียวกับที่เมื่อท้องของมนุษย์ยังรู้จักหิว มนุษย์ก็ต้องรู้จักประกอบอาชีพฉันใดก็ฉันนั้น.

ด้วยเหตุนี้ อาตมาจึงใคร่ที่จะขอร้องต่อท่านพุทธบริษัททั้งหลายทั้งที่

เป็นพระภิกษุสงฆ์ และเป็นสุภาพชน ฝ่ายฆราวาสทั้งปวงว่า ขอได้กรุณา พิจารณาเรื่องพระนิพพาน ในฐานะ เป็นสังคมวิทยาที่น่าสนใจ และช่วยกัน ลูบคลำให้มากเท่ากับความที่ พระ นิพพาน นั้นเป็นสิ่งสำคัญ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นอุดมบุรุษ จึงสามารถที่จะขุดค้นและเปิดเผยอุดมธรรม (Summum Bonum) และอุดมธรรมอันนั้นก็คือ ความรอดพ้นอันสูงสุดที่เราเรียกกันว่า *พระนิพพาน* ในที่นี้นั้นเอง ในฐานะที่เป็นอุดมธรรม พระนิพพานจึงมีเรื่องชนิดที่ละเอียดสุขุม ฉะนั้นการที่จะกล่าวถึงเรื่องพระนิพพานทุกแง่ทุกมุม ในเวลาที่มีอยู่จำกัดสำหรับวันนี้นั้น ย่อมเป็นสิ่งที่สุดวิสัยที่จะกระทำได้, ด้วยเหตุนั้น จึงใคร่จะกล่าวเฉพาะแต่เพียงที่จะสรุปหัวข้อ เรียกว่า——

ความน่าอัศจรรย์บางประการ

ของพระนิพพานเท่านั้น

การทรงแสดงเปิดเผยเรื่อง *พระนิพพาน* ของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น มีหลักมีแนวครบถ้วนบริบูรณ์ทุก ๆ ประการ มีความงามทั้งในเบื้องต้น ทั้งในท่ามกลาง และในขั้นสุด หรืออาจจะกล่าวได้ว่า มีความงามน่าจับใจทั้งในส่วนทฤษฎี ทั้งในส่วนปฏิบัติ และในส่วนผลสุดท้ายอันจะพึงได้จากการปฏิบัติ ในเรื่องนี้ในส่วนการปฏิบัติ จะสามารถทำให้ทราบถึงความงามหรือความน่าอัศจรรย์ของพระนิพพานได้ดีกว่าส่วนอื่น ๆ ; แต่ถึงกระนั้น เราก็จำต้องพิจารณาพร้อม ๆ กันไปทั้งในส่วนทฤษฎีและส่วนผลบางประการ เท่าที่เกี่ยวเนื่องกันอยู่ตามสมควร ซึ่งจะทำให้เรามองเห็นความน่าอัศจรรย์ ของพระนิพพานทั้งในด้านทฤษฎี ด้านปฏิบัติ และด้านผลพิเศษอันเกิดจากการปฏิบัติ พร้อมกันไปในตัวคราวเดียวกัน.

สิ่งแรกที่น่านึกน่าคิดที่สุด ก็คือคำที่ได้ยินได้ฟังกันอยู่ทั่ว ๆ ไปว่า *พระนิพพาน* เป็นอัพยากฤต เมื่อจะกล่าวโดยโวหารเป็นภาษาไทยล้วน ๆ เพราะเหตุว่าคำว่า *อัพยากฤต* เป็นภาษาบาลีที่ฟังยากก็กล่าวได้ว่า **พระนิพพานเป็นสิ่งที่กล่าวไม่ได้ว่าเป็นอะไร.** ความข้อนี้เข้าใจยากอาจทำให้ผู้ไม่เคยศึกษามาโดยเฉพาะเกิดความฉงนถึงกับงงไปก็ได้ เพื่อจะให้เข้าใจความข้อนี้ได้โดยไม่ลำบากมากนักเราควรจะได้ศึกษาพิจารณามาจากฝ่ายที่ตรงกันข้าม กล่าวคือฝ่ายที่เราอาจกล่าวได้ด้วยภาษาชาวโลกของเราว่า มันเป็นอะไร หรืออย่างไรนั่นเอง.

ใน **ฝ่ายโลก** หรือฝ่ายที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นอะไรนั้น มีหลักอยู่ว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงเราอาจกล่าวเป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง ได้เสมอ เช่น เรามีชื่อเรียกสิ่งนั้น ๆ แล้วยังอาจกล่าวได้ว่า นั้นเป็นสิ่งที่ *ดี* นี้เป็นฝ่ายที่ *ชั่ว* เป็นฝ่าย *ทุกข์* ฝ่าย *สุข* เป็นฝ่าย *บุญ* ฝ่าย *บาป* เป็นต้นไม่ว่าสิ่งใด ๆ เราอาจแยกประเภทกล่าวเป็นฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

หรืออย่างใดอย่างหนึ่งได้เสมอ ตัวอย่างที่พอใจแบ่งแยกกันมากที่สุด ก็คือหลักแห่งการแยกสิ่งทั้งหลายเป็นสองฝ่าย คือ*ฝ่ายดี* และ *ฝ่ายชั่ว.* เราอาจกล่าวสิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้ ว่าเป็นฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้เสมอ. *สิ่งที่ดี* มีหลักว่าเป็นสิ่งที่บัณฑิตหรือผู้มีความคิดพากันสรรเสริญ ใครประพฤติปฏิบัติเข้าแล้ว นำมาซึ่งผลคือ *ความสุข* *สิ่งชั่ว* ตรงกันข้ามโดยประการทั้งปวง : ผู้รู้ไม่สรรเสริญ ทำแล้วนำมาซึ่งทุกข์. และบัญญัติ สิ่งที่สัตว์ไม่ปรารถนาว่าเป็น *ความทุกข์* แม้ว่าจะมีสิ่งบางสิ่งที่วินิจฉัยยากว่าเป็นสิ่งที่ดีหรือชั่ว หรือถึงกับในที่บางแห่งท่านจัดเป็นสิ่งที่ยังไม่ถึงขีดดี ขีดชั่ว ไม่จัดเป็นสิ่งชั่วอีกประการหนึ่งก็ตาม, ถ้าเราจะสังเกตข้อนี้ให้ดีก็จะพบได้ว่า เรายังอาจที่จะจัดสิ่งนั้น ๆ ในโลกนี้ว่าดีหรือชั่วได้อยู่นั่นเอง, โดยอาศัยหลักแห่งพระอภิธรรมที่มีอยู่ว่า สิ่งใดมีมูลอันเดียวกับ *สิ่งที่ดี* สิ่งนั้นจัดไว้เป็นฝ่าย *ดี* ; สิ่งใดมีมูลอันเดียว

กันกับ *สิ่งที่ไม่ดี* สิ่งนั้นก็จัดไว้เป็นฝ่ายที่ *ไม่ดี*. แม้ว่าสิ่งนั้น ๆ ในขณะนี้โลกยังไม่ได้ให้ความหมายอันชัดเจนว่ามันเป็นสิ่งที่ดีหรือชั่วก็ตาม

ถ้าจะกล่าวตามหลักของ **ฝ่ายธรรมะ** ก็อาจใช้หลักที่เด็ดขาดที่สุดอันหนึ่งมาตัดสิน คือ ว่าสังขารเหล่าใด *ใส่ความทุกข์* ให้แก่สัตว์มีราคะ โทสะ โมหะ เป็นมูล, สังขารพวกนั้นโลกบัญญัติว่า *ไม่ดี*. สังขารเหล่าใด *ไม่ใส่ทุกข์* ให้แก่สัตว์ไม่มี ราคะ โทสะ โมหะ เป็นมูล, สังขารเหล่านั้นโลกบัญญัติว่า *ดี* หรือกล่าวอย่างสั้น ๆ ที่สุดอีกอย่างหนึ่งก็อาจกล่าวได้ว่า สิ่งใดเป็นผลสืบเนื่องมาแต่ *อวิชชา* สิ่งนั้น *ไม่ดี*, ไม่ว่ามันจะเป็นสิ่งมีชีวิตจิตใจหรือไร้ชีวิตจิตใจก็ตาม สิ่งใดเป็นผลสืบเนื่องมาแต่ *วิชชา* สิ่งนั้น *ดี*. เท่าที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้พอจะให้เกิดความเข้าใจได้ว่า สิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้ที่เป็นวิสัยโลกหรือที่มนุษย์รู้จักดีนั้นอาจที่จะแบ่งได้เป็นสองประเภท คือสิ่ง

ที่ดีและไม่ดี หรืออย่างน้อยที่สุดก็อาจสงเคราะห์ได้ในฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง โดยยึดหลักที่ว่ามันเป็นผลสืบเนื่องมาแต่เหตุอะไร. ยกเสียแต่ *พระนิพพาน* เท่านั้นที่เป็นสิ่งไม่มีเหตุ, เป็นสิ่งเหนือที่โลกไม่อาจกล่าวแยกเป็นฝ่ายไหน จึงต้องกล่าวว่าเป็น *อัพยากฤต* คือกล่าวไม่ได้ว่าเป็นอะไร.

ข้อที่ พระนิพพาน เป็นสิ่งไม่อาจกล่าวได้ว่าเป็นอะไรนี้ ควรจะพินิจพิจารณากันโดยละเอียดคือว่า อาจมีคนแย้งขึ้นว่า เมื่อมีเสียงหรือศัพท์เรียก พระนิพพาน ว่า **นิพพาน** *อยู่ดังนี้แล้ว ก็ควรจะกล่าวได้ว่าเป็นพระนิพพานนะซิ จะมัวไปคิดว่ากล่าวอะไรไม่ได้ไปทำไม...*

ข้อนี้เองเป็นข้อที่มีนัยเร้นลับ เป็นข้อที่ทำให้บุคคลรู้จัก *พระนิพพาน* สักแต่ว่าตามความหมายของเสียง และเป็นเหตุที่ทำให้ไม่รู้จัก *พระนิพพาน* ในฐานะที่เหนือหรือนอกไปจากสิ่งที่ดี และชั่วทั้งสองประเภท. บางคนอาจแย้งว่า *พระนิพพาน* เป็นสิ่งสืบเนื่องมาจากวิชชาหรือปัญญา ควรจะจัดพระนิพพานไว้เป็นฝ่ายดีซิ ข้อนี้เป็นเพราะเข้าใจความ เป็น เหตุเป็น ผล อันเกี่ยว กับ พระ-นิพพานนั้น ผิดไปจากความจริง **พระนิพพาน ไม่มีอะไรปรุงแต่งได้ ไม่ใช่สิ่ง ที่ อะไร ปรุงแต่งขึ้นมา เพราะฉะนั้น** *พระนิพพาน* **จึงไม่ใช่ตัวผล** (Result) **ของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง.** ข้อที่เราอาศัยวิชชาแล้วรู้จักนิพพานได้นั้นไม่ได้ หมาย ความว่า วิชชาได้ สร้าง นิพพาน ขึ้นมา. นิพพานมีอยู่เองแล้ว ในฐานะที่ไม่มีอะไรสร้างขึ้น และอยู่นอก เหนือ ภาวะ ที่ อะไร จะแต่ง หรือ สร้างได้ ผิด กับที่เรียกว่า *ดี* หรือ *ความดี* อันเป็นสิ่งที่มีอะไรปรุงแต่ง

ขึ้นมาชั่วคราว และเป็นเพียงสังขารชนิดหนึ่ง หรือประเภทหนึ่งเท่านั้น โดยมีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง และจะต้องเป็นไปตามอำนาจแห่งเหตุปัจจัย. ส่วนพระนิพพานแปลกตรงกันข้ามกับสังขาร จึงเรียกว่า วิสังขาร. วิชชาเป็นเหตุได้ก็แต่เพียงทำให้ใจลุถึงพระนิพพาน คือ รู้พระนิพพาน จนเกิดรสอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นในใจตัวเองเท่านั้น และรสนั้นก็ไม่ใช่รสของพระนิพพาน แต่เราสมมติเรียกกันอย่างขอไปทีว่า รสของพระนิพพาน, เพราะจนปัญญาไม่รู้จะเรียกว่าอะไร พระนิพพานจึงเป็นสิ่งที่ไม่มีรสด้วย. เรา พอที่จะ กล่าวได้ว่า รส นั้นเป็นผล โดยตรงของ วิชชา แต่ไม่พอที่จะกล่าวว่า พระนิพพานนั้นเป็นผลของวิชชา ไม่ว่าโดยตรงหรือโดยอ้อม. [๑]

สภาพอันหนึ่ง ซึ่งเป็นอยู่ได้เอง ซึ่งเราสมมติเรียกกันโดยชื่อต่าง ๆ และชื่อที่เรียกกันมากที่สุดก็คือชื่อ

---

๑. เช่นเดียวกับ ตาเราเห็นดวง อาทิตย์ ได้รับแสง สว่าง จากดวงอาทิตย์ได้รับประโยชน์บางอย่างแต่ไม่อาจกล่าวได้ว่า ดวงอาทิตย์เป็นผลเกิดจากตาของเรา หรือการเห็นของตา

ว่า *นิพพาน* นั้นได้รับนามชื่อนั้น ๆ มาจากการที่ตัวสภาพนั้น เป็นของยากที่จะกล่าวลงไปได้ว่าอะไรนั้นเอง. คำว่า **นิพพาน** (ซึ่งแปลว่า *ดับสนิท*) ก็ดี, คำว่า **สัพพ-สังขารสมถะ** (ซึ่งแปลว่า *เป็นที่ระงับของสังขารทั้งปวง*) ก็ดี, คำว่า **สัพพุปธิปฏินิสสัคคะ** (*เป็นที่สลัดเสียซึ่งอุปธิทั้งปวง*) ก็ดี, คำว่า **วิมุติ** (*หลุดพ้น*) ก็ดี. คำว่า **อนาลยะ** (*ไม่เป็นอาลัยคือที่หมกอาลัย*) ก็ดี, คำว่า **วิราคะ** (*ย้อมไม่ติด*) ก็ดี, คำว่า **นิโรธ** (*ดับไม่เหลือ*) ก็ดี ฯลฯ และอื่น ๆ อีกมากเหล่านี้ล้วนถูกสมมติให้เป็นชื่อของสภาพอันนั้นตามแต่ว่าการสมมติคำนั้น ๆ จะสมมติ เพราะมองดูโดยแง่ไหน คือแง่กิริยาอาการ หรือแง่ลักษณะแง่คุณสมบัติเป็นต้น ซึ่งล้วนแต่สมมติให้เพราะจนปัญญาไม่รู้จะเรียกนามตรง ๆ ลงไปว่าอะไรทั้งนั้น. แม้ว่าคำเหล่านี้จะเป็นคำที่ถูกบัญญัติขึ้น โดยสมเด็จพระผู้มีพระ-ภาคเจ้าเอง ซึ่งทุกคำล้วนแต่หมายถึงสิ่งที่เราเรียกกันทั่ว

ไปว่า *นิพพาน* ก็ตาม ก็ยังเป็นคำที่พระองค์ **ทรงสมมติ** ขึ้นเพื่อใช้ในการพูดจากับชาวโลก เพื่อให้ชาวโลกที่เป็นสาวกพอที่จะเข้าใจ *พระนิพพาน* ได้บ้างในเบื้องต้น, มิฉะนั้น สภาพที่ตามความจริงเราไม่อาจกล่าวได้ว่าเป็นอะไรที่พระองค์ทรงค้นพบนั้น จะไม่เป็นประโยชน์อะไรแก่ผู้อ่านเสียเลย. ครั้นสาวกนั้น ๆ เกิดความเชื่อในเบื้องต้นแล้วปฏิบัติตาม ยิ่งรู้จักสภาพอันนั้นมากยิ่งขึ้นก็ยิ่งปฏิบัติสูงขึ้นแรงขึ้นเป็นลำดับ จนรู้จักพระนิพพานได้เองว่าเป็นอะไร และแล้วก็จนปัญญาอย่างเดียวกันอีกในการที่จะกล่าวกับชาวโลกว่า พระนิพพานนั้นเป็นอะไรแน่ นอกจากนามที่สมมติเหล่านั้น.

นี่คือความยากหรือความลึกของสิ่งที่ตรงกันข้ามกับโลก หรือความที่โลกยังขาดคำ ๆ หนึ่งที่เป็นภาษาสำหรับใช้เรียกสภาพที่พ้นโลก

ขึ้นไปลิบลับที่ความดีความชั่วตาม
ขึ้นไปไม่ถึง ที่ความสุขความทุกข์
ตามขึ้นไปไม่ถึง [๑] *ที่เราต้องขอเรียก*
ไปที่ อย่างสมมติ ๆ ว่าพระนิพพาน

เพื่อจะให้เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น ว่ามีสิ่ง ๆ หนึ่งที่เหนือพ้นไปจากความดี และความชั่วและสิ่ง ๆ นั้นจะมีได้อย่างไร เราควรจะย้อนไปพิจารณากันดูใหม่ถึงสิ่งที่เราเรียกว่า *ดี* หรือ *ชั่ว* อีกครั้งหนึ่ง.

สิ่งที่เราเรียกว่าความดีความชั่วนั้น เรามีความคิดนึกกันทั่ว ๆ ไปว่า มันต้องตรงกันข้ามเช่นของดำกับของขาว แต่ถ้าเราพิจาราณาดูในแง่อันลึกขนาดที่จะเข้าใจ

๑ คำว่าขึ้นไปในที่นี้ก็เหมือนกัน ยืมมาใช้อย่างขอไปที, ความเป็นโลกุตตระหรือพ้นโลกของนิพพานนั้น มิใช่อยู่สูงขึ้นไป ทางเหนือศีรษะ, แต่เป็นของนอกโลก, พ้นวิสัยโลกเท่านั้น.

นิพพาน ได้แล้วเรากลับจะเห็นได้ว่ามันไม่ได้แตกต่างกันเลย. ถึงแม้ของดำกับของขาวนั้นก็เหมือนกัน จะเป็นสิ่งที่เหมือนกัน ไม่แตกต่างกันในเมื่อได้มองดูด้วยสายตาขนาดที่อาจมองเห็นพระนิพพานได้ ความจริงถ้าเราจะนึกว่าเวลากลางวัน และกลางคืนเป็นสิ่งที่ผิดตรงกันข้ามแล้วก็จะผิดมาก ทั้งนี้โดยเหตุที่ว่า ทั้งกลางวันและกลางคืนล้วนแต่ต่างก็เป็นเพียง **เวลา** อย่างเดียวกัน เป็นเวลาที่ล่วงไปอย่างเดียวกัน ทำให้สังขารทั้งปวงชราไปด้วยอาการอย่างเดียวกัน มนุษย์ในโลกถูกธรรมชาติ *ตบตา* จึงได้หลงไป. เพราะเหตุที่ว่าดวงอาทิตย์มิได้ส่องแสงลงสู่พื้นโลกทั้งหมดในเวลาคราวเดียวกัน สัตว์ซึ่งมีความรู้สึกถูกกักขังอยู่ในขอบเขตอันจำกัด จึงรู้แจ้งเพียงเท่าที่ตนจะรู้สึกได้คือ รู้สึกต่อโลกนี้ได้เพียงคราวละครึ่งซีก จึงเกิดความรู้สึกเป็นเวลากลางวันและกลางคืนขึ้น มีอำนาจ

ของแสงอาทิตย์เป็นเครื่อง ช่วยสนับสนุน ความแตกต่างหลาย ๆ ประการ หรือถึงกับเกิดความรู้สึกเลยไปกว่านั้นจนเกิดยืนว่ามันตรงกันข้ามเป็นดำกับขาว- แต่ความจริงที่ถูกต้องจะปรากฏแก่พวกนั้นเอง ในเมื่อเขาจะสามารถลอยออกไปจากโลกนี้ ไปยืนดูดวงอาทิตย์ส่องแสงมายังโลกนี้ จากที่ซึ่งเขาอาจมองเห็นดวงอาทิตย์ และโลกได้พร้อมกันในเวลาเดียวกัน เช่น มองดูดวงอาทิตย์ทำกิริยาอาการต่อโลกนี้มาจากโลกพระอังคารเป็นต้นแล้ว ความรู้สึกว่ากลางวัน และกลางคืนเป็นของตรงข้ามกันนั้นจะถูกขว้างไปจากจิตใจของผู้นั้นทันที แต่จะกลับเห็นเป็นของเล่น ๆ เท่านั้นเอง.

โดยทำนองเดียวกัน เมื่อใดเรา
สามารถ หลุดลอยออกไปจากอำนาจ
ของความดีความชั่ว ที่โลกพากันยึด

ถืออยู่ แล้วออกไปยืนดูความดีความชั่วที่กำลังป่วยอยู่กับโลก มาจากที่ ๆ ความดีความชั่วตามไปไม่ถึง, เมื่อนั้นเราจะเห็นความดีความชั่วในโลกนี้เป็นเพียงสังขารอย่างเดียวกัน เป็นของหลอก ๆ เป็นของสมมติ เป็นของเปื่อยเน่าได้อย่างเดียวกัน ต่างพากันวิ่งแข่งกันไปสู่ความเปลี่ยนแปลงด้วยอำนาจแห่งเวลา อย่างเดียวกัน เป็นโลกียธรรมด้วยกัน เป็นของมีเหตุมีปัจจัยปรุง และเป็นไปตามอำนาจแห่งเหตุแห่งปัจจัยนั้นๆ โดยไม่แตกต่างกันเลย ; จะผิดกันบ้างก็ต่อเมื่อมองด้วยความรู้สึกที่

ยังยึดถือ หรือเพราะจิตใจนั้นยังถูก
กักขังอยู่ภายใต้ความยึดถือ ยังมีจิต
ใจ อัน ต่ำ พอ ที่จะ ฟูขึ้น หรือ แฟบ ลง
ด้วยอำนาจแห่งโลกธรรม กล่าวคือ
ยังไม่รู้จักสิ่งอีกสิ่งหนึ่ง ซึ่งอยู่พ้น
อยู่เหนือไปจากนั้น หรือที่ตรงข้ามกับ
ความดีความชั่วนั้นจริง ๆ

ความดีและความชั่วเป็นของหนัก มีการกดหน่วงจิตใจเท่ากัน แม้จะอยู่ในรูปที่ต่างกัน. ต่อเมื่อพ้นอำนาจของสิ่งที่เป็นโลกียธรรมเหล่านั้นแล้วเท่านั้น จิตจึงจะไม่ต้องแบกของหนักอีกต่อไป. ทั้ง ๆ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า *สิ่งทั้งปวงเป็นอนัตตา* คือไม่มีตัวตน อันสัตว์ควรยึดถือ แต่ถ้าปัญญาหรือความรู้ของเรายังตกอยู่ในขอบเขตอันจำกัด คืออำนาจของความสุข และความทุกข์ยังคอยจำกัดเขตครอบงำใจเราอยู่ เราย่อมมีความรู้สึกในทำนองเดียวกันกับที่มี ความรู้สึกว่า กลางวัน กลางคืนเป็น

ของต่างกันจนตรงข้าม. เพราะเมื่อเรามีความรู้สึกจดจ่ออยู่เพียงที่เวทนาอันเกิดขึ้น ก็ย่อมรู้สึกไปในทำนองว่าความทุกข์นั้นต้องทน ส่วนความสุขสบายไม่ต้องทน. แต่ถ้าจะพิจารณาดูโดยละเอียดแล้ว สิ่งที่เราเรียกว่าความสุขก็มีอาการชนิดที่เรียกว่า "**ต้องทน**" เหมือนกันแต่เป็นการทนอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นอาการเช่นเดียวกับการกินเหล้าหวาน หรือของหวาน เมาหรือให้โทษโดยไม่รู้ตัวอยู่เสมอ ข้อนี้เอง เป็นมูลเหตุให้เกิดความเข้าใจผิด โดยเห็นเป็นของแตกต่างตรงกันข้าม ซึ่งเมื่อความเข้าใจผิดชนิดนี้ยังคงมีอยู่เพียงใดแล้ว ก็เป็นการสุดวิสัยที่จะเอาชนะความทุกข์ทั้งปวงโดยเด็ดขาดได้. ความสุขชนิดใดที่ยังเป็นไปอย่างวิสัยโลก คืออาศัยเหตุปัจจัยอย่างใดอย่างหนึ่ง มาทำให้เกิดเวทนาชนิดที่เป็นความอร่อยอยู่แล้ว ความสุขชนิดนั้นเราอาจกล่าวได้ว่า เป็นสิ่งที่ต้องทนเช่นเดียวกันกับความทุกข์ เป็นแต่มีอะไรมาคอยหลอกเราไว้ให้สมัครทนโดยไม่รู้สึกตัวเท่านั้น ! ครั้นเรามองดูให้

ละเอียดถี่ถ้วนเข้าก็อดสงสารตัวเองไม่ได้ ถ้าหากจะแปลความทุกข์เสียใหม่คือ คำว่า **ทุกข์** แปลว่า *ของที่ต้องทน* หรือ *ต้องหนักอกหนักใจ* ดังนี้แล้วความสุขความทุกข์ก็เป็นอย่างเดียวกันเท่านั้น. ผิดกันอยู่นิดหนึ่งที่ความทุกข์มันพูดอะไรตรง ๆ แสดงอะไรของมันก็ตรง ๆ อย่างคนสัตย์ซื่อ ส่วนความสุขเป็นคนลับลมคมนัย. หรือถ้าจะให้มีความหมายอันรัดกุมใกล้เข้ามาอีก คำว่า **ทุกข์** ควรจะแปลให้มีความหมายเด็ดขาดยิ่งกว่านั้น คือแปลว่า *สิ่งซึ่งเมื่อดูให้ลึกแล้วน่าอิดหนาระอาใจ น่าเกลียดน่าชัง* มากกว่าน่าสนิทสนมด้วย ซึ่งเมื่อแปลเช่นนี้แล้ว เวทนาทั้งปวงไม่ว่าทุกขเวทนา หรือสุขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนาก็ตาม ย่อมเป็นความทุกข์ไปหมด เพราะน่าอิดหนาระอาใจในความไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลงเป็นมายาหลอกลวงของมัน เสมอกันหมดทั้งสามประเภท.

ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ ควรจะสรุปความได้แล้วว่าเมื่อกล่าวโดยสิ้นเชิง สิ่งทั้งหลายทั้งที่มนุษย์รู้จักมีเพียง

สองประเภทเท่านั้นคือ *ประเภทที่เป็นโลก* และ *ที่พ้นไปจากโลก.*

สิ่งที่เป็น *โลก* หรือ *วิสัยโลก* นั้นสรุปได้ด้วยคำเพียงสองคำ คือ *ดี* และ *ชั่ว.* สิ่งที่ดีและชั่วรวมกันนั่นแหละเรียกว่าโลก, ว่า โลกิยะ หรือฝักฝ่ายของโลก เพราะว่าความดีและความชั่วมีแต่ในโลกนี้ หรือหาพบแต่ในโลกนี้เท่านั้น เมื่อพ้นไปจากโลกนี้ ซึ่งเรียกว่า โลกุตตระ หรือเรียกอย่างศัพท์สากลปรัชญาว่า **อัลตรา-มันเดล** (Ultra mundane) แล้ว จะไม่มีความดีความชั่วเหลืออีกเลยเป็นอันขาด เพราะว่าในที่นั้นไม่มีฐานที่ตั้ง ไม่มีสิ่งรองรับสำหรับความดีความชั่ว คือไม่มีความยึดถือในความดีความชั่ว โดยความเป็นสิ่งที่ปรารถนาและไม่ปรารถนา มันจึงเป็นที่ดับที่ละลายของสังขารทุก ๆ ประการ. ความดีความชั่วนี้เป็นสังขารคือ เป็นสิ่งที่มีอะไรปรุงแต่งขึ้นชั่วคราว. สิ่งที่ปรุงแต่งนั้นก็ล้วนแต่เป็น

สังขารด้วยกัน ปรุงทะยอยกันขึ้นมาเป็นลำดับ รึงรัดทรงตัวกันอยู่ได้ ชั่วเวลาที่มีความอยากความต้องการ.

ใน **โลกุตตรภูมิ** *ไม่มีความต้องการเพราะได้มองเห็นความเหลวแหลกหลอกลวง ของความดีความชั่วนั้นเสียแล้ว. สังขารเหล่านี้จึงต้องแตกสลายเมื่อขึ้นไปถึงเขตนั้น ความยุ่งยากจึงไม่มี มีแต่ความสงบ.*

ส่วน **ในโลกนี้** ชอบใจสิ่งใดก็ถือกันว่าดี ว่าสุขหรือยกขึ้นถึงชั้นประเสริฐ ; ไม่ชอบใจสิ่งใดก็ประณามว่าเป็นทุกข์ ไม่มีค่า ไม่มีราคา ทั้ง ๆ ที่ความดีและความชั่วล้วนแต่เป็นของมายา อ่อนแอ ไร้ตัวตน ด้วยกันทั้งสองอย่างดังกล่าวมาแล้วข้างต้น. เมื่อเป็นดังนี้ ย่อมจะเห็นได้ว่า ความคิดหรือความรู้กระทั่งความต้องการของผู้มีจิตใจจมอยู่ในโลกียภูมินั้น ได้ถูกจำกัดเขตไว้ในกรอบวงอันแคบที่สุดเพียงไร เมื่อรู้เห็นสิ่งต่าง ๆ แต่ในวงแคบ ก็ถูกโมหะหรืออวิชชาทำให้เข้าใจผิดเอาได้มาก ๆ หรือทั้งหมดเลยทีเดียว ซึ่งถ้าหากว่าปัญญาของเขาไม่ถูกกักขังอยู่

ในวงอันจำกัดเช่นนั้นแล้ว ก็คงจะรู้จักสิ่งที่ดีหรือชั่ว ผิด หรือ ชอบ สุขหรือทุกข์ได้ถูกต้องยิ่งกว่านั้น. กล่าวคือรู้จักโลกนี้ได้ทั้งหมดโดยความเป็นของอย่างเดียวกัน แล้วข้ามไปรู้จักที่ตรงกันข้ามกับโลกนี้ คือโลกุตตระได้ด้วยไม่มัวงม หาสิ่งตรงกันข้ามอยู่แต่ในโลกนี้ด้านเดียวซึ่งจะหาไม่พบ แล้วหลงผิดจนสร้างกรงแห่งความดีความชั่วขึ้นกักขังตัวเอง.

ด้วยเหตุดังว่ามา ผู้ที่รู้จักแต่โลกยังไม่รู้สิ่งที่พ้นไปจากโลก จึงนึกและรู้สึกแบ่งโลกนี้ออกเป็นฝ่ายตรงกันข้ามสองฝ่าย คือฝ่ายดี ฝ่ายชั่ว แล้วก็ทึกทักเอาว่าไม่มีอะไรที่จะต้องศึกษาค้นคว้าให้สูงขึ้นไปกว่านี้แล้ว. แต่ถ้าหากว่า ความรู้ของอีกพวกหนึ่ง ถูกปล่อยออกไปให้กว้างกว่านั้นจนไม่มีอะไรมาจำจัดเขต ก็สามารถที่จะรู้ข้ามไปเสียจากโลกนี้ เพราะไม่มีอะไรแปลก, ข้ามไปรู้โลกุตตระหรือโลกุตตรภูมิเพิ่มเข้ามาอีกสิ่งหนึ่ง ซึ่งเมื่อเป็นได้ดังนี้ สิ่งซึ่งเคยเป็นคู่เทียบ โดยความเป็นของตรงกันข้ามใน

ความรู้สึก ของผู้นั้นก็จะไม่หยุดอยู่เพียงแค่ความดีกับความชั่ว สุขกับทุกข์ ซึ่งล้วนแต่เป็นโลกิยธรรมด้วยกัน, แต่ความรู้ของเขาจะแล่นเลยไปจับเอาคู่เทียบ ของความแปลกตรงกันข้าม ในระหว่างโลกกับโลกุตตระได้โดยแน่นอน เพราะว่าเป็นของแตกต่างอย่างตรงกันข้ามจริง ๆ.

สำหรับสิ่งที่เป็น *โลกุตตระ* นั้นแตกต่างตรงกันข้ามจากโลกโดยประการทั้งปวง หรือเป็นฝ่ายที่ภาษาของโลกไม่มีสำหรับเรียกว่าอะไรนั่นเอง. ทำไมจึงกล่าวว่าไม่มี. ข้อนี้เพราะเหตุว่า ภาษาที่โลกบัญญัติขึ้นใช้นั้นบัญญัติใช้กับสิ่งต่าง ๆ ตามที่โลกรู้จัก คือเข้าใจความหมายของสิ่งนั้นดี. เมื่อโลกไม่รู้จักสิ่งที่พ้นไปจากโลก ก็ย่อมไม่รู้ความหมายอันแท้จริงของโลกุตตระนั้น จึงไม่ได้บัญญัติชื่อนี้ขึ้น หรือถึงกับไม่ทราบว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่ด้วยซ้ำไป. นี้ก็เป็นข้อหนึ่ง ที่โลกไม่รู้จักโลกุตตระหรือนิพพาน. แต่ถ้าจะกล่าวให้ชัดเจนตรงตัวยิ่งขึ้นอีกก็คือว่า พระนิพพาน

เป็นความพ้นไปจากทุก ๆ สิ่ง เป็นขั้นที่ความรู้สึกของจิตใจหมดปัญญา หมดความสามารถที่ จะเรียกว่าเป็นอะไรได้. เพราะถ้าจะเรียกว่าสุขหรือยอดสุขตามความหมายของโลกก็ผิดอย่างยิ่งและเป็นการนึกเดาเอามากกว่า. ถึงแม้จะมีคำกล่าวที่ได้ยินกันอยู่ทั่วไปว่า พระนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง โดยอาศัยพระพุทธภาษิตที่ว่า **"นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ"** อันดูเหมือนจะเป็นการยืนยันอยู่โดยประจักษ์ชัดก็ตาม, นั่นก็ควรจะทราบได้โดยไม่มีข้อแย้งข้อเถียงอีกว่า ได้ยืมเอาภาษาของโลกมาใช้โดยเหตุที่ว่า ในฝ่ายโลกุตตระ ไม่มีภาษาที่มนุษย์บัญญัติขึ้นใช้ เกี่ยวกับการนี้แม้แต่ผู้ที่กำลังซึมซาบในพระนิพพานอยู่ก็ปรากฏว่าบรรยายสิ่งที่ตนกำลังซึมซาบนั้น เป็นคำพูดออกมาไม่ได้. พระโยคีผู้ค้นคว้าสิ่งที่สูงไปจากโลกนั้น ได้พบและมีความรู้สึกในสิ่ง ๆ หนึ่ง อันนอกเหนือวิสัยที่โลกจะเคยรู้จักและเรียกได้ว่าชื่ออะไรแน่ ด้วยเหตุนี้ โยคีผู้นั้นก็เลยจนหรือจำนนต่อภาษาที่จะใช้เรียกสิ่งนั้นว่าอะไร จึงเป็นเหตุ

ให้ต้องยืมภาษาของโลก คำที่มีอยู่ก่อน ๆ ที่มีความหมายใกล้เคียงกันมาใช้อย่างขอไปที จึงเกิดมีการยืมคำว่า "*นิพพาน*" ซึ่งที่แท้เป็นนามศัพท์ของการดับที่ดับสงบเย็นลงไป เช่นเทียนดับ ไฟดับ เป็นต้น มาเป็นชื่อของสภาพอันหนึ่งซึ่งพระโยคีนั้นเพิ่งค้นพบ อันเราหมายถึงสิ่งนั้นหรือสภาพนั้นด้วยคำว่า "*พระนิพพาน*" กันนั่นเอง ทั้งนี้พอให้เป็นเค้าเงื่อนให้โลกหรือผู้ฟังสืบสาวความหมายไปได้ เพราะโลกรู้จักความร้อนหรือความทุกข์อยู่บ้างแล้ว.

ถ้าพิจารณาดูให้ดี แม้แต่ในฝ่ายโลกล้วน ๆ ของเรานี่เอง เราย่อมเห็นกันอยู่แล้วว่า เมื่อมีทฤษฎีหรือมติอันใดที่เพิ่งค้นพบขึ้นมาใหม่ ๆ เกิดขึ้น ศัพท์หรือชื่อที่จะเรียกสิ่งนั้น ๆ ในเรื่องนั้น หรือเรียกตัวทฤษฎีอันนั้นเองก็ปรากฏว่ายังไม่มียังต้องขอยืมศัพท์ หรือชื่อที่มีอยู่ก่อน ๆ มาประดิษฐ์รูปขึ้นใหม่ หรือใช้ชื่อนั้นซ้ำกันเลยทีเดียว แต่บัญญัติความหมายให้ใหม่ อย่างที่เราเรียกกัน

ว่าคำบัญญัติเฉพาะหรือศัพท์เทคนิค (Technical term) เพื่อใช้กับสิ่งนั้น ซึ่งเป็นทางงอกหรือความเจริญร่ำรวยของภาษา, เราเห็นได้ว่าแม้เป็นฝ่ายโลกียะด้วยแท้ ๆ ก็ยังเกิดการอัตคัดขาดแคลนถึงเพียงนี้ ในเรื่องคำพูดหรือภาษาที่จะนำมาใช้ ครั้นมาถึงสิ่งนอกเหนือไปจากสิ่งอันเป็นโลกียวิสัย คือเป็นฝ่ายโลกุตตระหรือฝั่งสมุทรฟากโน้นที่ยังไม่เคยไป และผิดตรงกันข้ามโดยประการทั้งปวงด้วยแล้ว ก็ย่อมเป็นการอัตคัดขาดแคลนในเรื่องภาษาที่ใช้ยิ่งขึ้น หรือถึงกับไม่มีเอาเสียทีเดียว. เพราะเหตุนี้เองคำหรือ พระพุทธภาษิตทั้งหลายที่ปรารภหรือบ่งถึงโลกุตตระ ถึงแม้จะมีชื่อคล้ายกับภาษาของโลก แต่สำหรับด้านความหมายแล้วผิดกันมากนักเช่นคำว่า พระนิพพาน ภาษาโลกในอินเดียสมัยพุทธกาลหมายถึง ไฟดับ หรือความร้อนอย่างใดอย่างหนึ่งดับ แม้ที่สุดแต่ข้าวที่คดมาร้อน ๆ จากหม้อค่อยเย็นลง ก็เรียกว่านิพพานเหมือนกันแต่ *นิพพาน* ในภาษาของโลกุตตระนั้นลองคิดดูทีหรือว่าอะไรดับ ถ้าผู้

ใดคิดได้ผู้นั้นจะมองเห็นสืบไปอีกว่า ได้ผืนเอาคำว่า *ดับ*นี้ มาใช้อย่างไม่ค่อยตรงความหมายแท้เพียงไร เพราะเหตุที่โลกอัตคัดภาษา เพื่อให้ฝ่ายโลกุตตระยืมใช้นั่นเอง

ทีนี้ เราจะพิจารณากันถึงข้อที่ต้องจำใจผืนกล่าวว่า *นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง* ดูต่อไปอีก แท้ที่จริงประโยค ๆ นี้มีความหมายอันอื่นซ่อนเร้นอยู่ ซึ่งเราจะต้องค้นให้พบเสียก่อน ถ้าฟังดูตรง ๆ ตามตัวหนังสือ ก็ต้องเข้าใจว่าตัวนิพพานนั่นเองเป็นตัวสุขอย่างยิ่ง แต่ความหมายอันแท้จริงแล้ว ใจของผู้ที่ซึมซาบต่อนิพพานต่างหากเป็นตัวสุข ตัวนิพพานเองพ้นจากการที่จะกล่าวว่า สุขหรือทุกข์หรือเป็นอะไร หรือกล่าวให้ชัด ก็คือไม่เป็นสุขหรือเป็นอะไรนั่นเอง. ฉะนั้นประโยค ๆ นี้เมื่อจะกล่าวให้ถูกทั้งตามความจริง และตามหลักไวยากรณ์ก็ควรกล่าวว่า **"ใจที่ลุนิพพานแล้วเป็นสุขอย่างยิ่ง"** ดังกล่าวมาแล้ว. แต่การที่กล่าวสั้น ๆ ว่านิพพานเป็นสุขอย่างยิ่งนั้น ก็เพื่อให้สะดุดใจผู้ฟังยิ่งกว่า หรือเพราะว่าความหมายที่เต็มอาจผุดขึ้นเองในใจของผู้ฟังในสมัยนั้น ก็ได้ทั้งสองทาง.

ดังได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า สุขหรือทุกข์ก็ล้วนแต่เป็นทุกข์ หรือเป็นของหลอกของชั่วคราว เพราะใจตัวเองเป็นผู้รู้สึกสุขนั้นเป็นของชั่วคราว เป็นสังขารที่รู้จักเกิดดับ แต่ทำไมในที่นี้จึงยกขึ้นมาสรรเสริญ ตีค่าเทียบกับตัวนิพพาน ? ข้อนี้เป็นเพราะว่าเราไม่มีคำอื่นใดที่จะมาใช้แทนคำว่า *สุข* ในประโยคว่า *นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง*. ถ้าจะกล่าวว่าเป็นทุกข์ก็ยิ่งไม่ถูกใหญ่. ถ้าข้ามไปกล่าวว่า พระนิพพานไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์ คือพ้นเลยไปจากความทุกข์และสุข ก็ไม่ใช่วิสัยคนในเบื้องต้นจะพึงฟังหรือฟังเข้าใจ หรือจะทำให้เกิดความสนใจในพระ-นิพพานได้ และในที่สุดจะไม่มีใครเอาใจใส่ในเรื่องพระ-นิพพานเลย. แต่เพราะเหตุที่สัตว์โลกย่อมพอใจในฝ่ายความสุข เกลียดกลัวความทุกข์ อยากได้รับความพออกพอใจ ละจากสิ่งไม่พอใจหรือความทุกข์เสีย, การที่ยกเอาความสุขขึ้นมากล่าว ย่อมทำให้เกิดความสนใจได้มากกว่าและเข้าใจเป็นลำดับขึ้นไปโดยง่ายด้วย. ฉะนั้นถ้าหากว่า

การกล่าวประโยคนี้ มิใช่เป็นการกล่าวสรุปสั้น ๆ แต่อมความไว้มาก ๆ เช่นการกล่าวเป็นอุทาน เพราะปีติของผู้กล่าว ซึ่งทำให้กล่าวสั้น ๆ ลุ่น ๆ เพราะกล่าวแก่ตนเองแล้ว ก็ควรถือว่าเป็นความมุ่งหมายอันหนึ่งทีเดียวที่กล่าวเพื่อจูงผู้ฟังให้เข้าไปหานิพพาน โดยไม่ให้มีการหลีกเลี่ยงแต่ให้สมัครใจด้วยตนเอง โดยวาดระดับความสุขชั้นนิพพานไว้ให้สูงสุดยอด.

แต่อย่างไรก็ตาม ความรู้สึกที่เกิดขึ้นในใจของผู้ฟังเมื่อได้ฟังคำว่า *สุขอย่างยิ่ง* หรือ *ยอดสุข* นั้น ยังแตกต่างกันไกลจากความรู้สึก ในความสุขของผู้ที่ลุถึงพระ-นิพพานได้จริง ๆ เพราะผู้ฟังนั้น ในขั้นนี้เปรียบเทียบความสุขเอาตามแนวของโลกียะ ตามที่ตนเคยรู้จักมาก่อน. และที่ยากยิ่งไปกว่านั้นอีกก็คือว่า ความสุขในใจของโยคีผู้ลุถึงนิพพานนั้นเป็นสุขที่เกิดมาจากการลุถึงพระนิพพาน หาใช่ความสุขคือตัวนิพพานเสียเองไม่. ตัวนิพพานเองเป็นสิ่งที่ยากที่จะชี้ตัวยิ่งนัก. เพราะฉะนั้น จึงเป็นการ

จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรอไว้รู้จัก และเข้าใจพระนิพพาน หาใช่ความสุขคือตัวนิพพานเสียเองไม่. ตัวนิพพานเอง เป็นสิ่งที่ยากที่จะชี้ตัวยิ่งนัก. เพราะฉะนั้น จึงเป็นการ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรอไว้รู้จัก และเข้าใจพระนิพพาน ว่า เป็นความสุขหรือความทุกข์ หรือไม่ใช่สุข ไม่ใช่ทุกข์ หรือ เป็นอื่นไปจากนั้นอีกต่อเมื่อจิตใจของตนเอง ได้ ลุถึงพระนิพพานเข้าจริง ๆ แล้วจะดีกว่า. ด้วยเหตุผลดัง กล่าวมานี้เอง ความที่ภาษาของโลกไม่พอเมื่อจะกล่าวถึง พระนิพพาน หรือความที่พระนิพพานเป็นสิ่งที่จะกล่าวว่า อะไรไม่ได้ เพราะไม่มีอะไรเปรียบเทียบได้จึงเป็น **ความน่าอัศจรรย์อันหนึ่งของพระนิพพาน** เองที่น่าจะชวน ให้ทุกคนค้นคว้าให้ละเอียดยิ่งขึ้นไปในเรื่องนี้.

ยังมีทางที่จะทำให้เข้าใจ นิพพาน ได้ถูกต้องอีกทาง หนึ่ง คือทางโวหารปฏิเสธ ที่ปฏิเสธนิพพานโดยความ เป็นสิ่งที่ไม่เหมือนกับอะไรสักอย่างเดียว ในบรรดาสิ่ง ทั้งหลายเท่าที่โลกรู้จักแล้ว. แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าเอง

ซึ่งตรัสรู้พระนิพพานอย่างแจ่มแจ้งแล้ว แม้กระนั้นก็ยังทรงต้องใช้โวหารปฏิเสธ ชนิดนี้เป็นเครื่องแสดงพระ-นิพพาน เพราะความที่นิพพานไม่เหมือนกับอะไรเสียเลย ข้อนี้ได้แก่พระพุทธภาษิตอุทานที่เราได้ยินได้ฟังกันอยู่ทั่วไปแล้วว่า "**อตฺถิ ภิกฺขเว ตทายตนํ, ยตฺถ เนว ปฐวี ฯลฯ อนารมฺมณ เมเวตํ, เอเสวนฺโต ทุกฺขสฺส**" ซึ่งจะถอดความหมายออกเป็นภาษาไทยสั้น ๆ ตรง ๆ ได้ว่า *สิ่ง ๆ นั้นมีอยู่แน่ ภิกษุทั้งหลาย. ซึ่งในสิ่ง ๆ นั้นไม่ใช่ดิน ไม่ใช่ไฟ ไม่ใช่ลม ไม่ใช่อากาสานัญจายตนะ ไม่ใช่เนวสัญญานาสัญญายตนะ ไม่ใช่โลกนี้ ไม่ใช่โลกอื่น ไม่ใช่ดวงจันทร์ ไม่ใช่ดวงอาทิตย์ ภิกษุทั้งหลาย. ตถาคตไม่กล่าวสิ่งนั้นว่าเป็นการมาการไป การหยุดอยู่ การเคลื่อนจากภพนี้หรือการเกิดใหม่. สิ่งนั้น ๆ ไม่หยุดอยู่ ไม่เวียนไป ไม่มีอารมณ์เลย สิ่งนั้นแหละคือที่สุดของความทุกข์*" ดังนี้. ข้อนี้หมายความว่าพระองค์ได้ทรงปฏิเสธทุก ๆ อย่างทั้งฝ่ายรูปธรรมและนามธรรม แม้ที่เป็นภูมิธรรมสูงสุดของสมัยนั้น กล่าวคือเนวสัญญานาสัญญายตนะ พระองค์ก็ได้

๑. ปาฏลิคามวัคค *อุทาน, ไตร,* ล ๒๕, น ๒๐๖

ทรงปฏิเสธด้วย เป็นอันว่าได้ทรงปฏิเสธสิ่งทั้งหลายทั้งปวงหมดทุกสิ่ง กระทั่งเหลือแต่สิ่ง ๆ เดียวเดี่ยวโดดซึ่งทรงเล็งถึงนิพพาน อันเป็นธรรมอย่างเดียวที่ไม่เหมือนกับอะไรอื่น. โวหารปฏิเสธชนิดนี้ไม่ใช่โวหารเล่นสำนวนหรือแกล้งพูดโยกโย้ แต่เป็นความจำเป็นอย่างหนึ่งซึ่งในบางกรณีจะต้องนำมาใช้ เพราะมันเป็นสิ่งใหม่และแปลกจากสิ่งอื่น ๆ ในบรรดาที่รู้กันมาก่อนแล้วทุก ๆ สิ่งจริง ๆ. (*อุทาหรณ์อันนี้เคยแสดงอย่างง่าย ๆ ด้วยเรื่องปลาไม่รู้เรื่องบก เมื่อคุยกับเต่าที่นาเอาเรื่องบนบกมาเล่าให้ฟัง ก็ถามเต่าว่าเหมือนกับสิ่งนั้น หรือสิ่งนี้หรือ ตามที่ตนเคยรู้จักเท่าที่มีอยู่ในแต่ในนาก็ได้รับคำตอบจากเต่า ล้วนแต่เป็นคำปฏิเสธทั้งนั้น นี่ก็เพราะบกไม่มีอะไรเหมือนกับในน้ำนั้นเอง เมื่อปฏิเสธสิ่งในน้ำทุก ๆ สิ่งเสียแล้ว สิ่งที่ยังเหลือก็คือบก แต่ผู้ฟังจะรู้จักได้หรือไม่นั้นเป็นอีกปัญหาหนึ่ง*) พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงสิ่ง ๆ หนึ่งโดยโวหารที่ปฏิเสธสิ่งอื่น ๆ ตามที่เขารู้จักกันอยู่แล้วทุก ๆ สิ่งเสีย เพราะไม่มีโวหารที่จะเรียกสิ่งนั้นตรงโดยเฉพาะ และในที่สุดพระองค์ได้ทรง

สิ่ง ๆ นั้น ด้วยคำที่ถูกต้องหรือสมควรยิ่งกว่าคำอื่นโดยใกล้ชิดกับความจริงที่สุดว่า "**อนฺโต ทุกฺขสฺส**"—*ที่สุดของความทุกข์*, แทนที่จะเรียกว่ามันเป็นยอดสุขหรืออื่น ๆ ซึ่งไม่ถูกแท้. เราควรจะสังเกตให้พบว่าเมื่อพระองค์จะทรงเรียกสิ่งนั้นให้ตรงไปตรงมาไม่มีสมมติเจือปนเลยแล้ว พระองค์จะทรงเรียกว่า "**ที่สุดของความทุกข์**" เสมอ. คำอื่น ๆ ที่เป็นคำสมมติเพื่อล่อใจผู้ฟังนั้น ทรงใช้ต่อเมื่อทรงมุ่งหมายจะจูงใจเขาด้วยอุบาย ไม่ใช่พูดตรงไปตรงมาอย่างคำในภาษาวิทยาศาสตร์ หรือมิฉะนั้นก็เพราะเป็นคำที่ใช้กันจนดื่นไปแล้ว เช่นคำว่า *นิพพาน* ซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในหมู่นักบวชในสมัยนั้นว่า หมายถึงอะไรอย่างไร. ข้อนี้ทำไมพระองค์จึงเป็นดังนั้น คือ ทำไมพระองค์จึงไม่กล่าวถึงความสุขที่สัตว์คอยจ้องกันอยู่นั้น ทำไมจึงตรัสไว้เพียงแต่ที่สุดของความทุกข์ ไม่ตรัสให้เลยไปถึงว่ามันเป็นความสุขอย่างยิ่ง ? เป็นสิ่งที่เราควรพิจารณาดูด้วยเหมือนกัน.

เพราะอาศัยพระพุทธภาษิตที่ว่า *"สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวง (คือทั้งสังขารและมิใช่สังขาร) เป็นอนัตตา"* เราอาจกล่าวได้ว่าทุกสิ่งในโลกนี้หรือฝ่ายโลกียะนี้ เป็นทุกข์, เพราะความจริงมีอยู่ว่าสุขก็เป็นสังขาร ทุกข์ก็เป็นสังขาร ดีก็เป็นสังขาร ชั่วก็เป็นสังขาร คือเป็นของที่มีอะไรทำขึ้นสร้างขึ้นชั่วคราว. คำว่า *สังขาร* ย่อมทราบกันอยู่แล้วว่าหมายถึงที่เป็นของผสมของ ๆ หลายอย่าง และมีเหตุปัจจัยปรุงหรือทำขึ้นและหนุนอยู่ มันจึงง่อนแง่นคลอนแคลนไปตามเหตุปัจจัยจึงเป็นของหลอก. ของที่เราถือกันว่า *ดี* หรือ *สุข* นั่นเสียอีกเป็นของร้ายไปกว่าทุกข์ เพราะเป็นฝ่ายที่ทำให้คนหลงติดถอนตัวออกมายาก.

คนเราติดโลกหลุดออกไปสู่ฝั่ง
โลกุตตระไม่ได้ ก็เพราะติดของดี ๆ
ในโลกนั่นเอง ของดี ๆ นั้นจึงเป็น
ทั้งทุกข์และทั้งพรางตา ฉาบด้วยรส

ที่ทำคนให้หลงใหล ไม่เหมือนกับ
ของชั่วที่เป็นสิ่งเปิดเผยและตรงไป
ตรงมา คือ เป็นทุกข์ตรง ๆ.

เมื่อโลกนี้ไม่มีอะไรมากไปกว่าของสองอย่างคือ **ของดี—ของชั่ว** หรือความดีความชั่วแล้วโลกนี้ก็ไม่มีอะไรนอกไปจากทุกข์อย่างเดียวดังหลักที่มีอยู่ว่า **ทุกฺขเมว หิ สมฺโภติ ฯลฯ นาญฺญตฺร ทุกฺขา นิรุชฺฌติ** ซึ่งมีใจความตรง ๆ ว่า "*ทุกข์อย่างเดียวเท่านั้นที่เกิดขึ้น ทุกข์อย่างเดียวเท่านั้นที่ปรากฏอยู่ ทุกข์อย่างเดียวเท่านั้นที่ดับไป. นอกจากทุกข์แล้วในโลกนี้หามีอะไรเกิดขึ้นไม่ หามีอะไรดับไปไม่*" ซึ่งเป็นความจริงอันเด็ดขาดที่สุด กล้าท้าให้คนทุกประเภทพิสูจน์ดู. สิ่งที่มีการเกิดได้ สิ่งนั้นดับได้ในที่สุดและเปลี่ยนรูปอยู่เรื่อย ๆ ในท่ามกลาง, คือระหว่างที่เกิดขึ้นแล้ว จนกว่าจะดับไป ไม่มีระยะที่คงที่ถาวรแม้แต่ขณะจิตเดียว ไม่ว่าจะเป็นสิ่งเหลว สิ่งแข็ง มีชีวิต วิญญาณหรือไม่มีก็ตาม แม้ที่สุดแต่ที่เป็นนามธรรมล้วน เช่นตัว

ความคิดและอารมณ์ที่เลื่อนลอยอยู่ในจิตใจของสัตว์ก็เป็นเช่นเดียวกัน คือเกิดขึ้น แปรไป และดับลงวนเวียนกันอยู่. เมื่อพิจารณาดูสิ่งทุก ๆ สิ่งที่เกิดขึ้นปรากฏตัวอยู่และดับไปทุกอย่างแล้ว จะเห็นว่าล้วนแต่เป็นตัวสังขารไม่เที่ยงและเป็นทุกข์ คือพิจารณาดูแล้วน่าอิดหนาระอาใจเป็นที่สุดไปทั้งนั้น ท่านจึงกล้ายืนยันว่า นอกจากทุกข์แล้วหามีอะไรเกิดขึ้นไม่ ให้คนพึงระวังให้ดีเพราะมีทุกข์หลายประเภทนัก ที่เคลือบไว้ด้วยสิ่งที่เปรียบกันได้กับน้ำตาล และแม้แต่ตัวน้ำตาลนั่นเองมันก็เป็นขุมทุกข์ด้วย. เมื่อสิ่งที่เป็นฝ่ายเกิด มีแต่ทุกข์ ไม่มีอะไรอื่นดังนี้แล้ว ฝ่ายที่ดับก็มีแต่ทุกข์นั่นเองอีก. สิ่งที่เขาเรียกกันว่าสุขที่เกิดขึ้นและดับไป นั่นก็คือตัวทุกข์นั่นเอง, เป็นทุกข์ที่มีอะไรเคลือบไว้อย่างสนิทจนชาวโลกรู้สึกด้วยความคิด และความรู้อย่างโลก ๆ ของเขาว่า เป็นความสุข และตรงกันข้ามกับความทุกข์.

เพราะในโลกนี้หรือธรรมชาติทั้งปวง มีแต่สิ่งที่เป็นสังขารเท่านั้น นอกไปจากนี้ไม่มี, ถ้าเราจะหาสิ่งที่

ตรงกันข้าม หรือนอกไปจากนี้ก็จำเป็นต้องหาที่นอกโลก หรือโลกุตตระ เพราะฉะนั้นจึงกล่าวได้อย่างเด็ดขาดว่า สิ่งที่เราอาจจะหาได้ โดยผ่านทะลุไป ในโลก หรือโดยอาศัยโลกเป็นบทเรียน โดยที่ตัวเราเองหรือโลกนั้นก็เป็นเพียงตัวมายา หรือสังขารอย่างหนึ่งเท่านั้น นั้นมีแต่ **ทุกข์** อย่างหนึ่ง กับปลายสุดอันเป็นที่จบสิ้นแห่งทุกข์ หรือเรียกว่า **ที่สุดทุกข์** อีกอย่างหนึ่งเท่านั้น. เมื่อตัวเราเองเป็นเพียงสังขารหรือมายาอันหนึ่ง มีความหลงของตัวเป็นเหตุให้บัญญัตินั่นนี่ ในโลกขึ้น ยึดถือเอาตามความเข้าใจของตน และทุก ๆ คนตกอยู่ ในลักษณะเดียวกันดังนี้ ถ้าสามารถที่จะมองเห็นความผิดความเท็จที่ตนหลงบัญญัติและยึดถือขึ้นมาเมื่อใดก็จะพบว่าตัวเองไม่มี เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วใครเล่าจะเป็นผู้ต้องการความสุข และสิ่งที่มีขึ้นอย่างหลอก ๆ ดับไปเองอย่างเป็นกฎธรรมดาก็คือตัวทุกข์เท่านั้น. เมื่อสัตว์ยังเห็นแก่ตัวก็ต้องการออกไปจากทุกข์หรือสิ่งที่ตนไม่ปรารถนา. ครั้นรู้ว่าไม่มีตัว ก็

ไม่ต้องการอะไร และนั่นคือที่สุดของความทุกข์. สัตว์ที่มีความรู้สึกว่ามีตัว ยังต้องการอะไรอยู่นั้นเขาจะได้พบได้เห็นแต่ความทุกข์เท่านั้นที่มีมาและสิ้นไป. แต่เขาเข้าใจผิดหลงเอาความทุกข์ประเภทหนึ่ง คือประภทที่มีอะไรเคลือบย้อมไว้อย่างที่ตรงกับความต้องการของกิเลสนั้นมาเป็นความสุข และเลยยึดถือเอาหลักอันนี้ขึ้นยืนยัน คือต้องให้มีสุข เป็นของคู่กับทุกข์ไว้เสมอ แม้เขาจะมองเห็นสุขบางอย่างที่เขาเคยพอใจมากลายเป็นทุกข์ไป เพราะเป็นของมายาอยู่บ่อย ๆ เขาก็ยังหวังที่จะหาพบความสุขตามอุดมคติของตนในโลกหน้า หรือโลกที่เรายังไม่รู้จักหรือด้วยสภาพที่เขายอมรับในเวลานี้ว่า เขายังไม่มองเห็นหรือแม้แต่อาจนึกฝันไปได้เลย.

ถ้าใครมาบอกว่า พระพุทธเจ้าไม่ได้สอนเรื่องความสุข ทรงสอนแต่เรื่องความทุกข์ กับความดับหมดสิ้นของความทุกข์เท่านั้น ดังนี้แล้วเขาก็จะหาว่าไม่จริง. ถ้ายิ่งบอกว่าพระพุทธเจ้าตรัสว่า ตัวคนที่กำลังต้องการความสุข

อย่างนั้นอย่างนี้อยู่ในเวลานั้น เป็นเพียงมายาไม่มีตัวจริง ดังนี้แล้ว เขาก็จะเห็นว่านี่คงจำมาผิด. และถ้าบอกว่าตัวมายานั่นเองแหละเป็นตัวทุกข์นั่นเองด้วย ถ้าต้องการให้ดับทุกข์ ก็มีแต่ทางเดียว คือดับตัวมายาหรือสังขารที่เต็มไปด้วยอวิชชานั้นเสีย ทุกข์ก็จะสิ้นไปดังนี้ แล้วเขาผู้นั้นคงจะตอบทันทีว่า ถ้าเช่นนั้นฉันไม่ต้องการความสิ้นทุกข์ของท่านแล้ว ท่านจงไปสอนคนอื่นเถิด. เช่นนี้จะเห็นได้ว่า นิพพานนั้น คือที่สุดของความทุกข์จริง และอยู่ใกล้ ๆ ตรงนี้เอง. **แม้นี้ก็เป็นความน่าอัศจรรย์อันหนึ่งของพระนิพพานด้วย** กล่าวคือ ความที่พระ-นิพพานเป็นสิ่งที่อาจหาได้ในที่ทั่วไปนั่นเอง. ถ้าหากเขาว่าจะไม่เป็นเด็กดื้อและยอมมองจนพบว่า บรรดาสิ่งที่เกิด ๆ มี ๆ อยู่ในโลกหรือที่เป็นตัวโลกเองในบัดนี้นั้นนอกจากตัวทุกข์อย่างเดียวแล้วสิ่งอื่นไม่มีจริง ๆ และที่สุดของทุกข์ก็คือที่สุดของโลกนั่นเอง พระองค์ได้บัญญัติรวมไว้ในร่างกายนี้พร้อมเสร็จ สำหรับให้ค้นให้ศึกษา. ทั้ง

หมดนี้เป็นวิธีที่จะเข้าใจนิพพาน โดยอาศัยหลักโวหารปฏิเสธ.

แต่เมื่อจะจับหลักในเรื่องนี้มาจากอีกทางหนึ่ง คือมาจากทางที่ถือว่ามีของคู่ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วย่อ ๆ ข้างต้นก็อาจจะทำได้เหมือนกัน. โวหารที่ว่าทุกอย่างเป็นของคู่นั้นเป็นโวหารโลกแท้ เป็นชั้นสมมติในฝ่ายโลกุตตระมีโวหารเดียวทุกอย่างมีเดี่ยว คือความจริงที่กล่าวตรง ๆ และเราอาจจับหลักมาจากโวหารคู่ เพื่อเข้าใจโวหารเดี่ยวหรือนิพพานได้โดยลำดับ. โวหารเดี่ยวหรือโวหารโลกุต-ตระนั้นเช่นถือว่าไม่มีอะไร มีแต่ทุกข์อย่างเดียว ทุกข์นั้นนั่นเองน้อยเข้า ๆ จนกระทั่งเหลือ ๔ เหลือ ๓ เหลือ ๒ เหลือ ๑ กระทั่งเป็นทุกข์ ๐, นั่นคือที่สุดของทุกข์ แต่มิได้ถือว่า เป็นสุขเพราะว่าตามความเป็นจริงนั้นสุขเป็นสิ่งที่ไม่มี. สิ่งที่กำลังมีนั้นเป็นเพียงสังขารอันหนึ่งที่กำลังหลอกตัวเองให้ยึดถือว่าตนของตนมี และตนต้องการความสุข ครั้นสังขารกลุ่มนั้นเกิดรู้จักตัวเองขึ้นมา คือมีความ

รู้สึกเกิดขึ้น อันเป็นเหตุให้รู้จักสังขารทั้งหลายตามที่เป็นจริง ก็เกิดความไม่ยึดถือและไม่มีความปรารถนาความสุขอะไรที่ไหน ปรารถนาอยู่ก็แต่อยากจะดับตัวสังขารนั้นเอง ซึ่งเป็นตัวทุกข์แท้ ๆ นั้นเสีย ไม่ให้มีสังขารเหลืออยู่สำหรับทนทุกข์อีกต่อไป. แต่การดับนี้ไม่ได้หมายถึงการแกล้งฆ่าตัวตาย ซึ่งไม่เป็นการดับของสังขารแต่อย่างใด กลับจะเป็นการสร้างสังขารอันยุ่งยากพัวพันอันใหม่เสียอีก. เท่านี้ก็เห็นได้ว่าตัวที่มีอยู่นั้นไม่มีอะไรเป็นเพียงกลุ่มสังขารหรือตัวทุกข์ ; สังขารยังอยู่ก็ต้องทุกข์ร่ำไปไม่มีทางที่จะแก้ไขให้เป็นอย่างอื่น แม้จะทำให้รู้สึกเพลิดเพลินสนุกสนานได้ในบางคราวก็เป็นของหลอก ๆ และชั่วคราว. แม้ที่สุดความสุขอันเกิดจากความสงบ ก็ชั่วเวลาที่ร่างกายรู้ว่ามีความสุขบ้างเท่านั้นเอง, ซึ่งทำให้พระอริยเจ้าทั้งหลายพอใจในความดับสนิท มากกว่าที่จะยังคงอยู่ในความสุขแม้ที่ประณีตชนิดนั้นไปตลอดกัลป์. ตัวที่ยังอยู่หรือคงอยู่ไม่ว่าในเวลานี้หรือในเวลาไหน จึงเป็น

ภาระหนักหรือของหนัก กล่าวโดยเจาะจงก็คือทุกข์นั่นเอง. เพราะเหตุนี้เมื่อกล่าวกันจริง ๆ ตรง ๆ ตามแบบแห่งวิทยาศาสตร์ หรือการเพิกถอนสมมติชั้นหยาบ ๆ เสีย จึงกล่าวว่ามีแต่ทุกข์เท่านั้นที่เกิด ๆ ดับ ๆ อยู่เสมอ และเมื่อถึงที่สุดทุกข์แล้วก็ดับสนิทไปหมด เรื่องแห่งการเวียนว่ายตายเกิดไม่มีร่องรอยอะไรเหลือ แม้ใครจะสมมติภาพอันนี้ให้กลับเป็นความสุขขึ้นมาอีกก็ตามที แต่ความจริงเป็นเพียงที่สุดของความทุกข์ หรือความดับสนิทแห่งสังขารกลุ่มหนึ่งเท่านั้น. แต่สำหรับโวหารโลก หรือโวหารคู่นั้น ถือกันว่ามีร้อนมีเย็น มีสุข มีทุกข์ มีดีมีชั่ว มีบุญมีบาป ฯลฯ ซึ่งล้วนแต่เป็นคู่ไปทั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้ทรงคำนึงถึงหลักอันนี้ในขั้นแรก ๆ เหมือนกัน แต่ครั้นพระองค์ได้ทรงขึ้นถึงความจริงอันสูงสุดแล้วก็ตรัสไปในทางโวหารเดียว เช่นอริยสัจสี่ตรัสเรื่องทุกข์กับมูลเหตุของทุกข์ และเรื่องความดับสนิทของทุกข์กับวิธีที่จะดับมันอย่างไร ซึ่งคู่หลังนี้เองเมื่อเรานำมากล่าวกัน

อย่างสมมติก็บัญญัตินามใหม่ว่า สุขและทางของความสุข อันทำให้หลงไปว่าอริยสัจนั้นท่านแสดงความสุขไว้ โดยความเป็นของคู่กับความทุกข์ หลักที่ใช้กันทั่วไปในเวลานี้ ก็คือหลักที่ได้ยินกันอยู่เสมอ ๆ แล้วว่า **ทุกฺขเมวหิ สมฺโภติ ฯลฯ นาญฺญตฺร ทุกฺขา นิรุชฺฌติ** ซึ่งแปลเป็นไทยตรง ๆ ว่า *ทุกข์เท่านั้นแหละเกิดขึ้น ทุกข์เท่านั้นตั้งอยู่ และทุกข์เท่านั้นเปลี่ยนไป นอกจากทุกข์แล้วหามีอะไรเกิดไม่ หามีอะไรดับไม่*[๑] ข้อนี้รวมความว่าสิ่งที่เกิด ๆ ดับ ๆ อยู่ในโลกนี้ไม่มีความเกิดความดับมีแต่ที่สุดของทุกข์ (ที่ดับสนิทของทุกข์) อย่างเดียว ความจริงที่เด็ดขาดจึงไม่มีเรื่องอะไรอื่น นอกจากเรื่องที่เกี่ยวกับทุกข์เท่านั้น และมีแต่ในโลกอันเป็นทุกข์อย่างเดียวนั้นแหละ.

สัตว์ที่ยังเขลาเพราะอวิชชา มองเห็นทุกข์ในส่วนที่เป็นความเพลิดเพลินเป็นความสุขไปเสีย มองสิ่งร้อนน้อย

---

๑. สคาถวัคค สังยุตตนิกาย ไตร ล, ๑๕. น, ๑๙๙,

เป็นเย็นไปเสีย มองบาปชนิดที่งดงาม มีคนติดกันมาก ๆ เป็นบุญไปเสีย และยึดถือสิ่งที่ชอบกันมาก ๆ ทั้งที่ความชอบนั้นเป็นมายา และทำความหนักอกหนักใจให้แก่ผู้ยึดถือ อย่างเดียวกัน กับสิ่งอื่น ๆ ว่าเป็นของดีไปเสีย ซึ่งทุก ๆ สิ่งเหล่านั้นไม่มีดีหรือชั่ว บุญหรือบาป ล้วนเป็นเพียงสังขารที่เป็นทุกข์เสมอกันหมด.

โดยเหตุนี้ เราจึงเห็นได้ว่าของเป็นคู่ ๆ ได้เกิดขึ้นในโลกหรือมีอยู่แต่ในโวหารโลกได้อย่างไร ส่วนความจริงหรือโลกุตตระโวหารนั้นหมายถึงของเดี่ยว หรือไม่มองเห็นอะไรโดยความเป็นคู่อย่างไร และพระนิพนธ์ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น เป็นสิ่งที่ท่านกล่าวว่า **เอตํ สนฺตํ, เอตํ ปณีตํ** คือสิ่งนั้นละเอียดนัก. นั้นมีความจริงเพียงไร. เท่าที่กล่าวมานี้ ก็เป็นความน่าอัศจรรย์พร้อมกัน

อยู่ในพระนิพพาน คือ ทั้งในส่วนทฤษฎีที่ถือว่านิพพานพ้นไปจากทุก ๆ สิ่ง เหนือทุก ๆ สิ่งที่เป็นคู่; และทั้งในส่วนปฏิบัติ คือข้อที่ว่า การจะลุถึงนิพพาน ต้องดำเนินก้าวข้ามไปหรือละเสียซึ่งสิ่งอันเป็นของคู่ทุก ๆ อย่างในโลกนี้ คือข้ามขึ้นไปให้พ้นทั้งดีและชั่ว ทั้งบุญและบาป ทั้งสุขและทุกข์ ฯลฯ ทั้งหวานและขม อันเป็นสภาพที่เร้นลับยากที่คนธรรมดาจะคาดคะเนถึง และจะหยั่งทราบได้ก็แต่ผู้ที่ลุถึงเข้าแล้วจริง ๆ เท่านั้น เพราะเหตุที่เป็นสภาพอยู่นอกเหนือความรู้สึกทั่วไปของโลกนั่นเอง. เพียงเท่านี้ก็เป็นความอัศจรรย์ น่าคิด น่าศึกษา เหลือที่ จะกล่าว อยู่แล้ว และนับว่าเป็น **ความน่าอัศจรรย์** อีกประการหนึ่ง.

เมื่อเรา ผู้เป็น พุทธบริษัท มีสิ่งที่ดี ที่ประเสริฐ เป็นชิ้นเอก ไม่มีคู่เปรียบ ไม่มีอะไรที่จะเข้ามาวัดจับเป็นการเทียมบ่าเทียมไหล่กันได้ดังนี้ ความภาคภูมิใจในการที่เราได้เข้ามาเป็นพุทธบริษัทของพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็เป็นสิ่งที่จะต้องเกิดขึ้นเป็นธรรมดา และเป็น สิ่งเดียว เท่านั้นที่จะ

ทำให้เกิดความเคารพนับถือตัวเอง ว่าตนเป็นพุทธบริษัทแท้จริง เพราะเหตุที่ตนรู้จักจุดมุ่งหมายของการเป็นพุทธ-บริษัท. ถึงแม้ว่าในบัดนี้จะไม่สามารถลุถึงนิพพานนั้นได้โดยมองเห็น ประจักษ์ ชัดอยู่ ว่ายังถูก รัดรึงไว้ ด้วยของ บางสิ่งบางอย่าง ยังไม่สามารถจะตัดออกไปพ้นได้ในบัดนี้ แต่อย่างน้อยที่สุดก็ยังมีความแน่ใจว่าตนหลีกพระนิพพานไม่พ้น เพราะความอัศจรรย์แห่งพระนิพพาน กล่าวคือมีความลุ่มลาดเอียงเทอันหนึ่ง คอยบังคับขับไสตนให้ไปทางนั้นอยู่เสมอ. ถึงแม้ว่าอวิชชาและโมหะของสัตว์จะเป็นเครื่องต้านทานเหนี่ยวรั้งสัตว์ให้ออกนอกลู่นอกทางได้ในบางครั้งบางคราว แต่เมื่อความคิด อันเกิด ขึ้นจาก การที่ตนกลิ้งไปนอกลู่นอกทาง มีซ้ำกันอยู่บ่อย ๆ ก็ย่อมให้ผลกระ-ท้อนในทางที่จะทำให้เกิดความรู้สึกเบื่อขึ้นได้ ไม่เร็วก็ช้า.

การศึกษาเรื่องนิพพานหรือเกี่ยวกับนิพพาน จึงเป็นสิ่งที่ควรจะนับถือว่าเป็นของสำคัญ ควรทำให้มีทั่วไปแม้กระทั่งแก่เด็ก ๆ เด็กพุทธบริษัทควรทำให้มีความนึกคิดผิด

จากเด็กที่มิใช่พุทธบริษัท คือเขาควรจะนึกหรือถือหลักในใจว่าสิ่งที่ประเสริฐที่สุดคือความหลุดพ้น หรือว่าความหลุดพ้นนั้นคือสิ่งที่ประเสริฐที่สุดดีที่สุดก็ได้. แม้จะยังไม่อาจรู้ได้ชัดเจนว่า หลุดพ้นจากอะไรหรืออย่างไรเพียงไหนก็ควรจะให้รู้ว่า หลุดพ้นจากทุกข์ หรือสิ่ง ที่ตัว ไม่ชอบไปพลางก่อน แล้วจะค่อยรู้สูงขึ้นไปเอง. เมื่อเด็กค่อยโตขึ้นความรู้สึกก็ค่อยสูงขึ้นมา รู้จักเกลียดสิ่งที่เลวอย่างที่ผู้ใหญ่ค่อย ๆ รู้จัก, คือสิ่งที่แม้จะเลวน้อยก็รู้สึกเกลียดอย่างประณีตยิ่งขึ้น. ความรู้สึกแห่งจิตใจของเด็กนั้น ก็ย่อมรู้จักความหลุดพ้นจากสิ่งทั้งปวงได้ในเมื่อได้ผ่านโลกมาแล้วอย่างสมบูรณ์. การทำเช่นนี้ทำให้มีจิตใจเป็นผู้ใหญ่ได้เร็วเป็นพุทธบริษัทที่ก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว รู้จักจัดตัวเอง และผู้อื่น หรือ สิ่งอื่น ที่เกี่ยวข้อง กับตน ให้มีแนว หรือระเบียบเป็นไปในทางสงบสุข. อันความหลุดพ้นนั้น มีความหมายแปรไปอย่างอื่นไม่ได้ นอกจากจะมุ่งไปในทางความรอดพ้นจากความบีบคั้นของทุกข์ กล่าวคือมุ่งตรงไปยัง

พระนิพพานอย่างเดียว. ฉะนั้นการตั้งปรารถนานิพพาน จึงเป็นสิ่งที่คล้อยตามกฎธรรมชาติของจิตใจ หรือเป็นกฎธรรมดายิ่งนัก ซึ่งจะทำให้ก้าวหน้าไปทีละน้อย ๆ ได้เอง จนกระทั่งสูงสุดในฝ่ายโลกียะแล้วข้ามไปโลกุตตระได้ โดยไม่มีการฝืนธรรมดาเลย. เมื่อพุทธบริษัทไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่มีความรู้สึกหน่วงเอานิพพานกล่าวคือ ความรอดพ้นจากสภาพที่บีบคั้นเป็นอารมณ์ หรือเป็นที่มุ่งหมายอยู่ในใจอยู่เพียงใดแล้ว ก็จะได้รับผลเป็นที่พอใจเกินค่าที่เสียสละ เพราะได้ทำให้ก้าวหน้าในทางจิต.

เมื่อพิจารณาดูอย่างตรงไปตรงมา เราจะค้นพบว่าความยุ่งยากทั้งหลายในโลกนี้ เกิดขึ้นมาจากการที่สัตว์โลกละเลยไม่เอาใจใส่ต่อการปฏิบัติ เพื่อความรอดพ้นที่มีแนวแล่นตรงไปยังนิพพาน เพราะไม่รู้จักว่า นิพพานคืออะไรนั่นเอง. ครั้นได้ยินคำซ้ำซากด้วยความไม่เข้าใจหนักเข้าหรือได้ยินพูดกันอยู่ก็แต่ในวัดวาอาราม ก็เกิดเห็นเป็นของครึ ไม่ใช่เรื่องเกี่ยวกับมนุษย์ไปเสีย จึงไม่รู้จักตั้ง

ปณิธานในการกระทำของตน หรือของหมู่คณะให้มุ่งไปยังความสงบสุขได้ พวกพุทธบริษัทไม่ใช่เป็นพวกหลับหูหลับตามุ่งหาประโยชน์เฉพาะตนแคบ ๆ ส่วนเดียว แต่เป็นพวกที่สนใจในการศึกษา และใช้เวลาหรือความคิดไปในทางที่จะให้ได้รับประโยชน์ จากการเป็นมนุษย์มากที่สุด ที่จะมากได้ เมื่อคนอื่นพากันยุ่งยากลำบากด้วยเรื่องทุกสิ่งทุกอย่าง, พวกพุทธบริษัทเรียบร้อยราบรื่นทุกอย่าง. ทั้งความดีและความชั่วไม่สามารถรบกวนความสงบของพุทธบริษัท จึงทำให้หายใจอยู่ได้ด้วยลมอันบริสุทธิ์ตลอดเวลา. คนที่ทำความดีไว้มากแล้วตาย เขาสรรเสริญว่าตายดีที่สุด. คนที่ตายมีสติหรือระลึกได้แต่ความดีไปเสียทั้งนั้น เมื่อตนจะตายทำให้ตายอย่างกล้าหาญกล้าเผชิญหน้ากับความตาย คนเขาก็สรรเสริญว่าเป็นคนตายดีที่สุด. ข้อนี้เราเองหรือใครก็ตามต้องยอมรับรองว่านั่นเป็นสิ่งที่ดีที่สุด. แต่พุทธบริษัทควรจะไปได้ไกลหรือสูงกว่านั้นยิ่งขึ้นไปอีก คือเมื่อเขาพากันเตรียม

ตัวเพื่อจะตายให้ดีที่สุด ยุ่งยากอยู่ด้วยการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ นานาประการพวกพุทธบริษัทกลับเตรียมตัวที่จะไม่ตาย คือตายกะเขาไม่เป็น อยู่เหนือความตายเสียแล้ว. แม้ที่นี่ เดี๋ยวนี้ เราพุทธบริษัทก็ไม่มีความตาย และจักไม่มีความตายในอนาคต เป็นผู้รู้อมฤตธรรมเพราะได้ถอนเอาสิ่งที่เรียกว่า "**ตัวเรา**" ออกไปเสียแล้วจากความรู้สึกของจิตใจ. และที่ทำดังนี้ได้ก็โดยอาศัยความรู้ที่ได้มาจากการที่มันรู้จักพระนิพพานนั่นเอง เป็นสมุฏฐานของความรู้อื่น ๆ ที่จะทำให้รู้จักโลกทั้งปวง โดยประจักษ์ชัดว่าอะไร, เป็นอะไร, เพื่ออะไร, โดยอะไร, เป็นต้น. เพราะเหตุที่ความรู้จักพระนิพพานย่อมหมายถึงความรู้จักโลกโดยทุกแง่ทุกมุม คือรู้จักเหตุปัจจัยของโลก ความสิ้นเหตุปัจจัยของโลกนั้นด้วย จนหายตื่นหายหลงหายงงในโลก หรือต่อโลกซึ่งกลุ้มไปด้วยกลิ่นไอของความดีความชั่วเท่านั้น พุทธบริษัทจึงไม่มีภาระยุ่งยาก แม้ที่สุดแต่ที่จะเตรียมตัวเพื่อตายให้ดีที่สุด งดงามที่

สุด เพราะว่าพุทธบริษัทเป็นผู้ไม่รู้จักตาย. และความงดงามที่สุดนั้น งดงามอยู่ที่ความไม่ตาย หรือตายไม่เป็นมากกว่าจะไปอยู่กับความตาย แม้ว่าจะได้พยายามตายให้ดีที่สุดสักเพียงไร. ทั้งนี้ก็โดยเหตุที่ว่าถ้ารู้จักพระนิพพานแจ่มใสอยู่ในจิตเพียงใดแล้ว ความรู้สึกว่าตายหรือจะต้องตาย จะไม่สามารถเข้ามาสู่จิตใจของความรู้อันแจ่มใสนั้นได้ จึงเป็นอันกล่าวได้ว่า พระนิพพานหรือแดนพระ-นิพพานนั้น ความตายตามเข้าไปไม่ได้ ความทุกข์ตามเข้าไปไม่ได้ เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นสังขารหรือเป็นโลก ส่วนนิพพานเป็นสังขารหรือพ้นโลก ทั้งสองสิ่งนี้อยู่ร่วมกันไม่ได้ (เช่นเดียวกับก้อนน้ำแข็ง ไม่สามารถลงไปลอยอยู่ในหม้อน้ำเดือด หรืออีกอย่างหนึ่งก็คือ น้ำไม่สามารถเดือดอยู่ในถังน้ำแข็ง) โดยเหตุที่นิพพานเป็นที่ดับของสรรพสังขาร ความไม่รู้หรือรู้ผิด กล่าวคือปราศจากความรู้ที่ถูกต้อง ได้กระทำให้เกิดความสำคัญผิดว่ามีสัตว์ มีบุคคลตัวตนขึ้นมามีเกิดแก่เจ็บและมีตาย

แล้วก็เป็นทุกข์เป็นห่วงเพราะเหตุนั้นเป็นธรรมดา. แต่อวิชชา หรือโมหะอันนั้นเข้าไปในขอบเขต ของ นิพพานไม่ได้ จะดับละลายหายไป เสียตั้งแต่แรกที่ นิพพานจะปรากฏขึ้น. ด้วยเหตุนี้เองในนิพพาน หรือในจิตใจที่รู้นิพพานเต็มเปี่ยม จึงไม่มีความรู้สึกว่า ตัวตน สำหรับเกิดแก่ เจ็บ ตาย ไม่มีใครตายไม่มีใครเกิดใหม่. ด้วยเหตุนี้จิตที่รู้จักนิพพาน จึงเป็นจิตที่ไม่รู้จักกับความตาย ความตายจึงคงเหลือเป็นสมบัติของโลกอยู่ฝ่ายเดียว ไม่มีในโลกุตตระหรือที่พ้นโลกนั้น. พุทธบริษัทมีอะไรที่ดีกว่าผู้อื่น ที่ไม่ใช่ พุทธบริษัท ก็ที่ ตรงนี้เอง คือ ตรง ที่ตายกะใครไม่เป็นนี่เอง. พุทธบริษัทไม่ยุ่งยากเกี่ยวกับการจัดภาระที่จะต้องตายซึ่งเป็นของกดทับจิตใจ ทำให้เป็นห่วงกังวลทั้งในด้านความกลัว ความรัก ความอาลัยและ

...คนเขาทั้งหลาย, แต่กลับตรงกันข้ามกับเขา

โดยอาศัยหลักสั้น ๆ อันนี้ เราก็จะพบได้ว่า ความ ตาย นั้น อยู่ กับ โลก, เป็นสมบัติของโลก ความไม่ตายนั้นอยู่กับโลกุตตระ หรือที่พ้นโลก, ความตายไม่ เป็นสมบัติ ของโลกุตตร สภาพ,

นักศึกษาที่มิใช่เป็นพุทธบริษัท หรือแม้ที่เป็นพุทธบริษัทบางคนทั้งในและนอกประเทศเรา ได้เขียนอธิบายเรื่องพระนิพพานอย่างผิดพลาด ในหน้าหนังสือต่าง ๆ ที่เราอาจหาพบได้ไม่น้อยเลย. แต่สำหรับพวกเรา พุทธ บริษัท จักไม่เป็น ผู้เข้าใจความ รอด พ้น หรือนิพพาน ผิดพลาดไปจากความมุ่งหมายอันแท้จริงโดยเด็ดขาด เรามีการศึกษา มีการพยายามทุก ๆ ประการล้วนแต่มีที่ยึด หน่วงมีเหตุผล เป็น เครื่อง ประคับ ประคองไม่ใช่ศึกษาหรือปฏิบัติโดยกระทำงม ๆ ไม่ตามทฤษฎีหรือมติในฐานะเป็นวิชาแปลก ๆ ใหม่ ๆ อันหนึ่งในตำรา เราจึงสามารถยึดหน่วงนิพพานเป็น อารมณ์ได้

อย่างถูกต้อง. ความยุ่งยากทั้งหลายในโลกนี้เกิดมาจากความเข้าใจผิดของโลกเอง โดยเฉพาะก็คือได้เข้าใจ คำว่ารอดพ้น ผิดไปจากความจริง จึงเป็นเหตุให้มนุษย์หลงใช้เวลาทั้งหมดที่มนุษย์มีไปในความยุ่งยากโกลาหล ซึ่งเป็นการเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น นับตั้งแต่ระหว่างบุคคลต่อบุคคล กระทั่งหมู่คณะที่ใหญ่โต ที่เรียกว่ามหาสงคราม อันเป็นเหตุให้เกิดการกระทบกระเทือนทั้งในทางเศรษฐกิจการเมืองและอื่น ๆ ยุ่งยากไปหมด ซึ่งเมื่อมองดูด้วยปัญญา หรือความรู้ของมนุษย์เหล่านั้นเองก็เกิดการสับสนวนเวียนน่าเวียนหัว เพราะไม่ทราบได้ว่ามันมีมูลมาอย่างไร กลับเห็นสิ่งเหล่านี้เป็นของแตกต่างกันเป็นหลายประการ มีมูลเหตุก็แตกต่างกัน สับสนกันไปหมด หรือไม่รู้ได้ว่ามีมูลจากอะไรนั่นเอง ในที่สุดมนุษย์เหล่านั้นก็เวียนหัวเอาจริง ๆ โดยความรู้สึกที่ยุ่งไปหมด ว่าความทุกข์ทั้งหลายนั้นช่างมีมากมายหลายแขนง หลายเหตุ หลายแบบ จนสะสางไม่ไหวแก้ไข

ไม่ได้อัน เป็นเหตุให้เกิดความรู้สึก ที่อยาก ใช้ อำนาจเป็นธรรม และสะสมกำลังสำหรับสู้รบกันเข้าไว้. แต่ที่จริงนั่นคือบาปกรรม หรือผลวิบากอันเกิดขึ้น แก่มนุษย์เหล่านั้น อย่างสาสมกันแล้วกับการ ที่ตนได้เข้าใจ ความหมายของความรอดพ้นอย่างผิด ๆ กล่าวอีกอย่างหนึ่งคือความเข้าใจนิพพานไปอย่างผิดถนัด โดยเห็นเป็นของน่ารังเกียจ. แต่ถ้าหากว่ามนุษย์จะได้พากันมองดูความทุกข์ยากเหล่านี้ด้วยปัญญา หรือความรู้ของพวกพุทธบริษัทมาเสียตั้งแต่เริ่มแรกแล้ว ก็จะพบแต่ความราบรื่นสงบเย็น เขาจะพบได้ง่าย ๆ ว่าสิ่งยุ่งยากเหล่านั้น แม้จะมีมากมายหลายสิบหลายร้อยแขนงเพียงใด แท้ที่จริงมีมูลเหตุอันเดียวหรือเรื่องเดียวเท่านั้น คือเรื่องที่ไม่รู้จักความรอดพ้นหรือนิพพานนั่นเอง. มนุษย์ที่ไม่รู้จักโลกตามที่เป็นจริง ก็ไม่อาจรู้จักความรอดพ้นที่แท้จริงของโลกได้ ตัวอย่างเช่น คนที่ไม่รู้จักโลกก็ พากัน ยึดติด ใน ความดีความชั่วมากเกินไป จนเป็นเหตุให้ยกตนข่มท่าน หรือตัด

รอนท่านที่กลัวไปว่าจะดีกว่าตน. คนที่อยากเป็นเจ้าโลกก็เนื่องจากไม่รู้จักโลกอันเป็นมายานั่นเอง เลยเป็นผู้ที่จะกวนโลกให้วุ่นวายไปเสียด้วย. ถ้ารู้จักโลกดีก็ควรจะรู้จักความสงบของโลกพอที่จะทำให้โลกสงบได้ และไม่จำเป็นที่จะต้องอยากเป็นเจ้าโลกอันแสนที่จะเป็นมายานั้น. ขึ้นชื่อว่าโลกแล้วทำอย่างไรเสียก็ต้องวุ่นวาย เพราะตัวความหมุนเวียนวุ่นวาย นั่นเอง คือตัว โลกอย่างที่ ท่าน กล่าวว่าโลกคือความทุกข์อย่างเดียวเท่านั้น เพราะฉะนั้นจึงต้องมีความวุ่นวายอยู่เสมอจึงจะเป็นโลกสมชื่อ และ มนุษย์เหล่านั้น ควรจะ ยินดีรับ เอาความ วุ่นวาย เหล่า นั้น เข้าไว้เป็นสมบัติของตน ๆ. ส่วนฝ่ายตรงข้ามที่เราเรียกว่าสันติภาพนั้น จะมีได้ก็ต่อเมื่อพ้นไปจากโลกแห่ง ความโกลาหลนั้นเสียก่อน หรือกล่าวให้ชัดยิ่งขึ้นก็กล่าวได้ว่าสันติภาพจะมีต่อเมื่อโลกพ้นจากความเป็นโลกไปแล้ว ถ้าจะขืนให้มีสันติภาพในโลกนี้ ก็มีได้แต่สันติภาพจอมปลอม คือสันติภาพที่หมายถึงการเตรียมตัวเพื่อรบใหญ่ หรือหยุด

พักเหนื่อยกันชั่วคราวแล้วเตรียมตัวใหม่เท่านั้น. ยิ่งเมื่อเอ่ยถึงคำว่า **"สันติภาพถาวร"** ด้วยแล้ว เราจะยิ่งรู้สึกว่า เป็นคำที่แกล้งยืมมาใช้อย่างผิดความหมาย เพราะนอกจากสภาพแห่งนิพพานแล้ว ไม่มีอะไรที่เป็นสันติภาพถาวร. สำหรับสันติภาพขณะเตรียมรบใหญ่แล้ว ยิ่งถาวรคือนานเพียงใด ก็ยิ่งจะมีการรบใหญ่ตามมาเบื้องหลังเพียงนั้น. การเตรียมเพื่อสันติภาพของโลก จึงคือการเตรียมเพื่อโกลาหลวุ่นวายอย่างใหญ่โตเท่านั้น ถ้าหากว่าสันติภาพนั้นมีความหมายอย่างโลก ๆ โดยไม่คำนึงถึงความหมายแห่งสันติภาพชนิดที่เป็นคุณสมบัติ ฝ่ายโลกุตตระ หรือนิพพานเสียเลย.

ถ้าหาก ว่า มนุษยจะ เห็นแก่ สันติภาพ อย่าง แท้ จริง มิใช่สันติภาพหลอกตัวเองกันจริง ๆ แล้วทำอย่างไรเสีย มนุษย์ก็จะต้องได้พบปะ และยอมรับเอามติเรื่องโลกุตตระ หรือนิพพานเข้าไว้เป็นมิ่งขวัญของโลกเป็นแน่แท้.

มนุษย์ทุกคนในโลกนี้ ที่อ้างตัวเองว่า จะเป็นผู้สร้างสันติภาพนั้น อย่างน้อยควรจะมองเห็นว่า ถ้าจะเดินกันแต่ใน แนว ของ โลกิยะ คือ ตามวิสัยของโลกโดยลำพังแล้ว เป็นอันไม่มีวันได้พบกับสันติภาพเลย เพราะวิสัย โลก นั้น มี กิเลส เป็น เครื่อง หนุนหลังโลกิยะโดยเด็ดขาด อย่างน้อยที่สุดที่จะ พบ สันติภาพ ได้ บ้าง ก็ ต่อ เมื่อโลก ยอม เสีย สละ สัน ด า น แห่ง ความเป็นโลกของตนเสียบ้าง โดยยกตนขึ้นสู่ภูมิ โลกุตตระให้พอสมส่วนกัน จนในโลกนี้มีพระมีเจ้าชั้นต่ำ ๆ มากพอที่จะ ประคับ ประคองโลก โดยยังไม่จำเป็นที่จะต้องถึงขั้นสูง เช่นพระอรหันต์ก็ได้.

ทั้งนี้ เพื่อ เป็นโอกาสศึกษาหาความ เข้าใจแจ่มแจ้ง ในขั้นต้น ๆ เพื่อให้โลกมีความโกลาหลน้อยลงบ้าง มีสันติภาพที่แสดงแววอันแท้จริงปรากฏออกมาบ้าง และมนุษย์ก็จะหยุดหลอกตัวเอง ในการที่รักความจริงยิ่งกว่าความเท็จเทียม หรือสิ่งที่เป็นมายา.

สำหรับเรื่องของนิพพานอันเป็นตัวประมุขหรือประธานของสันติภาพนั้น ควรจัดให้เป็นเรื่องที่ปรากฏอยู่ตามหน้ากระดาษแห่งการพิมพ์โฆษณาทั่ว ๆ ไป ในฐานะเป็นการศึกษาประจำวันของทุก ๆ คน เพราะว่าเรื่องของนิพพานอันหมายถึงความรอดพ้น ซึ่งเป็นของอนุโลมสมคล้อยกันอยู่กับความต้องการแห่งสัญชาตญาณของสัตว์ทั้งหลายแล้วนั้น เป็นเรื่องที่มีความหมายมากพอที่จะให้ยึดหรือหดให้เข้ากับ

ความหมายของการกระทำประจำวันของมนุษย์ได้แทบทุกชั้นทุกวัย และทุกลักษณะของการงานที่ทำเพื่อความรอดพ้น ซึ่งจะเป็นความรอดพ้นอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ ขอแต่ให้เป็นความจริง มิใช่เป็นความหลอกลวงก็พอแล้ว.

อันความหมายของความรอดพ้นตามแนวแห่งนิพพานนั้น ย่อมมีความหมายอันค่อย ๆ สูงขึ้นมาตามลำดับแห่งความสูงของจิตใจ ซึ่งในขั้นต้นอาจให้หมายถึงรอดพ้นจากความบีบคั้นของความยากจนขัดสน จนกระทั่งสูงถึงความบีบคั้นของกิเลสอันละเอียด ฉะนั้น ความรอดพ้นทุก ๆ ประการไม่ว่าเป็นความรอดพ้นจากภัยอะไร ย่อมสรุปในความรอดพ้นอันเป็นแนวแห่งนิพพานได้ทั้งนั้น เราจึงสามารถใช้แนวแห่งนิพพานเป็นอนุสรณ์เครื่องคำนึงหรือศึกษาประจำวันได้เป็นอย่างดี และดีกว่า

อย่างอื่นเพราะแนวนี้ทำใจให้สูง และอดทนเป็นนักกีฬาชนิดที่ไม่มีความเป็นนักกีฬาอย่างไหนจะมาสู้ได้.

ในบรรดาการพิมพ์โฆษณา ที่เราเชื่อกันว่า เป็นการโฆษณาเพื่อช่วยกันสร้างสันติภาพนั้น เมื่อพิจารณาดูแล้ว เห็นว่ากระดาษหรือเรี่ยวแรงที่เสียไปในการลงทุนพิมพ์โฆษณา หรือแสดงด้วยปากนั้น หมดเปลืองไปมากมายอย่างน่าเสียดายยิ่ง ด้วยเหตุที่ไม่ได้รับประโยชน์เท่าที่ควรจะได้. แต่ถ้าหากว่าเราจะใช้กระดาษหรือเรี่ยวแรงนั้น ๆ ไปในทางที่ถูกต้อง คือถูกต้องกับธรรมชาติแห่งจิตใจของมนุษย์ในส่วนลึก หรือให้สมคล้อยกับความต้องการของสัญชาตญาณแล้ว จะได้รับผลเป็นที่พอใจ และหลักที่กล่าวนั้นก็คือการแนะนำให้รู้จักความรอดพ้นในขั้นสูง โดยจับเงื่อนไปจากความรอดพ้นขั้นต่ำ ๆ จนในที่สุดก็รู้จักจับฉวยเอานิพพานได้เองโดยไม่รู้สึกตัว แล้วโลกในขณะนี้ก็จะงดงามน่าดูยิ่งกว่าที่กำลังเป็นอยู่ในบัดนี้นั้น มากนัก.

เท่าที่กล่าวมานี้ แม้จะเพียงส่วนน้อย ส่วนหนึ่ง ก็นับว่าเป็นความน่าอัศจรรย์ที่มีอยู่ในพระนิพพานมิใช่น้อย ซึ่งหวังว่าควรจะได้รับการพิจารณาอย่างรอบคอบจากท่านผู้ฟังทั้งหลาย.

ชีวิต

กับ

นิพพาน

เรื่องนี้ออกจะซับซ้อนยุ่ง ๆ อยู่ ถ้าท่านผู้อ่านครั้งแรกจบไปแล้ว ไม่เข้าใจ แต่ความอยากเข้าใจยังมีอยู่ ขอให้อ่านใหม่ อ่านพลางคิดพลางเล่น ๆ ไปคนเดียว ในเวลาเงียบสงัด เช่นตอนดึก และไม่มีเรื่องรบกวนใจอย่างใด เข้าใจว่าคงเข้าใจได้เป็นแน่. แต่จะอย่างไรก็ตาม ขอรับรองว่าการอ่านครั้งที่ ๒—๓—๔ จะต้องเข้าใจซึ้งลงไปเป็นลำดับ ๆ อยู่เสมอ.

ชีวิตคือดวงไฟที่กำลังลุกโพลงอยู่

ชีวิต หรือความเป็นอยู่ (Life or Existence) ของเราท่านทุกคนนั้น เป็นเพียง "**ดวงไฟ**" ที่กำลังลุกโพลงอยู่. และชั่วขณะที่กำลังลุกโพลงอยู่. ทั้งนี้ มิใช่เป็นการมองชีวิตในด้านร้าย แต่มองในฐานเป็นความจริง คือมันเหมือนกับดวงไฟนั่นเอง. และการมองตามแนวนี้โดยเฉพาะเท่านั้น ที่จะทำคนเราให้ลุถึง "**สภาพอันเป็นความหลุดรอดจากบ่วงทุกข์สำหรับชีวิต,**" คือ *นิพพาน.*

ก่อนอื่นทั้งหมด ที่จะพิจารณาให้พบแก่นความจริงอันนี้ เราจะต้องรู้จัก *หลักทั่ว ๆ ไป ของไฟ* ตามธรรมดาให้ครบ ตามที่จะเป็นหลักสำหรับการเปรียบเทียบครั้งนี้, เสียก่อน.

ไฟที่ลุกขึ้น ย่อมหมายถึงการที่มีเชื้อเพลิง มีเครื่องเกื้อกูลอื่น ๆ เช่นอากาศเป็นต้น และที่สำคัญที่สุดก็คือ

ต้องมีสิ่งที่ทำหน้าที่เป็นผู้จุด, ซึ่งจะเป็นบุคคล หรือสัตว์ หรือการเคลื่อนไหวของธรรมชาติ อย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม.

ไฟที่กำลังลุกอยู่ ย่อมหมายถึงการที่มีเชื้อเพลิงยังคงมี เครื่องเกื้อกูลทั้งหลายก็ยังคงมีแต่จุดนั้นไม่จำเป็นคงมีแต่ผู้คอยช่วยเหลือดูแล ตามสมควรเท่านั้น.

ไฟที่ดับไม่สนิท เป็นเพียงไม่ปรากฏเปลว ย่อมหมายถึงความแตกแยกกันระหว่างเชื้อกับผู้ประคับประคองและเครื่องเกื้อกูลอื่นบางอย่างชั่วคราวเท่านั้น. เมื่อใดสิ่งเหล่านี้กลับสามัคคีกันก็จะกลับลุกปรากฏขึ้นอีก.

ไฟที่ดับสนิท ย่อมหมายถึงความหมดทั้งเชื้อ ทั้งเปลว ทั้งความร้อน เป็นของเย็นสนิทจริง ๆ แต่เถ้าถ่านทั้งหลายยังเหลืออยู่ นี่ระยะหนึ่ง. และอีกระยะหนึ่ง ก็คือเถ้าถ่านเหล่านั้นดับละเอียดเป็นปรมาณูไปอีกต่อหนึ่ง. และสิ่งที่ยังคงเหลืออยู่ตลอดอนันตกาล ก็คือ "**สภาพแห่งความดับแล้ว**" ของมันนั่นเอง.

ดวงไฟที่เราเห็น จึงเป็นแต่เพียงสิ่งที่จรมาปรากฏขึ้นเป็นคราว ๆ เพราะอำนาจความประชุมพร้อมของสิ่งที่เป็นเหตุเป็นปัจจัย ดังกล่าวแล้ว ตามอำนาจความหมุนเวียนเท่านั้น จึงเป็นสิ่งไม่ใช่ตัวตน หาตัวตนอะไรของมันมิได้ แม้เป็นดวงปรากฏโชติช่วงอยู่อย่างรุ่งโรจน์เช่นดวงอาทิตย์ก็ดี. ไฟตะเกียงย่อมเป็นเพียงการเผาไหม้ของน้ำมันที่มีอากาศช่วยเหลือเท่านั้น. ไฟฟ้าก็เป็นเพียงปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นจาก การต้านทาน ของโลหะ ที่ใช้เป็นไส้อันมีต่อการไหลเวียน (Circulation) ของกระแสพิเศษอันหนึ่งซึ่งมีขึ้นเพราะมีกำลังอันหนึ่งเข้าไป แทรกแซงการหมุนเวียนอัน สม่ำเสมอของวิชชุรูป (Electrons) ซึ่งหมุนเวียนอยู่รอบ ๆ มูลรูป (Proton) เท่านั้น. ความเผาไหม้ที่ดวงไฟก็เป็นสิ่งที่เปลี่ยนอยู่อย่างละเอียดถี่ยิบทอย ๆ กัน แต่ว่ามันเร็วเกินไปจนเราเห็นเป็นดวงไฟนิ่งอยู่. แท้ที่จริงปรมาณูหลายแสนหลายล้าน ทำการเปลี่ยนแปลงทอย ๆ กัน อยู่ในที่นั้นเหมือนสายน้ำไหลผ่านไป ๆ ความเผาไหม้

ที่ไส้ไฟฟ้าก็ทำนองเดียวกัน. กำลังงานที่เกิดจากเครื่อง-จักรคือไดนาโมก็ดี หรือจากการแปลทางเคมีในกระบอกแบ็ตเตอรี่ก็ดี ที่เข้าไปแทรกแซงปรกติภาพของวิชชุรูปนั้น มีเป็นครั้ง ๆ เป็นระยะทอย ๆ กัน แต่ถี่มากเกินที่จะกำหนดทันความลุกและดับทอย ๆ กันที่ตรงไส้ไฟฟ้า ตาเราจึงดูติดเป็นอันเดียวกัน เสียเลยเห็นเป็นดวงไฟโชติ-ช่วงอยู่ ซึ่งความจริงมันหลอกลวงนัยน์ตาของเราอย่างมากมาย.

ฉะนั้น เราอาจกล่าวได้อย่างสั้น ๆ อีกครั้งหนึ่งว่า ดวงไฟที่กำลังลุกอยู่นั้นก็เป็นเพียงผลนิด ๆ อันส่งทอยกันขึ้นมาโดยเร็ว จากการเคลื่อนไหวแปรปรวนของสิ่งอื่นอีกหลายสิ่ง ที่มาประกอบกันเข้า ซึ่งรวมความว่าเป็นกลุ่มปรมาณูกลุ่มหนึ่ง ที่กำลังปั่นป่วนอยู่อย่างแรงเท่านั้น ไม่มีเนื้อหาสาระของความเป็น

ของสิ่งเดียว หรือหยุดนิ่งแม้แต่น้อย.
และเมื่อมันดับ ก็หมายถึงความหยุดของ
สิ่งที่เคลื่อนไหวไหลเวียนเหล่านั้นเอง.

ดวงไฟคือชีวิตของคนเรา ก็ฉันนั้น ชีวิตหรือความที่เราเป็นอยู่นี้ มันเป็นเพียงความไหลเวียน (Circulation) ของนามธรรม คือจิตและการเคลื่อนไหวไปตามของร่างกาย อันประกอบขึ้นด้วย วัตถุธาตุ ส่วนย่อย นานาชนิดเท่านั้นเอง. ดวงชีวิตของเราที่กำลังลุกโพลงอยู่ ก็คือจิต. ตัวจิตเฉย ๆ นั้น ลุกโพลงอยู่ไม่รู้จักหยุด ตลอดเวลาที่เรายังไม่ตาย ความลุกนี้ ลุกอยู่เงียบ ๆ อย่างสม่ำเสมอในภายในแม้เมื่อเราหลับหรือสลบไป, อันเราเรียกตามภาษาธรรมว่า ภวังคจิต. ภวังคจิต คือการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ดับไป—เกิดขึ้นตั้งอยู่ดับไป—เกิดขึ้นตั้งอยู่ดับไป—ฯลฯ—ของนามธรรมชนิดหนึ่ง, ถี่ยิบจนเรารู้สึกว่ามันมีก้อนเดียวดวงเดียวโชติช่วงอยู่. ขอให้นึกถึงความที่ดวงไฟฟ้าพรางตาเราว่า เป็นดวงเดียวโชติช่วงอยู่อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งที่

แท้มันเป็นเพียงความไหลผ่านมาเป็นระยะ ๆ และเกิดการต้านทานกันเป็นระยะ ๆ ที่ตรงไส้ของมันเท่านั้น เราก็จะรู้จักสิ่งที่เราเรียกกันว่า "**ดวงจิต**" ของเราได้ชัดเจนขึ้นมาก, รวมความว่า ดวงจิตของเรานี้ก็คือความไหลเวียน (Circulation) ของความเกิดขึ้น—ตั้งอยู่—ดับไป ๆ ๆ ๆ ๆ ของนามธรรมชนิดหนึ่งเท่านั้นเอง. ลักษณะอันนี้เปรียบเทียบได้กับความ ตั้งอยู่ของปรมาณูอันหนึ่ง ๆ คือปรมาณูอันหนึ่ง ๆ แห่งมวลปรมาณูที่จะรวมกันเข้าเป็นเนื้อของธาตุอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น ทุก ๆ ปรมาณู มันประกอบด้วยมูลรูป (Proton) ตั้งอยู่เป็นศูนย์กลาง และวิชชุรูป (Electrons) หมุนอยู่รอบ ๆ มูลรูปนั้นตามที่ว่าง (Vacuum) รอบ ๆ มูลรูป. ความมีอยู่แห่งปรมาณูอันหนึ่ง ๆ ต้องหมายถึงความที่ของสามอย่างยังสัมพันธ์กันอยู่ และยังมีความหมุนอยู่ในตัวมันเองอย่างสม่ำเสมอนั้นด้วย เราลองนึกดูที หรือว่า ในปรมาณูอันหนึ่ง ๆ ซึ่งมีขนาดเพียงแบ่งแสนเอาหนึ่งของ ๑ นิ้วฟุต (*เศษหนึ่งส่วนแสนนิ้วฟุต*)

ละเอียดเหลือที่จะกำหนดเห็นด้วยตาเช่นนี้แล้ว ยังประกอบด้วยของถึงสามสิ่ง และมีสิ่งหนึ่งหมุนเวียนอยู่รอบตัวของอีกสิ่งหนึ่งด้วย มันจึงจะยังคงรูป เป็นปรมาณูอันหนึ่งได้. ถ้ามันหยุดปรมาณูอันนั้นก็ถึงความไม่มีทันที ฉะนั้นทำไมกับร่างกายเรา ซึ่งประกอบขึ้นด้วยปรมาณูชนิดนั้นไม่รู้ว่ากี่ล้านล้านปรมาณูเล่า ที่จะไม่เป็นของไหลเวียนเช่นเดียวกัน.

ถ้าตามความสันนิษฐานของข้าพเจ้าเวลานี้ ภายหลังจากที่ได้คำนวณดูโดยรอบคอบแล้ว อยากสันนิษฐานไว้ทีก่อนว่า ความลุกขึ้น—ตั้งอยู่—ดับไปของภวังคจิตนั้น รอบหนึ่งคงจะเท่ากับความหมุนเวียนของวิชชุรูปรอบมูลรูปรอบหนึ่ง แห่งปรมาณูทุก ๆ ปรมาณูที่ประกอบกันขึ้นเป็นร่างกายเราซึ่งมีอยู่ไม่ทราบว่ากี่ล้าน ๆ ปรมาณูก็จริง แต่มันมีรอบแห่งความไหลเวียนภายในตัวมันพร้อม ๆ กัน. ชีพจรที่เต้นอยู่ตามอวัยวะ เช่นข้อมือ ข้อเท้า ย่อม

เท่าหรือพร้อมกับการเต้นของหัวใจ เพราะมันสัมพันธ์กับหัวใจโดยตรงฉันใด รอบหนึ่งแห่งความไหลเวียนในภวังคจิต ย่อมน่าจะเท่ากับรอบหนึ่งแห่งความไหลเวียน ในปรมาณู ทุกปรมาณู ในกายเราฉันนั้น เพราะกายกับจิตสัมพันธ์กันโดยตรง[๑] เหมือนกัน แม้จะไม่ตรงจริง ๆ อย่างการเต้นของหัวใจกับการเต้นของชีพจรก็ตาม อย่างไรก็ขอฝากผู้รู้ไว้วินิจฉัยสืบไป.

ที่พูดมามากจนเกือบนอกเรื่องไปแล้วเช่นนี้ ก็เพื่อชี้ให้เห็นว่า ที่เรียกว่า ความตั้งอยู่หรือมีอยู่ หรือโผล่งอยู่ ของสิ่งทั้งหลายบรรดาที่เป็นสังขตธรรม (*คือสิ่งที่สิ่งอื่นหลายสิ่งประกอบกันเข้าแล้วเป็นขึ้น*) นั้น มันเป็นของหลอกอย่างชัด ๆ! มันเป็นของพลางตาอย่างที่เรียกว่ามีมายาเหลือเกิน เช่นกับเราแกว่งดุ้นไฟ

---

๑. กายกับจิต หรือภวังคจิตกับปรมาณูของกายสัมพันธ์กันอย่างไรนั้น มียืดยาวเหลือที่จะกล่าวในที่นี้ได้.

ไปมาเร็ว ๆ ที่สุด เราจะเห็นว่าเป็นดวงไฟหรือสายไฟไป หรือถ้าแกว่งเป็นวงกลม ก็จะ เห็นเป็น ดวงไฟกลม ปรากฏขึ้น. แต่ที่แท้เป็นเพียงไฟดุ้นเดียวเคลื่อนที่ไปมาโดยเร็วจนเราดูเป็นสายเท่านั้น ไฟก็ตาม ภวังคจิต หรือดวงชีวิตก็ตาม เป็นพวกสังขตธรรม ความมีอยู่ หรือโพลงอยู่ ของมัน จึงเป็นของหลอกลวงตาด้วยกัน ฉะนี้.

ทีนี้มาถึงปัญหาที่ว่า *ทำไมจิตจึงเปลี่ยนตัวคือคิดนึกได้เล่า ในเวลานั้นดวงชีวิตอยู่ที่ตรงไหน* ในที่นี้จะเปรียบด้วยความปั่นป่วนของปรมาณูตามเคย. ปรมาณูทุก ๆ ปรมาณูซึ่งมีความไหลเวียนในตัวเองอย่างสม่ำเสมอนั้นเมื่อมีกำลังงาน (Energy.) อันใดอันหนึ่งเข้ามาแทรกแซงความสม่ำเสมอนั้น ก็ถูกกระชาก ให้แปรรูปไปตาม ควรแก่กำลังงานอันนั้นคราวหนึ่งแล้วก็กลับคืน สภาพเดิมจนกว่าจะถูกกระชากใหม่ แม้ว่ากำลังกระชากนั้นจะถี่ยิบอย่างไรก็ตามเช่นเดียวกับน้ำที่ไหลอยู่เป็นสาย เมื่อเราเอาอะไรไปทวนหรือขวาง มันต้องเปลี่ยนรูปไปบ้างเป็นธรรมดา

จนกว่าจะยกสิ่งนั้นเสีย, แต่อย่างไรก็ดี การไหลหรือการดันของมันคงมีอยู่นั่นเอง จะเห็นได้ในเมื่อเรายกสิ่งที่ทวนหรือขวางนั้นขึ้นเสียมันก็ไหลอย่างเดิมนั่นเอง ความหมุนเวียนอันสม่ำเสมอของภวังคจิตก็ฉันนั้น เมื่อใดมีอาวัช-ชนะ[๑] คือ แรงงาน (Energy) อย่างใดอย่างหนึ่งผ่านเข้ามากระชาก หรือ ตัดมัน ก็แปร รูปไปตาม อาวัชชนจิต หรือแรงงานอันนั้นชั่วคราว เสร็จแล้วก็กลับรูปเดิมอีก. แรง-งาน หรือ อาวัชชนจิต ที่เข้ามา ตัดชั่วคราว นั่นเอง คือที่เราเรียกกันว่าความคิดหรือความรู้สึกของจิต. ฉะนั้นความคิดหรือความรู้สึก จึงหาใช่เป็นตัวจิตหรือตัวชีวิตอันแท้จริงไม่. ตัวชีวิตที่โพลงอยู่ คือ ภวังคจิตนั่นเอง ได้แก่จิตที่เป็นตัวโพลงหรือไหลเวียนอยู่ในตัวเอง อย่างไม่ขาดสายจนตลอดชาติถ้าไม่มีตัวความไหลเวียนอันนี้แล้ว ความคิด

---

๑. อาวัชชนะคือความรู้สึกต่ออารมณ์ที่มากระทบได้เกิดขึ้น เป็นกำลัง-งาน กระชากภวังคจิตให้ละภาวะปรกติมาทำการรู้สึกต่ออารมณ์นั้นๆ กลายเป็นอาวัชชนะจิตไปชั่วคราว ความรู้สึกอันนี้เป็นสมบัติของ Prosperity ของภวังคจิตนั่นเอง.

หรือความรู้สึกก็เกิดขึ้นไม่ได้ เพราะไม่มีที่ตั้งที่อาศัย เหมือนหนังฉายที่ไม่มีจอ หรือสิ่งที่ใช้เป็นจอ. เมื่อความคิดนึกไม่มี การเคลื่อนไหวของกายและวาจาก็มีไม่ได้นั่นคือการไม่มีชีวิต. หรือถ้าจะเปรียบเทียบอย่างหยาบ ๆ แต่เข้าใจได้ง่ายกว่า อีกอย่างหนึ่งก็ได้: ภวังคจิตหรือดวงชีวิตล้วน ๆ เปรียบเหมือนเครื่องจักรไอน้ำ หรือเครื่องยนต์ที่ติดเครื่องเตรียมพร้อมอยู่แล้ว แต่ยังมิได้ผลักคันบังคับหรือเข้าเกียร์ ให้กำลังงานของมันถูกติดต่อไปใช้อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นหมุนเพลา หรือหมุนล้อ ให้เรือหรือรถแล่นไปได้เป็นต้น ในขณะที่เป็นอาวัชชนะย่อมเปรียบได้กับเมื่อผลักคันบังคับ หรือใส่เกียร์แล้ว เมื่อชักคันบังคับหรือเกียร์ออกเครื่องหมุนเปล่า ๆ เฉยอยู่อย่างเดิม. นี่ก็กลับเปรียบได้กับจิตที่กลับตกภวังค์ หรือเป็นตัวชีวิตล้วน ๆ อย่างเก่าอีก. เพราะฉะนั้น ตามนัยแห่งปรมัตถ-ธรรม, การชี้ตัวชีวิต ตรงไปยังภวังคจิตนั้น เป็นการตรงตัวแท้.

เมื่อได้ชี้ให้เห็นว่า ดวงชีวิต เหมือนกับดวงไฟอย่างไร ในลักษณะที่เป็นพื้น ๆ ทั่วไปดังนี้พอสมควรแล้ว ต่อไปนี้จะเปรียบเทียบลักษณะ ของกิริยา ที่มันจะ ลุกโพลงขึ้น ลุกโพลงอยู่ ดับไม่สนิท ดับสนิท ให้เห็นว่าเหมือนกันอย่างแท้จริงเช่นไร สืบไป.

ดวงชีวิตที่ลุกขึ้น

ดวงชีวิตจะลุกเป็นดวงขึ้นได้อย่างไร ก็ต้องย้อนไปดูลักษณะที่ดวงไฟจะลุกขึ้นอีกใหม่.

ตามกฎแห่งสังขตธรรม (*คือสิ่งที่มีสิ่งอื่นหลายสิ่งรวมกันประกอบหรือปรับปรุงขึ้น*) นั้นไฟจะลุกขึ้นได้ ก็ต้องมีเชื้อ มีผู้จุด และมีเครื่องช่วยเหลือเกื้อกูล เช่นอากาศและที่ตั้งกองไฟเป็นต้น. ดวงชีวิตนี้ก็ฉันนั้น มันมีอวิชชา คือ ความมืดบอดไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร เป็นผู้จุดขึ้น. ถ้าเราจะถามนักวิทยาศาสตร์ว่า "*ทำไมวิชชุรูปจึงหมุนอยู่รอบ ๆ*

มูลรูป?" นักวิทยาศาสตร์ก็จะต้องตอบว่า เพราะมันเป็นธรรมดาเช่นนั้นเองถ้าเราไม่ยอมให้ตอบอย่างกำปั้นทุบดินเช่นนั้นและถามใหม่อีกว่า *"ทำไมมันจึงได้เกิดไปมีธรรมดาเช่นนั้นขึ้นเล่า"* เขาก็จะต้องตอบว่าเพราะธรรมดามันย่อมให้เกิดธรรมดาเช่นนั้น ถามอีกกี่ครั้งหรือกี่ชั้น ก็หลีกธรรมดาไม่ได้ในที่สุด ถ้าเขาไม่หาว่าแกล้งถามเซ้าซี้ก็จะตอบว่า มันมีสิ่งที่นอกเหนือไปจากความรู้ ความเข้าใจของวิทยาศาสตร์เหมือนกัน และขอเรียกสิ่งนั้นว่า "สิ่งซึ่งยังไม่รู้ว่าอะไรกันแน่," ในที่นี้เราก่าวได้ว่า สิ่งนั้นคือ "**อวิชชาของวิทยาศาสตร์.**" และมันมีแนวสัมพันธ์ดังนี้:

๑. *คนเกิดมาจากธาตุ* (Elements)

๒. *ธาตุเกิดมาจากอณู* (Molecules)

๓. *อณูเกิดมาจากปรมาณู* (Atoms)

๔. *ปรมาณูเกิดจากวิชชุรูป* (Electrons) *หมุนอยู่รอบ ๆ มูลรูป* (Proton) *ในที่ว่าง* (Vac-

uum) *อยู่อย่างสม่ำเสมอเป็นกลุ่ม ๆ แล่ม หนึ่งเรียกปรมาณูอันหนึ่ง.*

๕. *ความหมุนเวียนของวิชชุรูปเกิดมาจาก* "**สิ่งที่เรายังไม่รู้**"

๖. *นั่นคือ* "**อวิชชาของวิทยาศาสตร์**"

ปัญหาก็เกิดขึ้นว่า *สิ่งที่เรายังไม่รู้อันนั้นคืออะไรกันเล่า.* ตามทางพุทธศาสนาตอบว่า คืออวิชชา เหมือนกัน. ต่างกันแต่ว่า อวิชชาของวิทยาศาสตร์นั้นคือ สิ่งที่ยังไม่รู้ว่าอะไร, ส่วนอวิชชาของพุทธศาสนา นั้นคือ ความมืดบอดไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร. ลงกันได้ไหม? เป็นสิ่งที่ควรพิจารณา.

เราจับหลักได้ขั้นหนึ่งแล้วว่า อวิชชานั้น วิทยาศาสตร์หมายเอาตัวกรรมการก (Object) หรือสิ่งที่เราไม่รู้ได้ว่าเป็นอะไร, ส่วนพุทธศาสนาหมายเอาตัวความไม่รู้

ไม่อาจรู้ ในวัตถุหรือสิ่งอันนั้น หรือของวัตถุอันนั้นเอง, บางคนอาจ หัวเราะเยาะว่า นี่จะเกณฑ์ให้ปรมาณู หรือแม้ที่สุดแต่ก้อนกรวดก้อนหิน มีจิตคิดรู้และไม่รู้เสียแล้วกระมัง. ข้าพเจ้าอยากจะขอร้องด้วยความเคารพว่าขอให้ท่านลองคิดดูด้วยความตั้งอกตั้งใจสักครั้งหนึ่งเถิด. ถ้าหากว่าปรมาณูมันมีความรู้ที่ถูกต้อง (*คืออวิชชา*) เล่า มันจะหมุนไปอย่างไม่รู้จักจบจักสิ้นอย่างนั้นเจียวหรือ. (*นี่เป็นการสมมติว่าถ้าหากมันมีได้*) ถ้ามันมีได้มันคงไม่ยอมหมุนอย่างไม่รู้จักหยุดปราศจากเป็นอิสระเช่นนั้นเป็นแน่. แน่นอนทีเดียวเพราะมันไม่มีหรือเพราะมันขาดความรู้อันนี้นั่นเอง ปรมาณูจึงหมุนเวียนเช่นนั้น และความหมุนเวียนเป็นเหตุให้เกิดสิ่งทั้งหลายขึ้น. เราจึงกล่าวได้ว่า เพราะสิ่งนั้น ๆ **ไม่มีความรู้หรือเพราะ ขาดความรู้ หรือเพราะ ไม่มีความรู้ ผสมเป็นส่วนผสมอยู่ในตัวมันด้วย** มันจึงหมุนเวียน. การขาดความรู้ กับความไม่มีความรู้ หรือผลก็คือความไม่อาจจะรู้ นั่นเป็นอันเดียวกัน. คือ "**ไม่รู้**" นั่นเอง! เราจึง

กล่าวได้ว่า อำนาจที่ทำให้หมุนเวียน ก็คือความที่มันขาดความรู้นั่นเอง และนั่นคือสิ่งที่เราเรียกกันในพุทธ-ศาสนาว่า อวิชชา. ส่วนที่ว่าเพราะเหตุไรมันจึงไม่มีความรู้ หรือไม่อาจจะรู้ นั้นเป็นอีกปัญหาหนึ่ง. แม้ว่าหลักอันนี้จะเป็นตรรก (Logic) อยู่มาก ท่านก็ต้องเห็นพ้องว่ามันเป็นความจริง คือ เพราะมันไม่มีความรู้ในตัวมัน. มันขาดความรู้ คือไม่รู้, จึงได้หมุนเป็นธรรมดาไป.

ที่นี้อาจเกิดปัญหาขึ้นว่า *คนเราเล่า มีจิตใจคิดนึกแล้วทำไมจึงต้องหมุนเวียนเหมือนกัน ล่า.*

ตอบว่า คนเรานั้นไม่มีความรู้ดอก. นี่หมายถึงความรู้ที่ถูกต้อง. คนธรรมดาปุถุชน เรามีแต่ความรู้ที่ผิดเราจึงหมุนเวียน ความรู้ที่ผิด ๆ นั่นก็เป็นอวิชชาเหมือนกัน. เราจะเห็นได้ชัดเจนแล้วว่า การที่ไม่มีความรู้ก็ดีการรู้ผิด ๆ ก็ดี ที่เรียกว่า อวิชชา เหมือนกันนั้นเพราะว่าผลมันเท่ากัน และที่แท้แล้ว มันก็อันเดียวกันนั่นเอง. พระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี ก็ยังมีอวิชชา

แต่ว่าเบาบางมากแล้ว. พระอรหันต์เท่านั้นหมดอวิชชา ท่านจึงหยุดหมุนเวียน, และในไม่ช้าก็ดับสนิทไป. **รวมความในที่สุดก็คือว่า อวิชชาเป็นเหตุให้เกิดอำนาจหมุนเวียน ซึ่งเป็นกฎธรรมดาของทุก ๆ สิ่งบรรดาที่เป็นสังขตธรรม หรืออีกอย่างหนึ่งก็พูดว่าเป็นกฎธรรมดา ของทุกๆ สิ่งในสากลจักรวาลทุกๆ จักรวาล.**

เมื่ออวิชชาสามารถ ทำให้เกิด อำนาจหมุนเวียน แก่วิชชุรูปในปรมาณู โดยที่บังคับให้แรงเหวี่ยงออกของวิชชุรูป เท่า ๆ กับแรงดูดเข้าของมูลรูป ดังนี้ได้แล้ว ก็ทำนองเดียว กันกับ ที่มันจะ ให้เกิด อำนาจการ หมุนเวียน ในภวังคจิต คือให้นามธรรมหมู่หนึ่งหรือส่วนหนึ่งเกิดขึ้น—ตั้งอยู่—ดับไป ๆ ๆ อย่างไม่รู้จักสิ้นสุด และ *ดวงชีวิตล้วน ๆ ไม่มีอะไรเจือ ก็ลุกโพลงขึ้นได้ด้วยประการ ฉะนี้ !* เราเรียกว่า อวิชชา เป็นผู้จุด.

ปัญหาต่อไปก็คือ *อะไรเป็นเชื้อที่ถูกจุด และอะไรช่วยเกื้อกูล และเป็นสิ่งที่ตั้งอาศัย.*

เชื้อที่ถูกจุดในที่นี้ก็คือสิ่งที่เรียกว่า นามธาตุ ซึ่งก็เป็นเพียงธรรมชาติที่มีการปรากฏตัว (Phenomena) ชนิดหนึ่งเท่านั้น, แต่ยังเป็นชั้นที่ยังดิบหรือหลับอยู่ (Dormant—Conscious element) *นามธาตุคืออะไร และมาจากอะไรอีกเล่า?* มันก็มาจากอวิชชาอีกเหมือนกัน. นามธาตุที่ยังไม่ถูกจุด ก็ยังไม่ลุกโพลงเป็น "**ดวงไฟชีวิต**" ขึ้นเท่านั้น. ถ้าเราจะถามนักวิทยาศาสตร์ว่า *มูลรูป และวิชชุรูปนั้นเล่ามาจากอะไร. ที่มารวมกันหมุนเวียนจนเกิดเป็นปรมาณูขึ้น?* นั่นก็คงจะส่ายหน้าไปตามกัน. ถ้าคะยั้นคะยอถามหนักเข้าก็ต้องตอบว่า **มาจากสิ่งที่ยังไม่รู้ว่าอะไรนั่นเองอีก.**

พุทธศาสนายังไปได้ไกลกว่านั้นคือ สามารถตอบขยายออกไปได้อีกว่า นาม (*ซึ่งหมายถึงนามธาตุในที่นี้*) และรูป (*ซึ่งหมายถึงเนื้อวัตถุ ซึ่งรวมถึงชั้นมูลรูปและวิชชุรูปในที่นี้*) ทั้งสองอย่างมาจาก "**อภิสังขาร**" หรือเรียกกันสั้น ๆ ว่า "**สังขาร**" *แต่มิใช่สังขารร่างกายเป็นคำบัญญัติหรือ*(Technical term) *คำหนึ่งอีกต่างหาก* และสังขารอันนี้มาจากอวิชชา.

ต่อนั้นก็ไม่มีอะไรอีก มีแต่อวิชชา คือ ที่ไม่รู้ก็เพราะไม่รู้ ที่ไม่รู้นั้นก็เพราะไม่รู้ ฯลฯ ความไม่รู้ให้เกิดสังขารหรืออำนาจพิเศษอันหนึ่ง อันมีปฏิกิริยาสามารถให้เกิดสิ่งหนึ่งสิ่งใดขึ้น. เมื่อมันทำหน้าที่ตามประสิทธิภาพของมัน สิ่งอีกสิ่งหนึ่ง ก็ต้องผลิตออกมาโดยแน่นอน. และสิ่งที่ผลิตออกมานั้นคือ นามธาตุกับรูปธาตุ. เมื่อนามรูปสองอย่างนี้มีแล้ว อวิชชาก็จุดนามให้ลุกโพลงเป็นดวงชีวิตขึ้นซึ่งมีรูปธาตุอันละเอียดประณีตที่สุดเป็นที่ตั้งอาศัย, เช่นเดียวกับคนเราจุดเชื้อเพลิงเช่นฟื้นเป็นต้น บนพื้นแผ่นดิน, และมีผลกรรมบางอย่างช่วยสนับสนุน. ผลกรรมก็คือปฏิกิริยา ที่เป็นผลเกิดออกจากการเคลื่อนไหวเปลี่ยนตัวแปรสภาพของมันในขณะที่ผ่านไป ๆ เป็นระยะ ๆ นั้นเอง. เมื่อมีสิ่งต่าง ๆ พร้อมบริบูรณ์ ชุมนุมกันได้ที่แล้วดวงไฟชีวิตก็ลุกโพลงขึ้นได้ด้วยเหตุนี้, และเกิดอุปกรณ์อื่น ๆ ขึ้นตามลำดับจนครบ.

อยากย้อนไปกล่าวถึงที่มาของนามธาตุหรือ "**ธาตุจิต**" อีกสักเล็กน้อย เมื่อในคัมภีร์ทางพุทธศาสนาไม่ได้

ให้คำอธิบายอย่างอื่นไว้ นอกจากว่ามาจากอวิชชา และทั้งเรา จะหา คำอธิบาย จาก วิทยาศาสตร์ โดยตรง ก็ไม่ ได้ดังนี้แล้ว เราลองสันนิษฐานกันดูตามเหตุผลบ้าง. ข้าพเจ้าอยากจะสันนิษฐานไว้ทีก่อนว่า มาจากปฏิกิริยาของปรมาณูที่เป็นส่วนประกอบของคณิตชีวิน (Living cells) นั่นเอง (*คณิตชีวิน คือตัวจุลินทรีย์ที่เจริญจนถึงขีดที่เราเรียกกันว่ามีชีวิตแล้วซึ่งมันจับตัวรวมกลุ่มกันเข้าเป็นเยื่อเนื้อของคนเรา หรือต้นไม้ใบไม้อีกต่อหนึ่ง*). เราแยกดูเป็นอย่าง ๆ ดังต่อไปนี้. เมื่อปรกติภาพของวิชชุรูป ซึ่งหมุนอยู่รอบ ๆ มูลรูปถูกแรงงานอย่างใดอย่างหนึ่งมากระชาก ปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นคือกำลังไฟฟ้า. แต่ปฏิกิริยาของมันเมื่อหมุนอยู่ตามปรกติโดยไม่มีอะไรมากระชากนั้น จะไม่มีเจียวหรือ. แม้ว่าจะมีน้อย หรือเบาเพียงไรก็ตาม เชื่อว่าคงมี เพราะมันก็เป็นการเคลื่อนไหวหรือกิริยาอย่างหนึ่งอยู่เสมอ. เมื่อยอมรับว่ามี เราเริ่มพิจารณาต่อไปว่า ปฏิกิริยาของปรมาณู

ตามปรกตินั้นย่อมแตกต่างกัน ในระหว่าง ปรมาณู ของธาตุล้วน ๆ ที่ยังไม่เจริญจนถึงกับเรียกได้ว่าเป็นคณิตชีวิน, กับของปรมาณู ของธาตุ ที่เจริญแล้ว จนถึง กับเกิด เป็น คณิต-ชีวินขึ้น. ปฏิกิริยาของปรมาณูอย่างแรกไม่สูงพอที่จะเรียกว่านามธาตุ, แต่ก็ค่อน ๆ เข้าไป. ส่วนปฏิกิริยาของปรมาณูอย่างหลังนั้นสูงพอที่จะเรียกว่านามธาตุได้แล้ว แต่ยังเป็นขนาดต่ำหรืออย่างเลวอยู่ เป็นได้เพียงเชื้อ ซึ่งต่อเมื่อถูกจุดขึ้นอีกครั้งหนึ่งเราจึงจะได้นามธาตุ (*หรือธาตุใจ*) ที่สูงพอที่จะเรียกได้ว่า ตัว "**ชีวิต**" จริง ๆ. อย่างไรก็ดีนี่เป็นเพียงการสันนิษฐาน เพราะอยากรู้ให้นอกออกไปจากที่รู้อยู่แล้วเท่านั้น ซึ่งนับว่าก้าวมากออกไปจนถึงขีดที่ควรหยุดก้าวกันเสียทีอยู่แล้ว, และขอฝากท่านผู้รู้ไว้วินิจฉัยด้วย.

เชื่อมความติดต่อกันไปว่า เมื่อมีนามธาตุมาเป็นเชื้อเพลิงแล้ว อวิชชาก็จุดให้ลุกเป็นดวงชีวิตหรือจิตขึ้น.

ดวงชีวิตที่กำลังลุกอยู่

ในตอนต้น กล่าวมาแล้วว่า ไฟที่กำลังลุกโพลงเป็นดวงปรากฏอยู่นั้น ต้องประกอบด้วยเชื้อก็ยังอยู่ สิ่งที่เกื้อกูลทั้งหลายก็ยังมีอยู่รวมทั้งผู้ดูแลกองไฟนั้นด้วย ส่วนผู้จุดนั้นไม่จำเป็นอีกแล้ว นี่เห็นได้ว่าขาดไปก็แต่ผู้จุด นอกนั้นยังอยู่พร้อม และเพิ่มเข้ามาก็คือผู้เลี้ยงกองไฟ. ถ้าหากผู้จุดเป็นผู้เลี้ยงกองไฟต่อไปเสียเอง ก็แปลว่าผู้เลี้ยงเกิดมาจากผู้จุด โดยทำนองเดียวกันนี้ ดวงไฟชีวิตนั้นมีผู้เลี้ยง คือ ตัณหาสามประการ (*กามตัณหา ภวตัณหา วิภาตัณหา*) ซึ่งมาจากอวิชชานั่นเอง เป็นผู้หล่อเลี้ยงดวงไฟแห่งชีวิต รับมอบจากอวิชชาสืบไป. ปัญหาที่จะต้องพิจารณายังคงอยู่ที่ว่าตัณหาคืออะไร หล่อเลี้ยงดวงไฟคือชีวิตได้อย่างไรเท่านั้น.

กามตัณหา คือความรู้สึกที่ใคร่ที่จะได้วัตถุที่อร่อยๆ ทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และทางใจ. รวมทั้งใคร่

ที่จะได้เกิดหรือได้อยู่ในท่ามกลางสิ่งเหล่านั้น. ความอยากอันนี้เกิดมาจากอวิชชา เพราะไม่รู้แจ้งตามเป็นจริงในสิ่งเหล่านั้น จึงได้อยากเช่นนั้น หรือเห็นกงจักรเป็นดอกบัว มันจึงหล่อเลี้ยงดวงชีวิตด้วยการให้อยากอยู่เสมอ คืออยากที่จะให้ได้โพลงอยู่เสมอ เพราะขณะที่โพลงอยู่นั่นเอง จะได้เสวยอารมณ์นั้นๆ ความรู้สึกที่อยากเกิดมาลองกันใหม่นั้น เหลืออยู่ประจำใจโดยไม่ต้องมีเจตนา. เมื่อใดตัณหาจัด เมื่อนั้นดวงชีวิตก็ลุกโพลงเต็มที่คล้ายกับเครื่องจักรที่เปิดเต็มที่จนสั่นระรัว. มันคอยปลอบเลี้ยงดวงชีวิตให้ใหญ่โตขึ้น ด้วยความอยากอันไม่รู้จักสุดสิ้นของมันเอง

ภวตัณหา คือความรู้สึกที่ใคร่จะได้เป็น หรือใคร่ที่จะได้มีสถานะเช่นนั้นเช่นนี้ตามที่มันพอใจ. อยากมีเกียรติเป็นเอกทัคคะ (Championship) ในการเล่นกอล์ฟ เทนนิส ฟุตบอล ชกมวย, หรืออยากในเกียรติยศที่โลกนิยมกันว่าสูง เป็นขุนนาง มีศักดิ์พระยา เจ้าพระยา ซึ่งทำให้ภูมิใจ, กระทั่งอยากให้เกิดในตระกูล หรือใน

ฐานะที่เต็มไปด้วยสิ่งนั้น หรือได้สิ่งนั้นอย่างเหลือเฟือโดยง่าย มันหล่อเลี้ยงหัวใจชนิดที่ชาวโลกเรียกกันว่า ไม่ตายด้าน คือมีที่ทะเยอทะยานเป็นจุดหมายอยู่แห่งใดแห่งหนึ่งเสมอบางกรณี เป็นเหตุเพื่อให้ได้กามตัณหามา, บางกรณี เป็นภายหลังจากที่เบื่อกามตัณหามาแล้วก็มี เช่นเมื่อมีเงินมีกามวัตถุต่าง ๆ เพียงพอแล้วเบื่อ หมุนมาหาชื่อเสียงเกียรติยศให้ตัวเองในยามแก่เฒ่าเป็นต้น. ชาตินี้ไม่ได้เป็นเจ้าพระยา หรือประธานาธิบดี ลองเกิดมาใหม่บางทีชาติหน้าจะได้เป็น. ตัณหานี้มีมากเท่าใดก็ทำให้ดวงชีวิตลุกโพลงโตออกเต็มที่เหมือนกัน แม้จะไม่สู้สั่นระรัวเหมือนกามตัณหา, แต่ก็หล่อเลี้ยงดวงชีวิตให้ทรงตัวอยู่ได้ดุจกัน.

วิภวตัณหา คือความรู้สึกที่รักใคร่ ที่จะไม่ให้มีหรือไม่ให้เป็นอยู่ในลักษณะหรือสถานะเช่นนั้นเช่นนี้ ที่ตนไม่ชอบ, แต่ก็ไม่อยากดับสนิทไปเสีย. การไม่อยากเป็นเมียน้อยเขาต้องดิ้นรนสักเท่าไร นั่นเป็นระดับตัว

อย่างอันหนึ่งของวิภวตัณหา ซึ่งหล่อเลี้ยงความทะเยอทะยานให้ดวงชีวิตเบ่งตัวโพลงขึ้นตามส่วน. ความไม่อยากสูญเสียของรัก ตำแหน่งการงานเกียรติยศชื่อเสียงกระทั่งไม่อยากเสียชีวิตไปเป็นที่สุดนี่เป็นตัวอย่างแห่งวิภวตัณหา. ที่ละเอียด ลงไปได้แก่ ความไม่อยากได้ กามวัตถุ อย่างหนึ่งอย่างใดไม่อยากเป็นนั่นเป็นนี่ แต่ก็ไม่อยากตายหรือดับหายไปเสียค่าที่ยังรักตนอยู่. ตามนัยนี้เราพอจะเห็นได้ว่าวิภวตัณหาอาจหล่อเลี้ยงดวงชีวิตให้ลุกโพลง อยู่ได้อย่างไรแล้ว. แม้ไม่ชอบไม่อยากได้ไม่อยากเป็นนั่นนี่ ทุกอย่างแล้ว แต่ก็ยังไม่อยากตาย !

ดวงชีวิตซึ่งถูกจุดขึ้นจากนามธาตุ โดยอวิชชาเมื่อมีตัณหาทั้งสามประการนี้หล่อเลี้ยงสืบไป มันก็โพลงอยู่ได้ โดยที่ตัณหาเหล่านั้นเพิ่มเชื้อพื้นใหม่ ๆ และแปลก ๆ กันให้มันเสมอ, ลาภยศสรรเสริญสุข ทำให้โพลงเป็นพิเศษเป็นคราว ๆ เช่นเอาน้ำมันสาด เสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทุกข์ทำให้ม่อยหรี่ลงเป็นคราว ๆ เช่นเอาน้ำพรม.

แต่การสลับกันดังนี้ แทนที่จะให้เกิดความรู้สึกเบื่อกลับเป็นการ ทำให้เกิด รสชาตเป็น ของใหม่ อยู่เสมอ ไม่เบื่อลงได้, ด้วยอำนาจการสับเปลี่ยนนั่นเอง. ไฟชีวิตจึงดับลงไม่ได้ตลอดเวลาที่มีตัณหาเป็นผู้หล่อเลี้ยงอยู่เช่นนี้.

ดวงชีวิตที่ดับไม่สนิท

ในตอนที่กล่าวด้วยไฟ ได้กล่าวถึงความดับไม่สนิทของไฟว่า ได้แก่การแตกสามัคคีกันชั่วคราวระหว่างเชื้อกับผู้ประคับประคอง และเครื่องเกื้อกูลอื่น ๆ อีกบางอย่างเท่านั้น การแตกแยกกันนี้มิใช่เป็นการแตกแยกที่เด็ดขาด เป็นเพียงการย้ายที่ตั้งกองไฟใหม่ หรือเปลี่ยนเครื่องอุปกรณ์บางอย่างเท่านั้น. แม้หมดเปลวไม่ปรากฏไปชั่วคราวแต่ก็จะกลับปรากฏอีกในเร็ว ๆ นี่เอง. ดวงไฟคือชีวิตก็ฉันนั้น บางคราวต้องเปลี่ยนที่ตั้งอาศัยคือรูปกาย เพราะรูปกายอันเก่าไม่สามารถเป็นที่ตั้งอาศัย ต่อไปก็ต้องมีการโยกย้าย ในระหว่างโยกย้ายเปลวโพลงของชีวิตย่อม

ไม่ปรากฏ จนกว่าจะโยกย้ายเสร็จแล้วชุมนุมพร้อมกันเป็นกองใหม่ขึ้น นี่คือที่เราเรียกกันว่า การตายของมนุษย์. การตายหาใช่การดับสนิทไม่ หมายความว่านามธาตุยังเหลืออยู่เป็นเชื้อไฟ ตัณหาซึ่งกลายตัวมาจากอวิชชา และเป็นผู้หล่อเลี้ยงไฟมาแล้วแต่ชาติก่อนนั้น ก็จะกลับตัวเป็นอวิชชาจุดให้ลุกเป็นเปลวขึ้นใหม่แล้ว กลายตัวเป็นผู้หล่อ-เลี้ยงเฝ้าดูกองไฟด้วยการเพิ่มฟืนโหมเพลิงกองนั้นอีกสืบไป

ในตอนนี้ มีผู้เข้าใจกันว่า *การเกิดใหม่เป็นการย้ายร่างใหม่ของวิญญาณ ซึ่งเป็นตัวตน* เข้าถือปฏิสนธิในร่างใหม่ อันทำให้เกิดการเชื่อตัวตนเจตภูต หรืออัตตากันอย่างแน่นแฟ้น. แท้จริงนั้นเป็นลัทธิภายนอก ซึ่งมิใช่พุทธศาสนา. **การเกิดใหม่ ไม่ต้องเป็นการย้ายของวิญญาณ** เพราะวิญญาณซึ่งเป็นตัวตนเช่นนั้นไม่มี. มีแต่นามธาตุซึ่งเป็นธรรมชาติชนิดหนึ่ง ที่จะปรากฏตัวให้เรารู้ได้ (Phenomena) ตามธรรมดาเช่นเดียวกับสิ่งทั้งหลายในสากลจักรวาลนี้, ได้ลุกโพลงขึ้นใหม่เป็นครั้งที่สอง

ที่สาม ที่สี่ ฯลฯ ตามอำนาจอวิชชาที่เป็นผู้จุด เช่นเดียวกับการย้ายกองไฟดังกล่าวแล้ว อวิชชานั่นก็เหมือนกันหาใช่ตัวตนอะไรไม่, เป็นเพียงความมืดบอดปราศจากความรู้สึก หรืออะไรที่มีอำนาจพิเศษชนิดหนึ่ง เช่นเดียวกับอำนาจพิเศษที่ทำให้วิชชุรูปหมุนอยู่รอบ ๆ มูลรูป ซึ่งวิทยาศาสตร์ก็ไม่ทราบว่าเป็นอำนาจอะไร รู้แต่เพียงว่าแม้กระนั้นมัน ก็เป็นสิ่งธรรมดามิใช่ตัวตนอันกายสิทธิ์อย่างไรก็หามิได้ ดังกล่าวแล้วในตอนต้น รูปธาตุหรือรูปกายทั้งหลายเป็นเพียงที่ตั้งอาศัยของนามธาตุ สำหรับให้อวิชชาและตัณหาได้ทำหน้าที่จุด และหล่อเลี้ยงดวงไฟชั่วเวลาที่มันจะโพลงขึ้น และโพลงอยู่เท่านั้น แม้นามธาตุนั้นเล่า จะว่าอันเดิมก็หาได้ไม่ เพราะเป็นของที่ถูกสิ่งอื่นเช่น อวิชชาเป็นต้น สืบสร้างกันเป็นลำดับ ๆ มาให้เกิดขึ้นและตั้งอยู่เป็นธรรมชาติ (Nature) ที่ยังไม่ปรากฏตัวชนิดหนึ่งเท่านั้น เมื่อมันถูกอวิชชาเป็นผู้จุด ตัณหาเป็นผู้เลี้ยง ผลกรรมเป็นเครื่องปรุงแต่งแต่บางส่วน มันก็

กลายตัวไปตามอำนาจของสิ่งที่มากระทำ (Treat) ต่อมัน ปรากฏขึ้นเป็นคราว ๆ ไป และสัมพันธ์กันอยู่กับสิ่งสองสามสิ่งเหล่านั้น จนกว่าเมื่อใดจะถูกทำลายลงเด็ดขาดไปด้วยกัน ด้วยอำนาจอริยมรรคญาณหรือตัววิชชา ซึ่งตรงกันข้ามกับอวิชชา ตลอดเวลาที่ยังไม่ถูกทำลายนี้ ย่อมยังสัมพันธ์กันอยู่ และลุกโพลงเรื่อย ๆ ไปตามเรื่องราวและโอกาสของมัน ระหว่างนี้ โพลงครั้งหนึ่งเราเรียกว่าชาติหนึ่งโดยสมมติ ชาติที่สองกับที่สาม ที่สี่ และต่อ ๆ มา การโพลงของมันหาเหมือนกันไม่ แปรรูปไปต่าง ๆ กัน ซึ่งตามธรรมดามันจะค่อย ๆ ดีขึ้น. เพราะเหตุใดเล่า ? เพราะเหตุว่า อวิชชา ตัณหา และผลกรรมที่สัมพันธ์กันอยู่กับมันนั้น แปรเปลี่ยนไป เช่นกลายเป็นมีความรู้ขึ้น อยากน้อยลง หรือเปลี่ยนรูปไปในทางบริสุทธิ์, ผลกรรมก็เปลี่ยนไปตามการกระทำของอวิชชาและตัณหานั้นๆ เมื่อสิ่งทั้งสามนี้เข้าไปจุด และหล่อเลี้ยงนามรูปอันนั้นในชาติหลัง ๆ นามรูปอันนั้นก็ปรากฏตัวแปลกไปตาม. ชาตินี้กับชาติหน้าของคนเราจึงไม่เหมือนกัน และชาติต่อไปทำนอง

เดียวกันนามรูป อวิชชา ตัณหา ผลกรรม ยังจับกลุ่มกันได้อยู่เพียงใด การโพลงขึ้นใหม่หรือที่เรียกว่าชาติใหม่ก็ยังคงมีอยู่เพียงนั้น เมื่อใดอวิชชาแห่งนามรูปสายนี้ดับลงสนิท นั่นแหละเป็นอวสานต์ของนามรูปสายนี้ ซึ่งเราเรียกกันว่า **นิพพาน** ทั้งนี้เพราะเมื่ออวิชชาดับเสียแล้ว นาม รูป ตัณหา กรรมก็พลอยดับไปตามนั่นเอง ฉะนั้นจึงขอกล่าวย้ำอีกว่า ชีวิตนี้ เป็นเพียงความโพลงแห่งความประชุมพร้อมของสิ่งเหล่านี้เท่านั้น การแตกแยกกันชั่วคราวหรือช่วยกันปรับปรุงสำนักงานสำหรับโพลงกันใหม่นั้นเราเรียกกันว่าการตาย ซึ่งเป็นการงบยอดบัญชีรับจ่ายของการโพลงคราวหนึ่งไปในตัวด้วย ซึ่งเราเรียกกันว่า การรับผลบุญผลกรรมในชาติหน้าตามที่ทำไว้ในชาตินี้

ผลบุญ ผลกรรม ติดไปชาติหน้าได้อย่างไร ? ข้อนี้จะเห็นได้อยู่แล้วว่า มันอยู่ที่การเปลี่ยนตัวของอวิชชาหรือตัณหา และการกระทำตามอำนาจอวิชชาหรือตัณหานั่นเอง เมื่อโพลงหรือเกิดขึ้นมาชาติหนึ่งนั้น ย่อมได้

กระทบกระทั่งกับอารมณ์ต่าง ๆ ที่เข้ามาเป็นพื้นโหมให้จนตลอดชาติ จากการสัมผัสและสวยผลอันเกี่ยวกับอารมณ์เหล่านั้นนั่นเอง ทำให้เกิดการเข็ดหลาบ ความกลัว ความอาย ความรู้ ความรอบรู้ เพิ่มขึ้นตามส่วน ซึ่งหมายความว่าอวิชชาเบาบางลง ตัณหาเปลี่ยนไปตามความฉลาดที่เกิดขึ้น การศึกษาชนิดที่เป็นการจับเค้าเงื่อนขึ้นจากภายใน (Inductive) ในตัวเองเช่นนี้มีเพิ่มขึ้นทุก ๆ ชาติหลายแสนชาติ หรือหลายแสนครั้งแห่งการโพลง ซึ่งเราเรียกกันว่าการท่องเที่ยวไปในสงสารวัฏ สำเร็จเป็นความฉลาดหรือเป็นวิชชา ปัญญาจักษุหรือญาณมากขึ้นสูงขึ้นทุกที การเกิดหรือโพลงขึ้นในชาติหลัง ๆ จึงฉลาดหรือหอมหวนขึ้นทุกที ซึ่งแล้วแต่การศึกษาที่ตนได้รับ นี่เรียกว่า *การรับผลของกรรม.*

อันการศึกษาชนิดนี้ แม้สัตว์เดรัจฉานก็มีได้ คือมันฉลาดขึ้นทุก ๆ ชาติที่มันเกิด การโพลงขึ้นใหม่ครั้งหลัง ๆ ย่อมดีกว่าเก่า มันก็ค่อย ๆ ดีขึ้นจนเป็นคนได้ใน

ที่สุด. เมื่อเป็นคนแล้ว ก็ค่อย ๆ สูงขึ้นไป จนนิพพานได้ในที่สุดเหมือนกัน. โดยนัยนี้เราจะเห็นได้ว่าสัตว์กับคนเรานั้น สายเดียวกันแท้ ๆ ไม่ควรที่จะเบียดเบียนกัน ควรมีสมภาพต่อกันในด้านของเมตตากรุณา รวมความว่า การรับผลกรรมนั้นเป็นเพียงปฏิกิริยา (Reaction) อันกระท้อนออกมาจากการแปรเปลี่ยน ของสิ่ง ที่ประชุม กุมกันเข้าเป็นตัวเรา เท่านั้น

การเกิดใหม่ในกำเนิดที่ต่าง ๆ กัน เช่น เกิดในท้องคนท้องสัตว์นั้น ไม่เป็นของแปลกมันเป็นกฎธรรมชาติเท่านั้นเอง ที่ว่าสิ่งทั้งปวงย่อมรู้จักสิ่งที่เหมาะสมกับตัวมันได้เสมอไป. สัตว์เมืองหนาวมีขนยาวครุย, แต่สัตว์เมืองร้อนหามีเช่นนั้นไม่. และนี่เป็นฝีมือความบันดาลของธรรมชาติ, เมื่อเรารู้ถึงสิ่งที่เหมาะกับตัวเอง เป็นงานของธรรมชาติเช่นนี้แล้ว สิ่งทั้งปวงย่อมดึงดูดหรือแล่นเข้าหากันเฉพาะแต่ที่เหมือนกันหรือตรงกัน. เพราะกฎความจริงมีอยู่อย่างหนึ่งว่า **สิ่งที่เหมือนกัน จึงจะอยู่**

ด้วยกันได้ หรือเข้าหากันได้, สิ่งที่ไม่เหมือนกันย่อมผลักไสแก่กัน." เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ก็ไม่เป็นการแปลกประหลาดอันใด ที่นามรูปซึ่งมีความดีความเลวเพียงเท่านั้นเท่านี้จะไม่เลือกก่อปฏิสนธิขึ้นในครรภ์ของมารดาที่เหมาะสมกับมัน. อย่าลืมว่าสิ่งเป็นข้าศึกแก่กัน ต้องผลักไสแก่กัน เป็นอันว่ามันต้องเหมาะสมกันโดยแท้ จึงจะก่อกำเนิดขึ้นในครรภ์นั้น ๆ ได้.

ปัญหาอาจมีว่า : *คนเกิดในตระกูลสูง นี่นับว่ามีบุญทำไมกลายเป็นคนโง่ คนบอด หรือหูหนวกไปเล่า ?*

ข้อนี้ไม่แปลก เพราะอำนาจบันดาลในนามรูปอันหนึ่ง ๆ นั้น มีอยู่หลายแผนก คือ แผนกเพียงแต่ให้เกิดขึ้นก็มี แผนกบำรุงต่อไปก็มี แผนกส่งเสริมอันอื่น ๆ ก็มี ตัดทอนหรือทำลายเสียทีเดียวก็มี. ทั้งตามหลักแห่งพุทธศาสนานั้น มิได้มีหลักตายตัวว่า สัตว์จะต้องเป็นไปตามอำนาจกรรมเช่นนั้นเช่นนี้ โดยตรงแต่อย่างเดียว. อำนาจอดิพลวเหตุภายนอกก็อาจแทรกแซง

ได้ ซึ่งจัดเป็นกรรมเหมือนกัน แต่เป็นพวกอุปกรณ์. แต่เรื่องนี้เป็นเรื่องละเอียดอีกเรื่องหนึ่ง คือเรื่องกรรม ซึ่งจะต้องพิจารณากันโดยละเอียดในคราวอื่น. ในคราวนี้เอาเป็นว่าการลุกโพลงครั้งหลัง ๆ ของการประชุมแห่งนามรูปนั้น แปรเปลี่ยนไปตามความแปรเปลี่ยนของสิ่งที่เป็นองค์ย่อยของการประชุมเช่น การแปรเปลี่ยนของอวิชชาหรือตัณหาดังกล่าวแล้ว. สัตว์จึงโพลงได้เรื่อยไปเป็นครั้ง ๆ และคำว่าชีวิต ๆ ก็คือเป็นเพียงการโพลงขึ้นหรือกำลังโพลงอยู่ของผลงานที่เป็นฝีมือของนามรูป และอวิชชาเป็นต้นนั่นเอง ชีวิตเป็นเพียงดวงไฟที่กำลังโพลงอยู่. การตายเป็นเพียงการหยุดโพลงชั่วคราว เนื่องจากการต้องปรับปรุงกันใหม่ของนามรูป มิใช่เป็นการย้ายร่างของวิญญาณหรืออัตตา ดังกล่าวแล้ว มันเป็นเพียงมายาเท่านั้น. ต่อไปนี้ จะได้พิจารณกันถึงดวงชีวิตที่จะดับสนิทหรือการนิพพานสืบไป.

ดวงชีวิตที่ดับสนิท

ดังกล่าวมาแล้วว่า การดับสนิทของดวงไฟธรรมดานั้น เราอาจแบ่งออกได้เป็นสองตอนคือ ไฟดับสนิทลงไปเพราะหมดเชื้อ หมดเปลว หมดความร้อน เย็นสนิทลงไปแล้ว แต่ซากเถ้าถ่านยังเหลือปรากฏอยู่ นี้ตอนหนึ่ง, อีกตอนหนึ่งก็คือซากเถ้าถ่านเหล่านั้นดับหายละเอียดไม่ปรากฏไปอีกต่อหนึ่ง. เมื่อเปรียบเทียบให้คล้ายเป็นทำนองเดียวกันที่สุดกับความดับของดวงชีวิต ก็จะเป็นทำนองเดียวกันได้ฉันนั้น. การดับสนิทของดวงชีวิตในระยะแรกก็คือ การที่อวิชชา ตัณหา กรรม ถูกทำลายลงหมดด้วยอำนาจ อริยมรรคญาณอันสูงสุด ยังเหลืออยู่แต่ซากคือรูปนาม ซึ่งดับเย็นสนิทแล้ว ที่เรียกว่า หมดเชื้อ หมดเปลว หมดความร้อน, ตรงกับ **การลุถึงนิพพาน** ของพระอรหันต์ขีณาสพที่ยังมีชีวิตอยู่, หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **สอุปาทิเสสนิพพาน.** ระยะต่อมาก็คือดับ นามรูป หรือ เบญจขันธ์ นั้นอีกต่อหนึ่ง ซึ่ง

เรียกว่าซากเถ้าถ่าน ก็ดับหายไป ไม่ปรากฏ ตรงกับ **การลุถึงนิพพาน**, หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **อนุปาทิเสสนิพพาน**. จะได้พิจารณากันทีละอย่างสืบ ๆ ไป.

อาจมีผู้สงสัยขึ้นมาว่า : *ดวงชีวิตที่ดับสนิทแล้วเหลือแต่ซากนั้น ทำไมจึงได้แก่พระอรหันต์ซึ่งมีชีวิตอยู่ เพราะพระอรหันต์นั้นยังมีชีวิตอยู่จะเรียกว่าดวงชีวิต ดับอย่างไรได้.* แต่ความสงสัยอันนี้จะระงับไปเอง ถ้าค่อย ๆ พิจารณาดังต่อไปนี้.

บางท่านอาจนึกไปว่า นั่นเป็นเพียงข้ออุปมาต้องไม่ถือเอาตรงตามตัวอักษร แต่ข้าพเจ้าขอถือเอาตรงตามตัวอักษรทีเดียว คือว่า ชีวิตนั้นได้แก่ความโพลงของนามรูป **โดยเฉพาะได้แก่ภวังคจิต** ดังที่ได้อธิบายไว้ข้างต้นนั้นแล้ว พระอรหันต์ไม่มีความลุกโพลงของนามรูป หรือภวังคจิตนี่เลย. หมายความว่านับตั้งแต่เป็นพระอรหันต์แล้วจิตของท่านไม่มีตกเป็นภวังคจิตอีกต่อไป. การที่ท่านยังมี ชีวิตอยู่ได้ ด้วยอำนาจ ผลสมาบัติ ซึ่งเต็ม

ปรื่อยู่เสมอไม่มีโอกาสที่ จิต ตกภวังค์. แม้เวลาที่ท่านหลับ ก็มิใช่เป็นการหลับอย่างอัญญาณ เช่นความหลับของบุคคลเรา ๆ หรือผู้ที่ยังมิได้เป็นพระอรหันต์. ท่านหลับด้วยสติ ซึ่งเรียกกันตามภาษาธรรมว่า "ตื่นอยู่ทุกเมื่อ" ถ้าจิตของท่านตกภวังค์ ก็หมายความว่ากลับไปอยู่ในสภาพเดิม คือสภาพที่กิเลสเช่นอวิชชาเป็นต้นจะย่ำยีจิตของท่านได้อย่างเก่า. การหลับชนิดที่จิตไม่ตกภวังค์ คือหลับด้วยสมาบัตินี้ เป็นสิ่งที่คาดคะเนเอาไม่ได้ เพราะเป็นการหลับของบุคคลชนิดที่ตรงกันข้ามกับคนธรรมดา. ทั้งเป็นการหลับที่สนิทยิ่งนัก.

การที่พระอรหันต์ท่านยังคงหิวกระหาย ยังดูรูปรู้จัก ฟังเสียงได้ยิน ฯลฯ เป็นต้นนั้น เป็นงานของซากเถ้าถ่านที่เหลืออยู่ และทำงานนี้ไปได้ไม่ต้องอาศัยกำลังหนุนหรือกำลังดันที่เป็นความโพลงของชีวิต. ข้อนี้ ยากที่จะอธิบายเพราะค่อนจะเข้าไปฝ่ายที่เป็นอัพยากรณ์ คือรู้ได้เฉพาะตน (Subjective) เสียแล้ว ต้องอาศัยการ

เทียบเคียงหาความจริง (Supposition) เอาพลาง จนกว่าจะลุถึงอรหัตตภูมิเสียเองนั่นแหละ จึงจะทราบแน่ด้วยตัวเอง. เรื่องหรือสิ่งที่ลี้ลับ ซึ่งสำหรับคนธรรมดาจะรู้ได้เฉพาะเพียงการเทียบเคียง (Supposition) เช่นนี้, ที่จริงควรจะเป็นการยุติกันเพียงเท่านี้. แต่ข้าพเจ้ายังคิดหาทางที่จะชี้แจงต่อไปตามสามารถ. เพราะยังอาจเป็นผลดีแก่ผู้อยากรู้โดยเร็วบางคนอยู่.

อุทาหรณ์ที่นึกได้ว่าอาจใกล้เคียงที่สุดนั้นเช่น เมื่อเราพายเรือให้เร็วมากแล้ว ยกพายขึ้นเสียเรือก็ยังคงแล่นไปได้ แม้เราจะเอาเท้าราน้ำไว้บ้าง เรือก็คงแล่นไปได้นั่นเอง. กำลังงานอันนี้มาจากอะไร ? เราทราบกันอยู่แล้วว่ามาจากกำลังงานที่เหลือซากอยู่ จากกำลังของเรือในตัวมันเอง. ก็ชีวิตนี้ **ได้แล่นจิ๋มาในวัฏฏสงสาร** เป็นอเนกชาติแล้ว มีความเคยชินอย่างเหลือเกิน. มาบัดนี้หมดความลุกโพลงแล้วด้วยอำนาจอรหัตตมัคค์ ซึ่งเปรียบเหมือนกับหยุดพายแล้ว ซากคือนามรูปที่ยังเหลือ

อยู่อย่างเย็นสนิทแล้ว, แต่ก็ยังทำหน้าที่เล็ก ๆ น้อย ๆ อันนี้ได้ ด้วยกำลังงานที่เหลืออยู่ในตัวเอง (Momentum) เล็กน้อยอันนั้น. เหตุนั้นควรทราบไว้สืบไปว่า แม้ว่าพระอรหันต์ท่านจะยังคงหิวกระหาย ต้องดื่มและรับประ-ทาน เห็นรูป ฟังเสียง ฯลฯ, ซึ่งดูคล้ายกับของคนเรามากก็จริงแต่มันแตกต่างกันลิบ, ไม่มีเจตนา ไม่มีความโพลงอันใดที่เหลืออยู่ สำหรับให้ท่านทำคุณประโยชน์แก่สัตว์โลก เช่นเที่ยวสั่งสอนเป็นต้นด้วยความรู้สึกว่านั่นมันเป็นหน้าที่. ท่านอยู่ **เหนือความมีหน้าที่** เสียแล้ว! ไม่มีความแปลกกันระหว่างการที่ท่านได้ฉัน กับไม่ได้อาหาร, หรือระหว่าง *ความดับ* กับความ *ไม่ดับ* ของเบญจขันธ์. ทั้งนี้ก็เพราะว่า ความโพลงคือชีวิตของท่านได้ดับไปเสียก่อนแล้วนั่นเอง. อวิชชาดับ ความรู้สึกว่าตนหรือชีวิตก็ดับ ! แม้ปากจะต้องกล่าวตามประสาโลกว่า ฉันทำนั่นทำนี่เป็นต้น ก็เป็นเพียงปากและกล่าวไปตามอำนาจความเคยชินที่เหลือติดอยู่ที่ซาก คือเบญจ-

ขันธ์นั่นเอง. การที่ท่านยังรู้จักเมตตากรุณาสัตว์ นั่นก็อย่างเดียวกัน คือเป็นผลของบารมี หรือความเคยชินของบารมีที่อบรมมาแล้วในเอนกภพ

นี่คือความดับสนิทแล้ว แต่ซากหรือเถ้าถ่านยังเหลือกองอยู่ ! ดวงชีวิตดับสนิทแล้วแต่คนปุถุชนอาจเข้าใจว่ายังลุกอยู่ก็ได้ เพราะมังสจักษุมองเห็นก็แต่เพียงผิวเท่านั้น เช่นเดียวกับยืนดูเรือซึ่งเขาปิดเครื่องดับไฟแล้ว แต่มันยังแล่นไปด้วยอำนาจกำลังพุ่งที่เหลือซาก (Momentum) อยู่ ก็หารู้ไม่ว่า เขาดับเครื่องเสียแล้ว

บัดนี้เรามาถึงประเด็นข้อสุดท้าย คือการดับของซากเถ้าถ่านอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งเป็นการดับสนิทแท้ หรือเรียกว่าปรินิพพาน อันเราเรียกกันว่าเป็นการ "**ตาย**" ของพระอรหันต์. *นิพพาน* กับ *ปรินิพพาน* ต่างกันเล็กน้อย !

การ ดับ ที่ดับแล้ว กลับ ก่อ ติด ขึ้นใหม่ได้ นั้น เป็นการดับของสิ่งซึ่งยังไม่หมดเหตุหมดปัจจัยที่ปรุงแต่ง. ถ้าจะกล่าวให้ถูกตรงจริง ๆ แล้วยังหาควรที่จะเรียกว่าเป็น

การดับไม่. การดับที่แท้จริง หรือการดับสนิทนั้น ต้องหมดเหตุหมดปัจจัยที่กล่าวนี้ ตามพระบาลี เรียกพระ-อรหันต์ว่า ผู้ดับเย็นสนิท (**นิจฺฉาโต ปรินิพฺพุโต**) เพราะอวิชชาซึ่งเป็นเชื้อแห่งไฟ คือ โลภะ โทสะ โมหะ นั้นได้หมดไปดับไป โดยไม่มีเหลือแท้จริง. ส่วนร่างกายของท่านที่แม้จะยังเหลือเป็นซากอยู่ ก็หมดเหตุหมดปัจจัยที่เป็นภายใน (*เช่นอวิชชาตัณหา*) เป็นต้นแล้วเหมือนกัน แต่ปัจจัยภายนอก เช่นข้าวปลาอาหาร ยังมีแวดล้อมอยู่ และมันจึงยังคงเป็นกายไปได้ จนกว่าจะถึงเวลาที่ไม่อาจแวดล้อมได้ตามธรรมชาติคือ การแตกทำลายแห่งกายนั้นเอง. ข้อนี้เปรียบเหมือนเรือที่เขายกพาย หรือปิดเครื่องเสียแล้ว คงแล่นไปด้วยอำนาจ กำลังงานเล็ก น้อย ที่เหลืออยู่ แต่ต้องประกอบด้วยปัจจัยภายนอกที่แวดล้อมบางอย่างอยู่ด้วย เช่นน้ำนั้นยังมีอยู่ไม่หมด น้ำไปชนตลิ่งเสียเป็นต้น, และเมื่อใดกำลังงานที่เหลืออยู่นั้นหมดสิ้นลง แม้ยังมีน้ำให้แล่นไปได้อยู่ มันก็ต้องหยุดลงเองฉันใด ร่างกายของพระอรหันต์ก็ฉันนั้น เมื่อใด "**กำลัง**-

งาน" ชนิดที่กล่าวมาแล้วหมดลง ถึงข้าวปลาอาหารยังคงมีอยู่ กายของท่านก็ต้องแตกดับ หรือหยุดสนิทลง ถึงความแยกสลาย เป็นธาตุ หรือ เป็น ธรรม ชาติไปตามเรื่องของกาย ซึ่งเหมือนกันทุกกายของบุคคลทุก ชนิด. พระอรหันต์จำพวกที่เป็นโมเนยยปฏิปันโน คือจะปรินิพพานเสียเองในไม่กี่สัปดาห์ หลังจากการบรรลุอรหัตตภูมิของท่านแล้วไม่อยู่ไปจนแก่เฒ่า หรือตามที่ควรเหมือนพระอรหันต์ประเภทอื่นโดยมากนั้นก็คือจำพวกหลังนี่เอง. เป็นเพราะ "**กำลังงาน**" ของท่านเหลืออยู่ น้อยนัก

บางคนเชื่อว่า พระพุทธ เจ้า หรือ พระ อรหันต์นิพพานแล้ว ยังมีอะไรเหลืออยู่อีก เช่น เชื่อกันว่าพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้าที่มีอยู่ในโลกนี้ จะรวมตัวกันเป็นองค์พระพุทธเจ้าขึ้นแล้ว ทำการปรินิพพานอีกครั้ง ซึ่งเรียกว่า "**ธาตุอันตรธาน**" ดังในหนังสือปฐมสมโพธิกถานั้นก็ดี หรือที่เชื่อกันว่าเจดีย์ต่าง ๆ ที่สำคัญ ๆ เช่นพระปฐมเจดีย์แสดงปฏิหาริย์ต่าง ๆ ได้นั้นก็ดี นั่นเป็นเพราะมีอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง แห่งองค์พระพุทธเจ้า

เหลืออยู่. หรือถ้ากล่าวตามความเชื่อของคนประเภทนั้นก็คือว่า จิตหรือวิญญาณของพระพุทธองค์ยังเหลืออยู่นั่นเอง. แต่ความเข้าใจเช่นนี้ ย่อมขวางกันกับหลักธรรมะและเหตุผลทั่วไปอย่างรุนแรงไม่เป็นไปได้ตามที่เชื่อกันเช่นนั้น. ข้าพเจ้าเข้าใจว่าถ้าหากว่าสิ่งต่าง ๆ ที่เขาเห็นหรือเชื่อกันเช่นนั้นเป็นของเป็นไปได้จริง เช่นพระบรมธาตุจะกลับรวมตัวกันใหม่อีกนั้น ก็ต้องเป็นเพราะเพียงแต่คำอธิษฐาน ของพระองค์ ที่ทรงอธิษฐาน ทิ้งไว้. อันอำนาจจิตแห่งการอธิษฐานนั้น จะอยู่ยืนยาวได้นานเพียงไรนั่น ย่อมแล้วแต่อำนาจพิเศษแห่งจิตใจของผู้ที่อธิษฐาน ส่วนตัวผู้นั้นเองที่เป็นพระอรหันต์แล้ว ย่อมดับสนิทไป โดยไม่มีส่วนเหลือแท้จริง. ส่วนอำนาจอธิษฐาน ซึ่งเป็นปาฏิหาริย์ชนิดหนึ่งนั้นคงเหลืออยู่เป็นมรดกที่จะเป็นประโยชน์แก่ผู้อยู่ภายหลัง ที่ท่านผู้ล่วงลับไปแล้วเคย ตั้งใจจะ ช่วยเหลือ เท่านั้น. การที่จะเชื่อว่าวิญญาณหรือจิตของพระพุทธองค์เป็นอมตะ คอยเฝ้าดู

พวกเราหรือโลกอยู่มาจนบัดนี้นั้น เป็นของขบขันเหลือเกิน. ถ้าจะกล่าวให้น่าฟังกว่านี้แล้ว ควรจะกล่าวว่า ธรรมะนั่นแหละ คือวิญญาณหรือจิตของพระองค์ ที่ยังคงอยู่จนบัดนี้ จะมิน่าฟังกว่าหรือ เพราะพระองค์ก็ได้ตรัสไว้อย่างแน่นอนว่า "*อานนท์. ธรรมวินัย ที่ตถาคตแสดงแล้วบัญญัติแล้ว นั่นแหละจะอยู่เป็นศาสดาแห่งเธอทั้งหลาย ในกาลเมื่อตถาคตล่วงลับไปแล้ว*"

บัดนี้ การชี้ลักษณะของชีวิตโดยเปรียบเทียบกับลักษณะของดวงไฟก็หมดสิ้นลงแล้ว แต่ยังมีปัญหาผนวกเหลืออยู่อีกเล็กน้อย และเกี่ยวข้องกัน.

อาจมีผู้ถามว่า : *ชีวิตย่อมต้องการความรอดพ้นหรือหลุดพ้น หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ ต้องการนิพพาน, แต่เมื่อสิ่งที่ต้องการนั้นมาได้แก่ ความดับสนิท ของชีวิต เสีย เองดังนี้ จะมีประโยชน์อะไรเล่า? ชีวิตจะมีเวลาดื่มพระนิพพานได้อย่างไร ?*

ขอตอบว่า ตามสัญชาตญาณของปวงสัตว์ หรือที่เรียกว่าชีวิตนั้น ย่อมรู้สึกว่า ตัวเองเป็นตัวตนเสมอ ต้องการที่จะได้ ต้องการที่จะมี ต้องการที่จะเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่เสมอจนความต้องการอันนี้แหละ กลายเป็นตัวเองหรือตัวมันเองไป. มันจึงลุกเป็น "ดวงไฟแห่งชีวิต" อยู่ได้ในตัวมันเอง ด้วยตัวมันเองเพื่อตัวมันเอง, แต่ว่าเพียงชั่วเวลาที่มันลุกอยู่เท่านั้น. กลุ่มหรือดวงชีวิตนี้ คือกลุ่มแห่งความอยาก ความทำตามที่อยาก และความเสวยผลที่ทำได้ตามที่อยาก อันจะเป็นเหตุให้อยากอย่างอื่นซ้ำอีก ต่อไปใหม่. ของทั้งสามอย่างนี้ยังจับกลุ่มกันติดอยู่เพียงใด ไฟคือชีวิตก็ลุกโพลง ๆ อยู่ได้ และหมุนตัวเรื่อย ๆ ไปอยู่เพียงนั้น. แต่ความจริงมันคืออะไรเล่า ? และอะไรเล่าเป็นตัวที่มีอยู่ ? มันคือ ความไม่เป็นอิสระ, ความดิ้นรนไปอย่างหลับตา, ความต้องวิ่งว่อนไปไม่มีเวลาหยุดนั่ง ความจำใจจำแสดงละครแห่งชีวิตอยู่เสมอ. เพราะนั้นแหละคือ "ตัวมัน

เอง" รวมความว่า ตัวที่มีอยู่ก็คือ ความทุกข์ นอกจากความทุกข์แล้ว หามีอะไรเป็นตัวอยู่ไม่เลย.

ตัวชีวิต คือตัวความลุกโพลง ๆ ของกลุ่ม ๆ นั้น. ตัวความลุกนั้น ๆ ก็คือตัวความทุกข์ หรือตัวความทนทรมาน ! ไม่มีอิสระหรือรอดพ้น, ฉะนั้น **ตัวความสุข** หรือ **ความรอดพ้น** จึงคือ **ตัวความหยุดลุกโพลง ๆ นั้นเสีย.**

ตัวความลุกโพลง ๆ ที่ร้ายกาจที่สุด ก็คือตัวความรู้สึกที่ลุกอยู่ว่า "**ตัวเรา,**" "**นี่แหละคือตัวเรา,**" "**นี่แหละของเรา,**" "**ตัวเราจะเอาอย่างนั้น จะเอาอย่างนี้.**" รวมความว่าตัวเราก็คือ "**ตัวความลุกแห่งความทุกข์ในตัวมันเองอยู่โพลง ๆ**" นั่นเอง, ไม่มีเราอื่นนอกจากนี้ และปัญหาต่อไปนี้ เป็นปัญหาเรื่อง *อัตตา—อนัตตา* ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่อีกเรื่องหนึ่งไว้พิจารณากันต่อเมื่อกล่าวถึงเรื่องนั้น **สรุปความ**ในที่นี้แต่เพียงว่า มีแต่ก้อนที่ลุกโพลงอย่างปั่นป่วนอยู่ก้อนหนึ่ง และในก้อนนั้น มีความรู้สึกตัวเองว่า อัตตา ๆ หรือตัวเรา ๆ

เมื่อมันมีตัวเราอยู่ในตัวเอง ชั่วเวลาที่ลุกโพลงๆ เท่านั้น ไม่มีตัวอื่นใดนอกจากนี้ มีแต่กลุ่มธรรมชาติที่จับกลุ่มรวมตัวลุกขึ้นชั่วขณะแล้ว **ใครเล่าจะเป็นตัวหลุดพ้น** หรือเป็นตัวเจ้าทุกข์ที่ขอร้องพ้นทุกข์ ? ใครมาจากไหนเล่าที่จะเป็นตัวลุนิพพาน. **ไม่มีเลย !** โดยประการทั้งปวง. สิ่งที่จะมีได้ ก็แต่เพียงสองสิ่งเท่านั้น คือกลุ่มทุกข์ที่ลุกโพลง ๆ อยู่กับความดับสนิทไปแห่งกลุ่มนั้น ๆ เท่านั้นเอง. ไม่มีตัวคนผู้ทุกข์ หรือตัวคนผู้ดับทุกข์ ส่วนที่เรารู้สึกกันว่ามี นั่นแหละคือตัวกลุ่มทุกข์ที่ลุกโพลงอยู่. ตัวความลุกก็คือตัวความรู้สึกนี่เอง. ความรู้สึกมีหลาย ๆ อย่าง ตัวความลุกก็มีหลาย ๆ อย่าง เมื่อรวมตัวกันเข้าเป็นก้อน หรือ กลุ่ม แห่งความ ลุก มันก็ลุกอยู่ได้ และชั่วเวลาหรือตลอดเวลาที่ความรู้สึกที่เป็นความหลงอันนั้นหล่อเลี้ยงไว้เท่านั้น.

รวมความว่า มันไม่มีตัวตนมาตั้งแต่ต้นมือตั้งแต่ไหนต่อไหนมาแล้ว กลุ่มชีวิตซึ่งในนั้นมีจิตเป็นตัวที่

รู้สึกสิ่งต่าง ๆ ตามแต่สิ่งที่มากระทบมันก็เป็นเพียงของที่มีชั่วขณะ ๆ แต่ถี่ยิบจนติดกัน มีความรู้สึกหรือสำคัญตัวเองว่าเป็น "**ตัวตน**" เป็นของประจำ ไปในตัว และเป็นตัวความทุกข์เสียเองเสร็จ. ความจริงผู้เป็นเจ้าทุกข์หามีไม่ มีแต่กลุ่มก้อนแห่งความทุกข์ แต่เผอิญมีสิ่ง ๆ หนึ่ง ในกลุ่มนั้นมีความรู้สึกได้ และออกรับเอาว่าตัวเองเป็นตัว ทั้งที่ตัวเองก็เป็นของที่ลุกโพลง ชั่วขณะเหมือนกัน. นี่จึง สรุปว่า ตามความจริงแล้ว หามีตัวผู้ทุกข์ไม่. แต่เรายอมให้ว่ามี ก็โดยถือเอาตามความรู้สึกของสิ่งที่รู้สึกได้ในสิ่งนั้น อันรวมอยู่ในกลุ่ม ๆ นั้น. โดยทำนองเดียวกันอีก เรายอมให้ว่ามีผู้อยากพ้นทุกข์ ภายหลังจากที่มันรู้สึกว่าเป็นทุกข์ แต่มันหารู้ไม่ว่าการที่จะพ้นทุกข์ได้ก็คือ "**การฆ่าตัวเองเสีย**" ซึ่งหมายถึง การดับความรู้สึกว่าตัวตน ซึ่งเป็นตัวชีวิตที่ลุกโพลง ๆ นั่นเอง. หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือดับตัวเองเสีย. (*ความจริงตัวเองไม่มีอยู่แล้ว แต่มามีความรู้สึก*

เกิดขึ้นยึดถือว่าตัวเองมีมันจึงเกิดมีตัวเองขึ้น. การดับความสำคัญผิดอันนั้นเท่านั้น). ใครจะเป็นผู้ดับ? ตอบว่า ก็ใครเล่าเป็นผู้รู้สึกว่ามีตัวตน ผู้นั้นแหละจะต้องดับ, ก็เมื่อสิ่งที่รู้หรือสำคัญสิ่งที่ไม่ใช่ตัวตนว่าเป็นตัวตน ก็เป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตนเสียเองเหมือนกัน เป็นแต่ตัวความโพลงเช่นเดียวกันแล้ว, ความรู้สึกที่อยากจะดับทุกข์ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็เรียกว่า ผู้ที่จะอยากจะพ้นทุกข์นั้นก็ไม่เป็นอะไรอื่นไปได้อีก นอกจากจะเป็นตัวชีวิตหรือตัวความโพลงอย่างเดียวกันอีกนั่นเอง. เมื่อใด "ตัวรู้สึก" ตัวนี้รู้แจ้งเห็นจริงว่าตัวมันเองไม่มี เมื่อนั้นตัวมันเองจะดับลงและนั่นแหละคือที่สุดแห่งความทุกข์ มันมีที่สุดแห่งความทุกข์ หรือถึงที่สุดแห่งความทุกข์ได้โดยไม่ต้องมีผู้ถึง. ทั้งนี้เพราะว่า อะไร ๆ ก็ตาม ในกลุ่มที่ลุกโพลงกันขึ้นเป็นตัวชีวิตขึ้นมานั้น มันเป็นเพียงของที่ลุกโพลง ๆ ขึ้นด้วยอำนาจเหตุปัจจัยปรุงแต่งทั้งนั้น ซึ่งตามความจริงแล้วเราไม่อาจเรียกมันได้ว่า เป็นตัวตนเลย. แต่มันเกิดเรียกเป็น

ตัวตนกันขึ้นในตัวมันเอง และมันในที่นี้ ก็คือเราท่านทั้งหลายที่ยังกำลังสำคัญว่าตัวเป็นตัว และต้องการความพ้นทุกข์อยู่ในบัดนี้กุก ๆ คนนี่แหละ.

สรุปความอีกครั้งหนึ่ง ก็คือ **ความดับสนิทของความทุกข์ จะมีได้ก็โดยดับตัวผู้ที่ต้องการจะดับทุกข์นั้นเสีย.** เพราะว่าตัวความทุกข์กับตัวผู้อยากจะพ้นทุกข์นั้น เป็นตัวเดียวกัน. ไม่มีบุคคลผู้ทุกข์ หรือผู้อยากพ้นทุกข์ที่แท้จริง เพราะนั่นคือตัวเดียวกันกับตัวความทุกข์, มันไม่มีตัวพ้นทุกข์ที่แท้จริง เพราะนั่นเป็นตัวเดียวกันกับตัวความสลายตัวเองของความทุกข์ มันมีแต่ตัวทุกข์กับตัวความทุกข์ที่ดับสลายลงไปอย่าสนิทเท่านั้น. ส่วนตัวบุคคลที่เป็นอย่างนั้นอย่างนี้นั้น เป็นเพียง "**ตัวความหลงใหล**" ที่รวมอยู่ในตัวทุกข์ในฐานที่เป็นตัวทุกข์เสียเองด้วยส่วนหนึ่ง. และ "**ตัวความหลงใหล**" ตัวนี้เองที่ได้สร้างตัวเองให้เป็นบุคคล เป็นเรา เป็นเขา ขึ้นมา, ถ้าผู้สงสัยจะเพ่งให้หนักเข้า ๆ จนเข้าถึงความจริงอันสุขุม

อันนี้แล้ว ก็จะหมดสงสัยและหมดปัญหาดังที่ถามไว้ข้างต้นนั้น; ในที่นี้ขอย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า *ความดับทุกข์จะมีได้ก็ต่อเมื่อดับตัวความอยาก หรือผู้อยากจะพ้นทุกข์เสียให้ได้เท่านั้น.* เพราะว่าตัวนั้นเองเป็นตัวทุกข์! โดยไม่ต้องมีอัตตาไม่ต้องมีบุคคล.

เมื่อมาถึงตอนนี้ ข้าพเจ้าระลึกได้ถึงการที่มีผู้หัวเราะเยาะว่า พุทธศาสนานั้นจะดับทุกข์ได้ความสุข ก็ต่อเมื่อตายลงหลุมหรือถูกเผาเป็นขี้เถ้าไปแล้ว แต่ข้าพเจ้ารู้สึกว่าผู้กล่าวนั่นเองกลับน่าหัวเราะเยาะกว่า. ช่างกระไร, ช่างหมาย เอาแต่ไฟที่เชิงตะกอนและถ่านเถ้าเฉพาะแต่ที่นั่นเอาเสียทีเดียว.

ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้วว่า เมื่อใดความลุกโพลงของชีวิต (*โดยเฉพาะคือภวังคจิต อันประกอบด้วยฐานที่ตั้งแห่ง อวิชชา ตัณหา อุปาทาน และผลกรรม*) มาดับเย็นไปด้วยกันด้วยอำนาจอรหัตตมรรคญาณแล้ว เมื่อนั้นก็ยังเหลือแต่ซากเถ้าถ่านคือกาย และตัวความรู้สึกบางอย่างของ

กายชนิดที่มิใช่เป็นตัวความลุกโพลงหรือตัวกิเลส. เมื่อกล่าวตามโวหารธรรมดา ก็คือบุคคลผู้บรรลุพระอรหันต์แล้ว แต่ยังไม่ตายนี่เอง. คือผู้ที่ยังเหลือแต่เถ้าถ่านไม่มีไฟที่ลุกแต่ดับเย็นสนิทแล้ว. ถ้าผู้หัวเราะได้มองเห็นซากหรือเถ้าถ่านชนิดนี้คงหยุดหัวเราะเป็นแน่ ผู้ที่ "**ดับ**" แล้วคือพระอรหันต์ ผู้ที่เริ่มดับลงบ้างแล้ว คือพระอริยบุคคลขั้นต้น ๆ คือพระโสดาบัน สกทาคามี และอนาคามี. ส่วนผู้ที่กำลังลุกโพลง ๆ อยู่ คือปุถุชนเราท่านทั้งปวง.

ผู้ฟังอาจจะประหลาดใจบ้างในส่วนที่ว่าความดับทุกข์คือการดับชีวิตเสีย. และการดับชีวิตชนิดนี้ไม่ต้องมีการตาย. เพราะตัวชีวิตที่แท้จริง ย่อมหมายถึงตัวความโพลงขึ้นและโพลงอยู่ของกลุ่มทุกข์. ในโลกนี้นอกจากกลุ่มต่าง ๆ ที่ลุกโพลงอยู่อย่างนี้แล้วไม่มีอะไรอีก. และความโพลงนั้น ต้องเป็นความโพลงแห่งโลภะ โทสะ โมหะ ซึ่งมีอวิชชาเป็นผู้จุดและมีตัณหาเป็นผู้เลี้ยงไฟ ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น. มันจุดให้ลุกโพลง ๆ อยู่เช่นเดียวกับเราจุด-

ไฟธรรมดาให้ลุกโพลงอยู่ และเต็มไปด้วยความร้อน. ไฟชีวิตก็เหมือนกัน ร้อนที่ตา ที่หู ที่จมูก ที่ลิ้น ที่กาย และที่ใจ ไฟที่กำลังลุกโพลง เราหาความเย็นมิได้ ฉันใด. ชีวิตที่กำลังโพลง ๆ ก็หาความเย็นมิได้ฉันนั้น. ฉะนั้นจึงเป็นอันกล่าวได้สั้น ๆ ว่า ชีวิตคือความทุกข์. มันเป็นอันเดียวกันแท้! และความดับแห่งชีวิต คือความดับแห่งความทุกข์. ความรู้สึกของกายที่เหลือเป็นซากอยู่จะได้รู้สึกรสแห่งความบรมสุขนี้ ตลอดเวลาที่มันยังไม่แตกดับและในชาตินี้เอง. แต่อันนี้เองเป็นเหตุให้บางคนฟังผิดและเข้าใจไปว่าสุขต่อเมื่อได้ผ่านเชิงตะกอนไปแล้ว.

ไฟทุกข์ หรือไฟชีวิตที่โพลงขึ้นนี้ เป็นสิ่งที่ดับได้. มันดับได้อย่างสนิท. ทั้งนี้เพราะว่า "**ตัวความดับ**" เป็นสิ่งที่มีอยู่เอง มีอยู่โดยความเป็นประธานตลอดกาละเทศะอันไม่มีที่สิ้นสุดและเป็นของ "**ใหม่**" หรือเป็น "*ปัจจุบัน*" อยู่เสมอตลอดอนันตกาล. ตัวทุกข์ หรือตัวชีวิตต่างหาก ที่เป็นเพียงสิ่งที่จรมาปรากฏเป็นครั้งคราว.

คือตัวอวิชชาหรือความไม่รู้ จับกลุ่มกันเข้าจุดตัวเองให้ลุกเป็นดวงไฟ หรือดวงชีวิตขึ้น และที่แท้ก็คือดวงทุกข์นั่นเอง, มีการทุกข์ทรมานในตัวเองแล้วมีการเข็ดหลาบ หรือความฉลาดเกิดขึ้นในตัวเอง กลายเป็นวิชชาขึ้น และรู้จักความดับทุกข์ หรือดับตัวเอง เช่นเดียวกับที่อวิชชารู้จักจุดตัวเองขึ้นเหมือนกัน. เราจะเห็นได้ว่า ตัวความว่างอย่างยิ่งหรือตัวความดับทุกข์ ไม่มีทุกข์นั้นมีอยู่เอง แล้วมีมาก่อน. ดวงชีวิตหรือดวงทุกข์ต่างหาก เป็นตัวจรมาปรากฏขึ้น มาตั้งอยู่แล้วมาสลายตัวดับไปอีกส่วนตัวความว่างก็มีอยู่เองอย่างเดิมตลอดเวลา. แต่ว่าเมื่อตัวชีวิตหรือตัวทุกข์ที่จรมาใหม่ทำการสลายตัวดับลงไปนั้น ดูคล้ายกับว่าสร้างความ ดับกัน ขึ้นใหม่ และ ทั้งเมื่อ ดับ ครั้งใหม่นี้ ตัวความดับก็เข้ารวมกับความดับอันเก่าที่มีอยู่ทั่วไป เลยทำให้เกิดเป็นการกล่าวอย่างบุคคลธิษฐาน (Personalization) ขึ้นว่า เราเข้านิพพาน, เข้ารวมในนิพพาน หรือเข้ารวมกับพระเป็นเจ้าหรืออาตมัน (Soul) เข้ารวมกับปรมาตมัน (Universal soul)

ขอให้ตั้งต้นคิดใหม่อีกครั้งหนึ่งว่า สภาพที่เป็นตัวความดับหรือความว่างอย่างยิ่งนี้ มันมีอยู่ก่อน, และความทุกข์จรมาใหม่เป็นคราว ๆ อย่างไร. เรามาพิจารณากันด้วยการเปรียบเทียบกับเรื่องโลกหรือวัตถุธรรมดานี่เอง.

สมมติว่า ถ้าโลกนี้ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และดวงดาวทั้งหมดรวมทั้งสสารอื่น ๆ ทั้งหมด เช่นอากาศไอน้ำ เป็นต้น ทั้งสากลจักรวาลนี้เกิดดับสลายดับสนิทกันไปหมดด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง; แล้วอะไรจะเหลืออยู่ เราก็จะพบว่าความว่างเหลืออยู่. ความว่างนี้มีอยู่ก่อนหรือเพิ่งมี? ถ้าตอบเร็ว ๆ หรือชั้นเดียวก็ต้องว่าเพิ่งมี, เพราะก่อนหน้านี้ สิ่งเหล่านี้มันมีอยู่มันไม่ว่าง. ถ้าคิดทบทวนให้หลายชั้นลงไป ก่อนแต่สิ่งเหล่านี้จะมีขึ้นเล่า มันก็ต้องคือความไม่มีอะไรนั่นเอง. มันต้องไม่มีอะไรอยู่ก่อนแล้วจึงมีอะไรขึ้นมาได้ แล้วจึงกลับไม่มีได้อีก ฝ่ายไหนเป็นของถาวร ฝ่ายไหนเป็นของชั่วคราว? ทุกคนก็พอจะเห็นได้ว่า ความมีเป็นของชั่วคราว. ส่วนความไม่มีอะไรนั้นเป็นของถาวรอยู่ตลอดไป. แต่ว่าในขณะที่เกิดความมี

ขึ้นมาแทรกแซงนั้นความไม่มีได้หลบตัว ซ่อนอยู่ หลังฉาก แห่งความมีนั่นเอง. และเป็นตัวเดียวกันตลอดสายอนันต-กาล ไม่รู้จักเกิด ไม่จักดับ กับใคร, และเป็นของปัจจุบันอยู่เรื่อยไม่มีอดีตอนาคตกับใครเป็น. เราลองปัดดวงอาทิตย์ทิ้งเสียทีหรือ ความมืดซึ่งเป็นตัว "**ปัจจุบัน**" จะปรากฏตัวทันที ไม่ต้องสร้างขึ้น. มันไม่ปรากฏตัวชั่วเวลาที่ดวงอาทิตย์หรือแสงสว่างปรากฏอยู่เท่านั้น. นี่เป็นตัว "**ปัจจุบันธรรม**"

อย่างโลกหรืออย่างวัตถุ ซึ่งจัดเป็นฝ่าย Physics ส่วนฝ่ายที่ไม่ใช่วัตถุ มีแต่ปรมัตถธรรมอันละเอียด อันเราไม่อาจสัมผัสมันได้ด้วยอายตนะ นอกจากจะสัมผัสได้ด้วยปัญญาอย่างเดียว ซึ่งเรียกว่า Meta—Physics นั้น, ก็คล้ายกันหรือทำนองเดียวกัน. ตัว "*ปัจจุบันธรรม*" หรือตัวความว่างไม่มีอะไรอย่างยิ่ง อันเป็นสภาพอันดับสนิทแห่งความทุกข์นั้น มันมีอยู่ทุกขณะ! รอเราอยู่ทุกเมื่อ! สดชื่นอยู่ทุกเมื่อ! มันไม่ต้องตั้งตัวหรือมีตัวอยู่แต่ก็มีพร้อม

อยู่เพื่อดวงชีวิตนี้ทุกเมื่อ. มันเป็นอมตธรรม (*สิ่งที่ไม่รู้จักตาย*), เป็นอนันตภาพ (*สิ่งที่มีอยู่ทุกเมื่อ*), และเป็นอสังขตธรรม (*สิ่งที่อะไรแตะต้องหรือจัดการอะไรกับมันไม่ได้*). เมื่อใดดวงชีวิต หรือ กลุ่มก้อน แห่งไฟ ทุกข์ ไฟ กิเลส มา ดับลงเพราะอำนาจกิเลสคลายตัวเพราะเข็ดหลาบและเกิดความรู้ขึ้น และดวงชีวิตดับลง สภาพอันศักดิ์สิทธิ์หรือกายสิทธิ์นี้ ก็ปรากฏแก่ความรู้สึกของกายที่เหลือเป็นซากอยู่ จนกว่ามันจะสลายไปอีกเป็นสิ่งสุดท้าย. การดับของจิตหรือดวงชีวิตชนิดนี้เป็นฝ่าย Meta— Physics, และการดับหรือการสลายของกาย เป็นเรื่องPhysics, การดับแห่งความทุกข์หรือไฟแห่งกิเลสนั้น ก็เป็นไปในกายนี้ตั้งอาศัยในกายนี้ มีอยู่ในกายนี้ เช่นเดียวกันกับตัวทุกข์ หรือตัวชีวิต. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้เด็ดขาดแล้วว่า **ทุกข์กับความดับทุกข์นั้นพระองค์บัญญัติไว้ในกายอันยาววาหนึ่ง ซึ่งมีพร้อมทั้งสัญญาและใจนี้เอง** ทุกข์อยู่ที่ไหนต้องดับทุกข์ที่นั่น. เกิดที่ไหนต้องดับที่นั่นขึ้นทางไหน

ต้องลงมาทางนั้น! และเราก็เชื่อกันอยู่ทั่วไปแล้วว่า นิพพานอยู่ในเรา. แต่เรามักจะกล่าวตาม ๆ กันไป ทั้งที่ไม่รู้เลยว่ามีอยู่อย่างไร. จะถามเขาต่อไปอีก ก็ไม่ทราบว่าจะถามอย่างไร, ความสนใจเลยดับไปตาม.

นิพพานหรือความดับทุกข์ มีอยู่พร้อมแล้วสำหรับชีวิตทุก ๆ ชีวิต! ข้อนี้เช่นเดียวกับความดับรออยู่พร้อมแล้วสำหรับตะเกียงทุก ๆ ดวง แต่เพราะชีวิตยังมืดมนยังไม่อาจรู้จักความดับอันนี้จึงเพลินอยู่ในการโพลง เพราะได้เชื้อใหม่ ๆ แปลก ๆ อยู่เสมอ มันจึงดับลงไม่ได้ ชีวิตดับลงไม่ได้นั่นย่อมหมายถึงความที่ทุกข์ดับลงไม่ได้. (*อย่าลืมว่าชีวิตคือกลุ่มแห่งไฟกิเลสและไฟทุกข์*) ความดับมีรออยู่เสมอ แต่ความทุกข์ไม่เข้าหามันเอง. ไฟชีวิตที่มัวเพลินอยู่กับเชื้อใหม่ ๆ เสมอมีแต่จะลุกฮือกระพือขึ้น ไม่มีแม้แต่โอกาสที่จะหรี่ลง เพื่อบรรเทา ความร้อน และเป็น ช่องให้ได้หยั่งคิดหยั่งทราบถึงตัวเองว่า ตัวเองคืออะไร ตัวเองเกิดมาอย่างไร และอยู่เพื่ออะไร ด้วยอาการอย่างไร, และ

ในที่สุดจะต้องเป็นอย่างไร, เหล่านี้ไม่รู้ทั้งนั้น. ทั้งนี้เพราะชีวิตติด "**รสของโลก**" โลกนี้มีรส (Taste) และรสนั้นแปลก ๆ กันยิ่งนัก.

โลกคืออะไร? โลกคือชุมนุมแห่งชีวิตชีวิตหนึ่ง ๆ ย่อมมีชีวิตมากด้วยกัน เป็นเพื่อนและสัมพันธ์กัน, และเรียกชีวิตเหล่านั้นที่นอกไปจากตัวเองว่า "**โลก**" ในการสัมพันธ์กันนั้นย่อมเกิดรสขึ้นต่าง ๆ และเรียกว่า "**รสของโลก**" ในที่นี้. ชีวิตติดรสของโลกนี้เองจึงไม่อยากอย่างใดหมด นอกจากดื่มรสชนิดที่มันพอใจเท่านั้น ไฉนจะรู้ถึงความดับอย่างไรได้. ตา หู จมูก ลิ้น กาย เหล่านี้ เป็นสะพานหรือทางเดินที่ชีวิตนี้จะสัมผัส และติดอยู่ในชีวิตอื่นหรือ โลก แต่ก็เป็นหนทางที่จะให้เข็ดหลาบหรือ เกิดวิชชา ความรู้ขึ้น พร้อมกันไปในตัว และในที่สุดเกิดความเบื่อหน่ายแสวงหาความดับ หรือความหลุดพ้นได้. ในที่สุดก็จะโผเข้าหาความดับสนิท ด้วยความพอใจจริง ๆ เช่นเดียวกับเด็กน้อยผวาเข้าหามารดา ฉะนั้น. และนั่นจะ

มีได้ก็ต่อเมื่อรู้จักโลกอย่างถูกต้องเสียก่อน. การรู้จักโลกก็คือการรู้จักตัวเองนั่นเอง, ฉะนั้นจึงต้องมองดูเข้ามาในตัวเองโดยเฉพาะ, การรู้จักโลกด้วยการรู้จักสิ่งอื่นนอกไปจากตัวเองคือมองแต่สิ่งที่นอกตัวเองนั้น จะทำให้รู้โลกได้แต่ในแง่ของ Physics หาอาจทำให้เรารู้ตามแง่หรือตามแนวแห่ง Meta-Physics ซึ่งเราประสงค์ในที่นี้ในฐานะเป็นทางแห่งความดับทุกข์ได้ไม่. อีกประการหนึ่งการรู้จักโลกในแง่แห่ง Physics นั้น ทำให้เราติดหรือเพลินอยู่ในรสของโลกยิ่งขึ้น หรือไม่รู้จักสร่าง. ส่วนการรู้จักโลกในแง่แห่ง Meta-Physics และตามแนวที่กล่าวมาแล้วนั้นทำให้ไม่ติด, มีแต่จะหลุดจากโลก เข้าถึงความดับแห่งความทุกข์ได้โดยเร็ว. แล้วอยู่ในโลกนี้อย่างเป็นอิสระจากโลกซึ่งเรียกว่าโลกุตตระ. เหตุฉะนั้น เราจำต้องศึกษาชีวิตในแง่นี้, ซึ่งในที่สุด เราจะได้พบและเข้าถึงตัว "**ปัจจุบันธรรม**" ที่รอเราอยู่ทุกเมื่อ.

เราอาจศึกษาและรู้จักชีวิตได้ตามแง่อื่นอีกหลายแง่. ตามแง่แห่งอักษรศาสตร์ เรารู้จักชีวิตตามแต่คำแปลของ

ศัพท์ว่า ชีวิตคืออะไรเป็นอยู่ยังไม่ตาย. นี่ช่วยเราได้น้อยเหลือเกิน อย่างมากก็ช่วยให้เรารู้จักขวนขวายมากขึ้นเท่านั้น. ตามแง่แห่งชีววิทยาหรือ Biology เรารู้ว่าชีวิตคือความที่เยื่อ Protoplasm ยังสดชื่นงอกงามอยู่ในตัวเซลล์ทุกตัว ที่กำลังประกอบกันเป็นร่างกายของเรา. นี่จะช่วยได้ก็แต่เพียงทำให้เรารู้จักเลือกอาหาร และวิธีรับประทานให้เป็นประโยชน์แก่ร่างกายมากที่สุดที่จะมากได้ หรือสามารถบำบัดโรคและบำรุงอนามัยได้ถูกวิธีเท่านั้น. ตามแง่แห่งมนุษย์วิทยาหรือสังคมวิทยา เรารู้จักชีวิตในฐานะเป็นสิ่งที่จะต้องดำรงตนอยู่ได้ โดยเนื่องกับผู้อื่นหรือสิ่งอื่นรอบ ๆ ตัวเรา ซึ่งจะช่วยให้เราสามารถปฏิบัติต่อประชาชน หรือต่อมนุษย์ชาติได้ถูกต้อง มีความสะดวกสบายเท่านั้น. ยังมีในแง่อื่น ๆ อีก แต่ก็คล้ายกัน โดยเหตุที่เป็นไปแต่ในฝ่ายโลกียะ, ไม่ทำให้เราเข้าถึงความดับทุกข์ได้หมดจดสิ้นเชิงแม้เราจะต้องการ. ด้วยเหตุนี้เราจะเห็นได้ว่าสำหรับผู้ที่ต้องการความเยือกเย็น **อันจริงแท้** สำหรับ**ชีวิต**แล้วจะต้องขวนขวายศึกษาตามแง่แห่ง**ปรมัตถธรรม**.

แม้ว่าจะยังไม่สามารถละโลกิยวิสัยไปได้ในบัดนี้ ก็ไม่มีผลอันใดเลยที่จะแสดงว่าเราไม่ควรที่ "**พึ่งหูไว้หู**" ต่อเสียง แห่งปรมัตถธรรมเอาเสียทีเดียว. ทั้งนี้ก็เพราะว่า "**ปัจจุบันธรรม**" อันนั้น กำลังรอเราอยู่ทุกเมื่อ เช่นเดียวกับโชคลาภกำลังรอคนฉลาดและขยันฉะนั้น. ถ้ามีนักศึกษาบางคน รู้สึกว่า การศึกษา ตามแนว แห่งโลกิยะ หมดรส เพราะล้วน แต่เป็นไป ในแนวแห่ง ความวิ่งว่อน แห่งจิตใจเหมือน ๆ กันไปหมดแล้ว ข้าพเจ้าเข้าใจว่าไม่มีอะไรดีไปกว่าที่เขาจะเหลียวมาจับการศึกษาตามแง่แห่งปรมัตถธรรมนี้ ขึ้นพิจารณาดูบ้าง. ในชั่วชีวิตนี้นี่เอง! เราอาจศึกษาเรื่องชีวิตของเราให้จบได้กระทั่งถึงฝ่ายโลกุตตรภูมิ ถ้าหากว่าเราได้ ประคองชีวิต และ การศึกษา เรื่อง ชีวิต ของเราไว้อย่างถูกต้องและไม่ประมาท.

ในที่สุดนี้, จะอย่างไรก็ตาม, เราย่อมพบความจริงอันใหม่ด้วยกันทุกคนแล้วว่า ชีวิตนี้มีที่สิ้นสุด, มีที่มุ่งหมายเป็นอุดมคติคือ **ความปราศจากทุกข์โดยหมดจด**

สิ้นเชิงแท้จริง ยังอยู่ก็แต่ว่า เราจะเลือกเอาอย่างไหนเท่านั้น: จะรีบไปเพราะน่าเบื่อ หรือจะอยู่ก่อนเพราะแสนจะเพลิดเพลินดี. ส่วนการที่จะยังคงลุกโพลง ๆ อยู่ แต่ต้องการให้เยือกเย็นแท้จริงนั้น เป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้. ในโลกียวิสัย มีให้ก็แต่ความลุกโพลง ๆ ส่วนโลกุตตรวิสัย มีให้ก็แต่ความเยือกเย็น แสนจะเย็นโดยไม่ต้องรดน้ำ, เปรียบดังไฟให้แต่ความร้อน น้ำให้แต่ความเย็นฉันใดก็ฉันนั้น.

"**ปัจจุบันธรรม**" ซึ่งเป็นตัวความหยุดลุกโพลง ๆ นั้น มีอยู่ทุกเมื่อ, และส่งเสียงก้องตลอดจักรวาลอยู่เสมอว่า

> *"ดูก่อนชีวิตทั้งหลาย ! ท่านทั้งหลายอยากจะดับเย็นสนิท หรืออยากลุกโพลง ๆ อยู่อย่างนี้ ? หรือว่าท่านยังเป็นเพียงหน่วยชีวิตที่ยังไม่รู้จักตัวเอง ว่าเหมือนกับดวงไฟที่กำลังมีอะไร หนุน ให้ ลุกโพลง อยู่ กระนั้นหรือ ?"*

รุ่งอรุณ

ของ

นิพพาน

สัมมาทิฏฐิ หรือมิจฉาทิฏฐิก็ตาม มีอยู่เป็นชั้น ๆ ซึ่งอย่างน้อยที่สุด ก็พอจะแบ่งได้เป็น ๓ ชั้นด้วยกัน. มิจฉาทิฏฐิที่ทำโลกให้ระส่ำระสายในสภาพปัจจุบัน, และสัมมาทิฏฐิที่จะแก้ไขให้หายไป ได้ ล้วนแต่เป็นมิจฉาทิฏฐิ หรือสัมมาทิฏฐิ ในชั้นต้น. แต่อย่างไรก็ตามมิจฉาทิฏฐิสัมมาทิฏฐิชั้นต้น หรือชั้นหยาบนี้ ย่อมมีมูลฐานมาจากชั้นละเอียด อันเป็นของอยู่ในส่วนลึกหรือเป็นรากเง่าเป็นธรรมดา.

สัมมาทิฏฐิคือความเข้าใจอันถูกต้อง อันทำให้เกิดการกระทำอันถูกต้อง โดยประการทั้งปวง, นับตั้งแต่ถูกต้องอย่างวิสัยโลก ๆ และสูงขึ้นไปจนกระทั่งที่เป็นชั้นเหนือวิสัยโลก. มิจฉาทิฏฐิคือ ความเข้าใจ ผิดจากความเป็นจริงที่ ให้เกิดการกระทำที่ผิด โดยประการทั้งปวงเช่นเดียวกัน จัดเป็นสิ่งที่ตรงกันข้าม.

สัมมาทิฏฐิ ในชั้นต้น นั้นเป็นความ เข้าใจ ที่ถูกต้อง ในอันที่จะทำให้ เจริญด้วย ประโยชน์ ใน โลก นี้ทุก

อย่างทุกประการ ตามที่ชาวโลกปรารถนากัน. **สัมมาทิฏฐิในชั้นกลาง** เป็นความเข้าใจอันถูกต้องในอันที่จะทำให้ เจริญด้วย ประโยชน์ใน โลกที่ สูงไปกว่าที่ปรารถนากันอยู่ และเรียกกันว่าโลกอื่น หรือปรโลก, หรือ โลกหน้า, ซึ่งดีไปกว่าโลกนี้หรือผิดจากโลกนี้. ส่วน **สัมมาทิฏฐิในชั้นสูง** นั้น หมายถึงความเข้าใจอันถูกต้องในอันที่จะทำให้ข้ามขึ้นพ้น หรืออยู่เหนือโลกทุก ๆ โลกโดยประการทั้งปวง ; ซึ่งเรียกว่าการลุถึงนิพพาน หรือโลกุตตระซึ่งแปลว่า *เหนือโลก.*

สัมมาทิฏฐิชั้นต้น

สัมมาทิฏฐิ ในชั้นต้น คือความเข้าใจอันถูกต้องอันทำให้มีความรู้ความฉลาดความขยันขันแข็ง ในการกระทำจนได้มาซึ่ง ทรัพย์ ชื่อเสียง และมิตรสหายที่ดีงาม อันเป็นความเจริญอย่างวิสัยโลก ตลอดจนถึงกับความเข้าใจอันถูกต้องที่สูงขึ้นไปในข้อที่ว่า คนเรามิได้มีเรื่องแต่

ทางกายอย่างเดียวต้องสนใจเรื่องทางจิตด้วย, ยังมีเรื่องในทางธรรมหรือทางศาสนาอยู่อีกส่วนหนึ่ง ซึ่งสำคัญยิ่งไปกว่าความสุขทางเนื้อหนัง อันตนจะต้องสนใจ. สัมมาทิฏฐิในชั้นนี้ ทำให้ชาวโลกเกิดสนใจในธรรม ในศาสนา หรือเรื่องของวัดวาอาราม จนทำให้ย่างเท้าเข้ามาดูในวัด ว่ามีอะไรกันบ้าง ; ทำชาวบ้านให้กลายเป็นชาววัดได้ในอันดับแรกที่สุด. ถ้ากล่าวอย่างสั้น ๆ ก็คือ ทำชาวโลกให้เกิดความสนใจในทางธรรมเป็นครั้งแรก นั่นเอง

สัมมาทิฏฐิชั้นกลาง

สัมมาทิฏฐิในชั้นกลาง หมายถึงความเข้าใจอันถูกต้อง อันทำให้ได้รับผลที่สูงขึ้นไปจน ถึงกับมีความสุขทางใจเป็นอันดับแรก. เมื่อเข้ามาเกี่ยวข้องกับธรรมะหรือศาสนา ทำให้มีความรู้เรื่องทาน ศีล บุญกุศล สูงขึ้นไปตามลำดับ รู้จักทำให้เกิดสิ่งที่นำมาซึ่งความสุขใจที่ยิ่งไปกว่าทรัพย์ ชื่อเสียง และไมตรีหรือมิตรภาพ. ความ

เข้าใจอันถูกต้องในชั้นนี้ มีอยู่เป็นหลักย่อ ๆ ในพระบาลีที่กล่าวถึงเรื่องนี้เป็นใจความว่า "การให้ทานหรือการบูชานั้นเป็นสิ่งที่มีผล ทำแล้วก็เป็นอันทำ ไม่เสียหาย ผู้ทำนั่นเองได้รับผล. โลกอื่นซึ่งนอกไปจากโลกที่ตนรู้จักนั้น ยังมีอยู่อีก. การเข้าใจว่ามีโลกแต่โลกเดียวเท่าที่ตนรู้จักนั้นเป็นความโง่เขลาอย่างยิ่ง. บุคคลผู้มีความหมายในตัวเองเป็นพิเศษกว่าธรรมดานั้นมีอยู่ เช่น บิดา มารดา คนแก่ชรา เป็นต้น อันเป็นบุคคลประเภทที่ตนจะต้องมองดูและปฏิบัติต่อด้วยสายตาและการกระทำที่พิเศษเช่นกัน. ภาวะแห่งความเปลี่ยนแปลงทางจิตโดยฉับไวนั้น เป็นสิ่งมีอยู่อย่างแท้จริง, คือชั่วโมงนี้หรือนาทีนี้ เป็นมนุษย์ แต่นาทีต่อมากลายเป็นสัตว์เดรัจฉานไปแล้ว, หรือกลายเป็น สัตว์นรก ไปแล้ว. เป็นคนธรรมดาอยู่ในขณะนี้ ต่อมาก็กลายเป็นเทวดาหรือพรหมไปแล้ว ในขณะหนึ่งด้วยการกระทำทาง

จิตของตนเอง. เปลี่ยนกลับไปกลับมาได้อย่างผลุบผลับ จะเป็นช้าหรือเร็ว หรือถาวรไม่ถาวรเพียงใดนั้น แล้วแต่การกระทำของตน. เป็นผู้มีความเชื่อว่าภาวะแห่งโอปปาติกสัตว์เช่นนี้ มีอยู่แน่; แล้วเป็นผู้ไม่ประมาทในการกระทำของตน เพื่อให้มีการผุดเกิดแต่ในภาวะที่น่าสรรเสริญ เป็นผู้ที่มีความเชื่อและเห็นชัดว่า ปฏิปทาหรือทางปฏิบัติที่ทำให้เข้าใจในโลกทั้งปวงแจ้งชัดแล้ว ไม่ติดอยู่ในโลกไหน ๆ ข้ามขึ้นพ้นจากโลกทั้งปวงนั้นมีอยู่. และมีบุคคลผู้ทำเช่นนั้นได้จริง แล้วสอนคนอื่นให้รู้ตามได้ด้วย ก็มีอยู่" ดังนี้ ชื่อว่าสัมมาทิฏฐิหรือความเข้าใจอันถูกต้อง ที่สามารถทำผู้ปฏิบัติให้ได้รับผลที่สูงไปกว่าที่ได้รับกันอยู่อย่างวิสัยโลกในโลกนี้. ถ้าเป็นมิจฉาทิฏฐิที่กลับตรงกันข้ามในเรื่องนี้ ก็ทำให้ได้รับผลที่เลวไปกว่าที่ได้รับกันอยู่ในโลกนี้, แต่ก็เรียกว่าปรโลก หรือโลกอื่นด้วยเหมือนกัน.

สัมมาทิฏฐิชั้นสูงสุด

เนื่องจาก สัมมาทิฏฐิในชั้นกลางตามที่กล่าวแล้วนั้น เป็นสัมมาทิฏฐิที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่าเป็น **สาสวา** คือยังไม่พ้นไปจากอาสวะ, เป็น **ปุญญ-ภาคิยา** ยังเกี่ยวอยู่กับบุญทำให้ติดอยู่ในบุญ, เป็น **อุปธิเวปักกา** ยังเนื่องอยู่กับกิเลสชั้นละเอียด, จึงยังไม่ใช่สัมมาทิฏฐิชั้นสูงสุด. พระองค์ได้ตรัสสัมมาทิฏฐิไว้อีกอันดับหนึ่ง เรียกว่าเป็นสัมมาทิฏฐิชนิดของพระ-อริยเจ้า, ไม่มีอาสวะ, อยู่เหนือโลกและเป็นองค์แห่งอริยมรรค. ได้แก่ตัวปัญญาที่ตัดกิเลสอันละเอียดได้นั่นเอง.

ถ้าจะให้เข้าใจได้ง่ายในเรื่องนี้ ต้องรู้เรื่องกิเลสชั้นละเอียดที่กล่าวนี้เสียก่อน. กิเลสอันละเอียดเหล่านี้เอง คือมิจฉาทิฏฐิชั้นละเอียดที่สัมมาทิฏฐิชั้นละเอียดจะกำจัดได้. คนที่เรียกกันว่าคนดี ไม่ทำบาปเลย ทำบุญ

อย่างเดียวแต่ยังไม่พ้นทุกข์โดยสิ้นเชิง ต้องเผชิญกับความเกิด แก่ เจ็บ ตาย อยู่ร่ำไป ต้องโทมนัสในเมื่อพลัดพรากจากของรัก หรือเมื่อไม่ได้อะไรตามใจ หวังหรือแม้แต่จะต้องจุติจากสวรรค์ดังนี้ เป็นต้น ใจยังไม่หลุดพ้นจากสิ่งที่ให้เกิดความทุกข์โดยประการทั้งปวง จึงมีทุกข์ชั้นละเอียดเหลืออยู่เป็นเครื่องทรมาน ไม่รู้สิ้นสุดเพราะตนพอใจในความเป็นอย่างนั้น. เพราะฉะนั้น **เพียงแต่มีบุญนั้น ยังไม่นับว่าพ้นจากความทุกข์โดยสิ้นเชิง ยังจะต้องเวียนว่ายไปตามกระแสบุญ สู่โลกนั้น โลกนี้ด้วยอุปปาติกกำเนิด แบบก้อนหินหนักอยู่ร่ำไป เป็นกัปป์ ๆ กัลป์ ๆ.**

ความเข้าใจผิดหรือมิจฉาทิฏฐิอันละเอียดในที่นี้ว่าโดยที่แท้แล้วก็คือ **สังโยชน์ ๑๐ ประการ** อันจะพึงละด้วยสัมมาทิฏฐิที่เป็นองค์อริยมรรค แล้วทำบุคคลนั้นให้กลายเป็นอริยบุคคลนั่นเอง,

ประการแรก คือความโง่เขลา หรือเข้าใจผิดว่ากายนี้ เป็นของตน เพราะ มัน เที่ยงแท้ เป็นไป ตามความปรารถนาของตน หรือถือเอาเป็นสาระได้ อันเป็นเหตุให้หลงรักหลงบำเรอหรือเห็นแก่ตัวอย่างน่าสมเพช. คนเราเป็นทาสตัณหาก็เพราะมิจฉาทิฏฐิข้อนี้ และเป็นกันทั่วไปจนกล่าวได้ว่า เป็นมาตรฐานของปุถุชน. แม้กายนี้จะไม่เป็นไปตามความปรารถนาของตน คนก็ยังหลงยึดว่า เป็น ของตน อยู่นั่นเอง ความ หลงยึดนั้น เรียกว่า **สักกายทิฏฐิ** คือมิจฉาทิฏฐิ ชื่อนี้ ในขั้นนี้.

ประการที่สอง คือความโง่เขลาอันทำให้ลังเลในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ หรือที่รวมเรียกว่าพระรัตนตรัย. พวกที่ปฏิญาณว่าถือเอาพระรัตนตรัย แต่พอกิเลสผ่านมา ก็สมัครเข้าข้างกิเลส หรือเอาพระรัตน-ตรัยไปขายเสียเป็นเงินเป็นทองตามที่กิเลสต้องการ. ทั้งเป็นผู้ลังเลในแนวปฏิบัติ เพื่อตัดกิเลสว่ามันจะตัดกิเลสและทำให้ถึงนิพพานได้แน่ ละหรือ ? การกระทำอย่าง

นั้นดีแน่แล้วหรือ ? มันเหมาะแก่ตัวแล้วหรือ ? เป็นสิ่งที่ทำได้แน่ละหรือ ? ยังใช้ได้สำหรับสมัยนี้อยู่หรือ ? ตลอดถึงความไม่ไว้ใจตัวเอง ในการทำ ความดีต่าง ๆ, ลังเลว่าจะเอาข้างโลกดีหรือข้างธรรมะดี ? เอาเงิน ดีหรือเอาบุญกุศลดี ? ดังนี้เป็นต้น. สรุปแล้วก็คือลังเลต่อการพ้นทุกข์ตามแบบของพระพุทธเจ้า หรือนิพพานนั่นเอง ความลังเลทั้งหมดนี้เรียกว่า **วิจิกิจฉา** ความเข้าใจถูกต้องมีไม่มากพอ ไม่มีกำลังที่จะตัดความลังเลได้ จึงทำแต่บุญเพื่อผลเป็น สวรรค์อย่างใด อย่างหนึ่งไปตาม เดิมไม่ปรารถนานิพพาน ด้วยความแน่ ใจ.

ประการที่สาม คือความโง่เขลาอันทำให้เข้าใจผิดในศีลและวัตรที่ตนประพฤติปฏิบัติอยู่ ยึดถือในตัวศีลและวัตรนั้น ๆ โดยไม่ทราบความหมายอัน ถูกต้อง ยึดถือในฐานะเป็นพิธีรีตองล้วน ๆ ถือศีลและวัตรด้วยคิดว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์ทำให้ตนดีกว่าคนอื่น เป็นการถือศีลและวัตรอย่างงมงาย ทำนองเดียวกับที่ถ้าเราจะแนะให

คนบ้าถือ. ศีลและวัตรในรูปที่ถือ ๆ กันอยู่นี่เอง เมื่อถืออย่างงมงายไม่รู้ความหมายแล้วถือกันกี่ชาติ ๆ ก็ไม่อาจเป็นศีลตามที่ พระอริยเจ้าท่าน ต้อง การ ขึ้นมาได้เลย. ความเข้าใจผิดและงมงายเช่นนี้เรียกว่า **สีลัพพตปรามาส** หรือความงมงาย. มิจฉาทิฏฐิในข้อนี้ถ้าเป็นมากเข้า หรือในสมัยที่ไม่มีพุทธศาสนา ก็อยู่ในรูปของการกระทำที่แปลกปลาดน่าขยะแขยงต่าง ๆ นานา. แต่พึงเข้าใจว่าแม้ในหมู่พุทธศาสนิกชน ที่ยังไม่เป็นพระอริยเจ้านั้นล้วนแต่ยังมีสีลัพพตปรามาสอยู่เต็มที่ด้วยกันทุกคน คือความถือศีลและวัตรต่าง ๆ ที่ไม่ถูกตรงตามความหมายนั่นเอง. การยึดถือในตัวศีลและวัตรล้วน ๆ โดยปราศจากความหมายเช่นนี้ กลับทำให้ศีลและวัตรนั้น ๆ ซึ่งเขารักษานั้น ไม่เป็นที่ชอบใจของพระอริยเจ้า เพราะมันมอมแมมไปด้วยการลูบคลำของความโง่เขลางมงาย น่าสมเพช หรืออย่างน้อยก็น่าขบขัน, รักษาศีลตลอดชีวิตก็ไม่เคยได้รับผลอันถูกต้องของศีลเลย เป็นการรักษา

ศีลเพราะอำนาจกิเลสจนเกินไป คือ ความเขลา. คนธรรมดารักษาศีลกันในรูปนี้ทั้งนั้น, ถ้าผิดไปจากนี้ ก็ต้องหมายถึงการรักษาศีล และวัตรให้ถูกตรงตามใจความและบริสุทธิ์ ได้รับผลสมความมุ่งหมายของศีลและวัตรนั้น ๆ. หายเขลาในเรื่องนี้ ก็มีสัมมาทิฏฐิในขั้นนี้.

มิจฉาทิฏฐิ ๓ ประการนี้ ใครละได้ขาดย่อมหมายถึงการที่เขาเป็นผู้มีจิตใจไม่คลอนแคลนในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์, และมีศีลถูกต้องบริสุทธิ์สมบูรณ์เป็นที่ชอบใจของพระอริยเจ้าจริง ๆ. พระผู้มีพระภาคเจ้าจัดบุคคลชนิดนี้ไว้ในฐานะเป็นผู้แรกถึงกระแสของนิพพาน คือเป็นพระโสดาบัน, มีความแน่นอนต่อการลุถึงนิพพานภายในกาลอันจำกัด และพระโสดาบันนี้ก็จัดเป็นรู้ข้ามขึ้นพ้นจากโลกแล้วเป็นอันดับแรก พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นนายประกันด้วยพระองค์เอง ว่าเขาจักเป็นพระอรหันต์ หรือลุถึงนิพพานโดยแน่นอน. เพราะฉะนั้นผู้ศึกษาจงได้สนใจพิจารณาดูมิจฉาทิฏฐิ หรือ

ความโง่เขลางมงาย ๓ ประการ ที่กล่าวมาอันเรียกกันว่า **สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา** และ **สีลัพพตปรามาส** ให้จงละเอียด และจับฉวยให้ได้จริง ๆ ว่ามันกำลังมีอยู่ในตน อย่างละเอียดเร้นลับสมกับที่เรียกว่ากิเลสอย่างละเอียดนั้นเพียงไร. ความรู้หรือความเข้าใจที่กำจัดสิ่งทั้งสามนี้เสียได้นั่นแหละ คือตัวสัมมาทิฏฐิ ในชั้นที่เป็นองค์อริยมรรค ในขั้นของพระโสดาบันนี้.

ในมิจฉาทิฏฐิ ๓ ประการนี้ ประการแรกคือ **สักกายทิฏฐิ** นั้น ละได้ยากตรงที่มันเป็นความรู้สึกอย่างสัญชาตญาณชนิดหนึ่ง ซึ่งทำให้คนเราบูชาความสุขทางเนื้อหนังกันยิ่งกว่าความสุขทางใจ; อยากอยู่ในโลกที่มีอะไรขม ๆ หวาน ๆ เขียว ๆ แดง ๆ ยิ่งกว่าการที่จะข้ามขึ้นจากโลกเป็นความสงบ ที่ไม่มีอะไรรบกวนเสียเลย. ประการที่สองคือ **วิจิกิจฉา** นั้น โดยปากว่าก็ดูละได้ไม่ยากเลย แต่โดยการทำจริงนั้นก็ยากอยู่ไม่น้อยแม้ผู้ที่อ้างตัวว่าเป็นพุทธบริษัทนั่นแหละ ถ้ามีการ

แน่นอนสองทางพร้อมกันคือ ทั้งทางที่จะถูกรางวัลที่หนึ่งของสลากกินแบ่งขนาดใหญ่ และทางที่จะได้พบพระ-พุทธเจ้าจริง ๆ สักแวบหนึ่ง ก็คงจะเลือกเอาทางถูกรางวัลที่หนึ่ง มากกว่าที่จะเดินทางไปในทิศทางที่พระ-พุทธองค์ประทับอยู่, สำหรับประการที่สามคือ **สีลัพพต-ปรามาส** นั้น นับว่าละได้ยากยิ่งไปกว่านั้น เพราะตนกำลังยึดถือในศีล และวัตรนั้น ๆ ทำนองมดแดงหวงพวงมะม่วงมากมายเกินไปนั่นเอง จนกระทั่งไม่รู้ว่าผลมะม่วงนั้นคืออะไร แม้แต่น้อย.

อย่างไรก็ตาม มิจฉาทิฏฐิทั้งสามนี้ย่อมไม่เป็นการเหลือวิสัยของผู้ที่มีใจรักนิพพานจริง ๆ จะมองเห็นหรือเข้าใจได้เพราะโดยที่แท้แล้วก็คือ "**กิเลสมาตรฐานของคนธรรมดาสามัญทั่ว ๆ ไป**นั่นเอง. ถ้าไม่มีกิเลสอันละเอียดสามอย่างนี้ เขาก็เป็นคนที่มิใช่ปุถุชนไปแล้ว. ถ้ายังมีอยู่ก็คือปุถุชนธรรมดา. เพราะฉะนั้นการละกิเลสสามอย่างนี้ ก็คือการกระทำที่คนธรรมดาจะพึงกระทำ

เพื่อเลื่อนชั้นตัวเองให้สูงขึ้นไปอีกระดับหนึ่ง และเป็นระดับแรกของผู้ที่จะลุถึง นิพพาน ในอนาคต โดยแน่นอนนั่นเอง หากไม่มาถึงขั้นนี้ ก็คือคนธรรมดา ที่ยังไม่ประสีประสาต่อนิพพาน ทั้งที่ตนเองหลงละเมอเพ้อฝันถึงอยู่ทุกวันทุกคืน !

และโดยเหตุที่ การลุถึงขั้นพระโสดาบันเป็นขั้นที่ไม่มีการเวียนกลับ มีแต่จะลุถึงนิพพานในอนาคตโดยท่าเดียวนี่เอง เราสนใจกันให้หนักเพียงในขั้นนี้ก็นับว่าเพียงพอ หรือแน่นอน หรือปลอดภัย เพราะฉะนั้นแม้เราจะไม่สนใจในการละมิจฉาทิฏฐิข้อต่อ ๆ ไป มันก็ย่อมมีการละไปเองโดยลำดับ ตามอำนาจของสัมมาทิฏฐิเท่าที่เกิดขึ้นแล้ว ไม่ยอมหยุดอยู่เพียงเท่านั้นมันย่อมงอกงามขึ้นไปเอง เพราะธรรมชาติของมันเป็นเช่นนั้น. พระอริยเจ้าในกาลก่อน ท่านละกิเลสหรือมิจฉาทิฏฐิกันไปเรื่อย ๆ โดยไม่ต้องรู้ว่าละไปถึงชั้นไหน ชื่ออะไร

เพราะท่านไม่ได้เป็นห่วงเรื่องจะเป็นพระอริยเจ้า ผิดกับคนสมัยนี้ ซึ่งอยากจะเป็นพระอริยเจ้าเสียตั้งแต่ยังไม่ทันละกิเลส และแถมไม่รู้ว่าจะละมันทำไมด้วยซ้ำ เพราะตนพอใจในผลของความมีกิเลสอยู่นั่นเอง. แต่ถ้าหากอยากจะศึกษาถึงมิจฉาทิฏฐิข้อต่อ ๆ ไป เพื่อความรู้ที่สมบูรณ์ ก็ยังเป็นสิ่งที่ควรทำอยู่เหมือนกัน.

กิเลสหรือมิจฉาทิฏฐิข้อต่อ ๆ ไปนั้น เป็นของที่ละเอียดยิ่งขึ้นไป สำหรับพระอริยเจ้าในขั้นต้น ๆ พึงละเพื่อความเป็นอริยเจ้าที่สูงยิ่งขึ้นไปตามลำดับ ไม่เกี่ยวกับคนสามัญโดยตรง. คนสามัญพยายามละเพียงเป็นพระ-โสดาบัน หรือผู้แรกถึงกระแสแห่งนิพพานแล้ว ก็นับว่าปลอดภัยและเพียงพอ มิจฉาทิฏฐิหรือกิเลส ๓ ข้อข้างต้นเท่านั้น ที่นับว่าเป็น "**ปัญหาเฉพาะหน้าของคนสามัญ**" หลังจากนั้นตนก็เป็นพระอริยเจ้าขั้นต้นแล้ว ทำการละมิจฉาทิฏฐิชั้นละเอียด เพื่อความเป็นอริยเจ้าขั้นสูงต่อไป.

กิเลสชั้นละเอียด *ประการที่สี่* เรียกว่า **กามราคะ** แต่มิได้ หมายถึง ราคะ ตำกฤษณา หรือ ความ ลุ่ม หลงในระหว่างเพศโดยเฉพาะของคนทั่วไปเลย. กามราคะในที่นี้ หมายถึงความที่จิตยัง อยู่ ในวิสัยที่ จะยินดี ในผลของกามโดยความหมายทั่ว ๆ ไป คือทั้งในทางตา ทางหู จมูก ลิ้น กาย หรือรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสอันมีอยู่เป็นพื้นฐานในจิตใจของสามัญสัตว์. แม้จะเป็นความยินดีที่เหลืออยู่น้อยเพียงไรหรือสักว่าเป็นเศษของสัญชาตญาณที่ยัง เหลืออยู่บ้าง ก็ยังนับว่า กามราคะ ในที่นี้ ; เพราะว่ากามราคะนั้น แปลว่า "**ความยินดีในวัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งความใคร่**" และมีความหมายกว้างครอบคลุมไปทุกชนิด ทุกขนาด, มิได้หมายถึงแต่เพียงความกำหนัดที่ รุนแรงในทางเพศตรงข้าม อย่างในภาษาไทยเลย ความที่ยังลุ่มหลงอยู่ ในรสของกาม แม้ที่ประณีตสุขุมเบาบางเพียงไร ก็ยังนับว่าเป็นความเข้าใจผิดหรือมิใช่สัมมาทิฏฐิที่สมบูรณ์อยู่นั่นเอง จึงเป็นสิ่งที่มีอยู่แก่

พระอริยเจ้าในขั้นต้น ๆ และเป็นสิ่งที่ท่านจะพึงละสืบไป จนกระทั่งไม่มีเหลือเลย.

กิเลสขั้นละเอียด *ประการที่ห้า* เรียกว่า **ปฏิฆะ** แปลว่าความหงุดหงิดด้วยอำนาจความขัดใจ. ข้อนี้ก็อีกเหมือนกัน คนทั่วไปอาจจะเข้าใจผิดว่าเป็นความโกรธแค้นอันสามัญชนมี ๆ กันอยู่. ความโกรธขนาดร้อนเป็นไฟนั้นไม่มีอยู่ในชั้นนี้, คงมีอยู่แต่ร่องรอยของความไม่พอใจ หรือความไม่สบายใจเพราะเขาทำให้ไม่ถูกใจ อันเป็นความรู้สึกที่เหลืออยู่อย่างประณีตในบรรดาพวกความไม่พอใจด้วยกัน ความขัดใจชนิดนี้แม้จะแผ่วเบาเพียงไรก็เกิดจากความเข้าใจผิดหรือเห็นผิด จึงได้จัดเป็นมิจฉาทิฏฐิอันจะพึงละเสียด้วยสัมมาทิฏฐิอยู่นั่นเอง. ถ้าเข้าใจถูกหรือมีสัมมาทิฏฐิอันสมบูรณ์แล้ว จะไปมัวหงุดหงิดอยู่อย่างนั้นทำไมกัน.

ผู้ที่ละมิจฉาทิฏฐิประการที่ ๑—๒—๓ ได้ขาดแล้ว ยังสามารถทำมิจฉาทิฏฐิประการที่ ๔—๕ นี้ให้เบาบาง

อย่างมากอีกด้วยนั้น ท่านเรียกว่าพระสกทาคามี คือมีจิตใจสูงขนาดมีความอาลัยในโลกชนิดนี้ เหลืออยู่เพียงเพื่อจะกลับมาอีกเพียงครั้งเดียวเท่านั้น. ส่วนผู้ที่ละมิจฉาทิฏฐิที่กล่าวนี้ได้เด็ดขาดทั้ง ๔ ประการนั้น ท่านเรียกว่าเป็นพระอนาคามี, เพราะไม่มีมิจฉาทิฏฐิทั้ง ๕ นั้นเหลืออยู่เลย จึงไม่มีใจสูงพอที่จะไม่กลับมาสู่ โลกนี้อีกต่อไป ; หากยังไม่เป็นพระอรหันต์นิพพานเสียในชาตินี้ยังจะ ต้องมีกำเนิดใหม่ ก็ต้องมี กำเนิด ใน โลก ชนิดที่ปราศจากกามคุณซึ่งมิใช่โลกนี้. (พึงทราบว่าคำว่า *โลก* ในที่ นี้ ไม่จำ ต้องเอาวัตถุ ธาตุเป็นเกณฑ์, แต่เอาภูมิลักษณะของจิตเป็นเกณฑ์. คำว่าโลก ๆ นี้มันแล้วแต่ว่าจิตของผู้ใดมีความรู้สึกอย่างไรต่างหาก. ฉะนั้นพระ-อนาคามีจะอยู่ที่ไหน ที่นั้นก็เป็นโลกที่ปราศจากกามสำหรับท่าน.)

กิเลสอันละเอียดหรือมิจฉาทิฏฐิ *ประการที่หก* เรียกว่า **รูปราคะ** แปลว่าความพอใจในความสงบอัน

เกิดจากรูปฌาน. เมื่อมาถึงขั้นนี้เริ่มเป็นความเข้าใจยาก สำหรับคนทั่วไป แต่ก็มิใช่สุดวิสัยที่จะเข้าใจได้. เมื่อใจไม่ข้องแวะด้วยบาปหรือด้วยกามแล้ว ก็ย่อมมีความสงบ. แต่ความสงบนั้นมีทางมาหลายทางด้วยกัน, ถ้าได้อาศัยสิ่งที่มีรูป หรือที่เป็นรูปธรรมเป็นที่ตั้งแห่งการทำความสงบแล้ว ความสงบที่ได้มานั้นเรียกว่าเป็นความสงบที่เกิดมาจากการเพ่งรูปธรรมเป็นอารมณ์ (ดังเช่นการเพ่งลมหายใจเข้าออกเป็นอารมณ์เป็นต้น.) หรือเรียกในที่นี้ว่าเป็นความสงบที่เกิดมาจากรูปฌาน. ความสงบชนิดนี้ แม้จะเป็นความสงบ แต่ก็ยังมิใช่ขั้นสูงสุด ยังหยาบอยู่. ทั้งยังนำไปสู่การเกิดในกำเนิดแห่งรูปาวจรภูมิ ยังมิใช่ความสงบอย่างนิพพาน ยังจะต้องละต่อไปไม่ควรพอใจอยู่เพียงเท่านั้น การหลงพอใจอยู่เพียงเท่านั้น เรียกว่า **รูปราคะ** ในที่นี้. ผู้ใดมีใจพ้นจากกามแล้วแต่ยังพอใจอยู่ในรสของรูปฌาณเช่นนี้ก็ยังจะติดอยู่ในรูปภพ ดังเช่น ผู้พอใจในรสของกามจะต้องติดอยู่ในกามภพ ฉะนั้น

ที่ ยังไม่เป็นจิตที่หลุดพ้นจากสิ่งทั้งปวงโดยสิ้นเชิง จึงไม่พ้นทุกข์โดยสิ้นเชิง จึงจำเป็นจะต้องละ รูปราคะนี้เสีย เพื่อเลื่อนสูงขึ้นไปตามลำดับ

ประการที่เจ็ด เรียกว่า **อรูปราคะ** แปลว่าความพอใจในความสงบอันเกิดจากอรูปฌาน. ข้อนี้คล้าย ๆ กันกับข้อที่ ๖, ผิดกันแต่เพียงว่าในข้อที่ ๖ นั้น เพ่งสิ่งที่มีรูปเป็นอารมณ์ในการทำความสงบ, ส่วนข้อที่ ๗ นี้เพ่งเอาแต่สิ่งไม่มีรูป (เช่นความว่างเปล่าจากสิ่งทั้งปวงเป็นต้น) เป็นอารมณ์สำหรับเพ่งจิตในการทำความสงบ จึงได้มาซึ่งความสงบที่ละเอียดกว่า น่าพึงพอใจกว่าสำหรับนักแสวงหาความสงบ เป็นเหตุให้หลงพอใจได้อย่างสุขุม กว่า อย่างที่หก. แต่เนื่อง จากความพอใจในรสของอรูปฌานเช่นนี้ ทำให้ติดอยู่ในอรูปภพ, ทำนองเดียวกับผู้ที่พอใจในรสของกาม ต้องติดอยู่ในกามภพ หรือผู้ที่พอใจในรสของรูปฌานต้องติดอยู่ในรูป

ภพ, จึ่งไม่พ้นไปจากวัฏฏสงสารหรือการเวียนว่ายตายเกิดได้ เช่นเดียวกัน จึงยังไม่ใช่ความพ้นทุกข์สิ้นเชิง ยังจะต้องละเสีย. ถ้าหลงพอใจในรสของอรูปฌาน. เช่นนี้ เรียกว่ายังมี อรูปราคะ, ซึ่งจัดเป็นประการที่ ๗ อันจะต้องละสืบไป ความหลงอยู่ในสิ่งยังไม่พ้นทุกข์สิ้นเชิงเช่นนี้ ก็นับว่ายังเป็นมิจฉาทิฏฐิชั้นละเอียด และยิ่งละเอียดยิ่งขึ้นทุกที.

ประการที่แปด เรียกว่า *มานะ* แปลว่า ความสำคัญตนว่าเป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง มานะใน ภาษา บาลี เช่นในกรณีนั้น ผิดกับในภาษาไทยอย่างมากมาย ถึงกับทำให้ฉงนได้. ในภาษาไทยเราหมาย ถึง ความทะนงอวดดีเย่อหยิ่งหรืออะไรทำนองนั้น. แต่ในภาษาบาลีในที่นี้นั้นหมายละเอียดลงไปกว่านั้นอีกมากมาย. คือหมายถึงความรู้สึกที่รู้สึกอยู่ว่า มีตัวตนของตนอยู่ในภาวะหรือในลักษณะเช่นนั้นเช่นนี้อย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นของตนทีเดียว. ความรู้สึกอันนี้มีความสำคัญอยู่ตรงที่ให้เกิด

ความรู้สึกต่อไปว่า **ตนดีกว่าเขา ตนเสมอเขา ตนเลวกว่าเขา.** ฉะนั้นเราอาจจับใจความของคำว่า *มานะ* ได้อย่างชัดเจน คือได้แก่ความสำคัญตนว่าตนเป็นอะไรนั่นเอง. ความรู้สึกว่าดีกว่าเขา หรือเสมอเขา หรือเลวกว่าเขาก็ตาม ถ้ามีอยู่แล้วย่อมมีความหนักอึ้งในการแบกตัวของตัว หรือยกตัวของตัวให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปนั่นเอง จัดว่าเป็นกิเลสตัณหาที่เหลืออยู่อย่างละเอียด เพราะขึ้นชื่อว่า "ตัว" แล้ว จะดีหรือชั่วก็ตามล้วนแต่เป็น**ของหนัก ทั้งนั้น.** ความเข้าใจว่ามีตัวเช่นนั้นเช่นนี้ทำนองนี้หาใช่ความเข้าใจอันถูกต้องไม่ จึงจัดเป็นมิจฉา-ทิฏฐิอันละเอียด ซึ่งจะต้องละด้วยสัมมาทิฏฐิอันละเอียดดุจกัน. ความละเอียดยิ่งขึ้น ทั้งของมิจฉาทิฏฐิและสัมมาทิฏฐิในชั้นนี้ เป็นทางมาแห่งความเข้าใจไขว้เขวได้ ผู้ศึกษาจะต้องพิจารณาโดยแยบคายจริง ๆ.

ประการที่เก้า เรียกว่า **อุทธัจจะ** ตามตัวพยัญชนะแปลว่า ความฟุ้งขึ้น, โดยความหมายได้แก่ความ

ตื่นเต้น ; หรือความทึ่ง ผู้ที่มีความอยาก ความหวัง ความยึดถือ ความไม่เข้าใจ ความสงสัย อย่างใดอย่างหนึ่งเหลืออยู่แม้แต่น้อย ย่อมจะมีความตื่นเต้นหรือความทึ่งในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่มากระทบกับความอยาก ความหวัง หรือความยึดถือเป็นต้น ของตนนั่นเอง. อันนี้เรียกว่าความฟุ้งขึ้นในที่นี้. คำว่า **อุทธัจจะ** นี้ มีที่มาในที่อื่นก็มี เช่นในนิวรณ์ห้าประการ, แต่ในที่นั้นมีความหมาย หยาบ กว่าในที่นี้มาก คือในที่ นั้น หมายถึงความฟุ้งซ่านของบุคคลที่มีอะไรเข้ามารบกวนจิต อย่างที่คนธรรมดาสามัญเขามีกันทั่วไป, และอุทธัจจะในที่นั้นหมายถึงกิเลสชั้นกลางซึ่งมีแก่คนทั่วไป ส่วนในชั้นกิเลสละเอียด หรือสังโยชน์ หมายถึง ความไหว อย่างละเอียดของใจ ซึ่งเรียกในที่นี้ว่าความสนใจหรือความทึ่งนั่นเอง, เป็นกิเลสชั้นละเอียดที่พระอริยเจ้าอันดับที่สามจะพึงละเพื่อลุถึงความเป็นพระอริยเจ้าชั้นสูงสุด คือพระ-อรหันต์ ฉะนั้นขอให้ผู้ศึกษาพึงกำหนดไว้ให้แม่นยำว่า

อุทธัจจะในที่นี้ กับอุทธัจจะในนิวรณ์ห้าประการนั้น ต่างกันเป็นคนละอย่างหรือคนละอันดับ เพียงแต่มีตัวพยัญชนะคล้ายกันคือ "ความฟุ้งขึ้น" เท่านั้น. ความอยากหรือความยึดถือ หรือความสงสัยก็ตาม ยังมีอยู่ในสันดานแล้ว อันนั้นเองเป็นความฟุ้งขึ้นของจิตเมื่อมีอารมณ์มากระทบทำให้เกิดความทึ่ง หรือความสนใจในสิ่งนั้นว่าความอยาก หรือความยึด ถือความ สงสัยมีอยู่อย่างไร, ความทึ่งหรือความสนใจในที่นี้ก็คือ ความหวั่นไหวของจิตชนิดหนึ่งนั่นเอง ความหวั่นไหวชนิดนี้มีอยู่ ก็หมายความถึงกิเลสยังมีอยู่สำหรับให้เป็นเครื่องเกิดความทึ่งหรือความสนใจ กล่าวอีกทางหนึ่ง ความทึ่งหรือความสนใจนั่นเอง เป็นเครื่องหมายของความมีอยู่แห่งกิเลส ความทึ่งหรือความสนใจนั้นย่อมแสดงอยู่แลวตามปกติว่า เพราะมีความไม่พอใจ ความพอใจความกลัว หรือความโง่อย่างใดอย่างหนึ่งในภายใน จึงได้เกิดความสนใจ หรือความทึ่งในสิ่งที่ผ่านมาทุก ๆ อย่าง **อุทธัจจะนี้** เป็นกิเลสละเพื่อความเป็นพระอรหันต์ ข้อ

นี้หมายความว่าพระอรหันต์ย่อมไม่มีอุทธัจจะ หรือความฟุ้ง ในสิ่งใด จึงมีจิตใจอยู่เหนืออำนาจของสิ่งทั้งปวงไม่ว่าจะเป็นอารมณ์ประเภทไหน. ความฟุ้งทำให้จิตหวั่นไหวหรือฟุ้งขึ้น จึงได้เรียกว่า **อุทธัจจะ**. ถ้าคนเรามีความเข้าใจถูกต้องถึงที่สุดจริง ๆ ย่อมรู้ว่าไม่มีอะไรที่น่าฟุ้งหรือควรฟุ้ง. **จิตที่ลุถึงความสงบแท้จริงหรือนิพพานนั้น ย่อมไม่มีความฟุ้งในสิ่งใด.** เหตุนั้นความฟุ้งมีได้เพราะยังมีความเข้าใจไม่ถูกต้องสมบูรณ์จึงจัดเป็นมิจฉาทิฏฐิชนิดละเอียดที่สุด ซึ่งจะต้องละด้วยสัมมาทิฏฐิอันละเอียดที่สุดดุจกัน.

กิเลสอันละเอียด หรือมิจฉาทิฏฐิ *ประการที่สิบ* อันเป็นประการสุดท้ายนั้นคือ **อวิชชา** ได้แก่ความไม่รู้ชัดแจ้งสมบูรณ์ในเรื่องความทุกข์ เหตุให้เกิดความทุกข์ ภาวะแห่งความไม่มีทุกข์เลย และวิธีปฏิบัติเพื่อให้ลุถึงภาวะแห่งความไม่มีทุกข์นั้น อันเรียกว่าไม่รู้ในอริยสัจสี่ประการ. ถ้าสัมมาทิฏฐิเป็นไปถึงที่สุด ย่อมรู้ความ

จริงทั้งสี่ประการนี้ถึงที่สุด ยังไม่รู้อริยสัจที่สุดอยู่เพียงใด ก็เรียกว่า ยังมีมิจฉาทิฏฐิชั้นละเอียดที่สุด เหลืออยู่เพียงนั้นและท่านเรียกในที่นี้ว่า **อวิชชา** ซึ่งเป็นคำที่แทนกันได้กับคำว่า มิจฉาทิฏฐิตลอดไป ข้อที่จะเรียกว่ารู้อริยสัจถึงที่สุดนั้น หมายถึงรู้ความทุกข์ของตนเองที่ดับไปแล้วสิ้นเชิงเป็นส่วนสำคัญซึ่งพร้อมกันนั้น ก็รู้ทุกข์และเหตุให้ทุกข์ของตนเอง และภาวะแห่งความไม่มีทุกข์ที่ตนได้รับ ตลอดถึงวิธีปฏิบัติจนลุถึงภาวะนั้นของตนเองได้อย่างครบถ้วนฉะนั้น ความเข้าใจผิด หรือความไม่รู้ จึงไม่มีเหลืออยู่ในการรู้อริยสัจอีกต่อไป. กล่าวโดยสรุปแล้ว อวิชชานี้เองเป็นบทสรุปหรือคำสรุปของคำว่ามิจฉาทิฏฐิ. มิจฉาทิฏฐิใด ๆ ที่เหลืออยู่นอกจากมิจฉาทิฏฐิ ๙ ประการที่กล่าวแล้วข้างต้นนั้น จัดว่าเป็นมิจฉาทิฏฐิอันสุดท้ายกล่าวคือ อวิชชาในที่นี้ทั้งสิ้น. แต่ถ้าในเรื่องอื่น ที่อวิชชาถูกกล่าวถึงเพียงคำเดียวโดด ๆ มิจฉาทิฏฐิทั้ง ๙ ประการนั้น ก็นับรวมอยู่ในคำว่า

อวิชชานี้ด้วยโดยครบถ้วน. **อวิชชาในที่นี้จึงหมายเฉพาะความเข้าใจผิดที่ยังเหลืออยู่ นอกจากความเข้าใจผิด ๕ ประการที่กล่าวแล้วข้างต้นนั่นเอง.** เมื่อสัมมาทิฏฐิแห่งอรหันตมรรคเป็นไปถึงที่สุด อวิชชานี้ก็ถูกทำลายไปโดยสิ้นเชิง, และนับว่าเป็นขั้นสูงสุดของความมีสัมมาทิฏฐิในพระพุทธศาสนา. ผู้ที่ละมิจฉาทิฏฐิหรือกิเลสอันละเอียดได้ทั้ง ๑๐ ประการนี้ เรียกว่าเป็นพระอรหันต์ ; เป็นผู้อยู่เหนือทุกข์ทั้งปวง หรือข้ามขึ้นพ้นจากโลกแล้วโดยประการทั้งปวง.

สิ่งที่เรียกว่า **สัมมาทิฏฐิ** หรือ **ความเข้าใจอันถูกต้อง** นี้ ย่อมควบคู่กันมากับความถูกต้องอย่างอื่น ๆ เช่นความปรารถนาถูกต้อง การพูดจาถูกต้อง การกระทำถูกต้อง เลี้ยงชีวิตถูกต้อง พยายามถูกต้อง ความรำลึกในใจถูกต้อง ความตั้งใจมั่นถูกต้องเป็นธรรมดา แต่อย่างไรก็ตามความถูกต้องอีก ๗ ประการนั้น ย่อมเป็นไปได้เพราะอำนาจสัมมาทิฏฐิ เป็นไปตามอำนาจ

ของสัมมาทิฏฐิ จึงได้ถือเอาสัมมาทิฏฐิเป็นตัวการที่สำคัญ ดังบาลีที่ว่า "**สมฺมาทิฏฐิสมาทานา สพฺพ ทุกฺขํ อุปจฺจคุ**" ซึ่งแปลว่าสัตว์ทั้งหลายล่วงพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้เพราะสมาทานสัมมาทิฏฐิ. โดยเหตุนี้เอง เราจึงเอ่ยถึงกันแต่สัมมาทิฏฐิ. ทั้ง ๆ ที่มีความถูกต้องอย่างอื่นอีกตั้ง ๗ ประการรวมอยู่ด้วย. เมื่อรวมกันทั้ง ๘ ประการนี้ เราเรียกว่า **องค์แห่งอริยมรรค**, และเมื่อทำหน้าที่เป็นอริยมรรคสำหรับตัดกิเลสนั้น ก็คือสัมมา-ทิฏฐินั่นเอง. เรียกโดยชื่ออื่น ๆ ยังมีอีกมากเช่นเรียกว่าจักษุบ้าง ญาณหรือความรู้บ้าง ปัญญาบ้าง วิชชาบ้าง แสงสว่างบ้าง และอื่น ๆ อีกมาก โดยที่แท้แล้ว ก็คือสัมมาทิฏฐิ หรือความเข้าใจอันถูกต้องถึงที่สุดนั่นแล.

ผู้ศึกษา เข้าใจสัมมาทิฏฐิได้แล้วย่อมไม่ยากที่จะเข้าใจมิจฉาทิฏฐิ เพราะเป็นของตรงกันข้าม. ตามหลักท่านถือว่า ถ้ายังไม่มีสัมมาทิฏฐิ ก็ยังไม่รู้จักมิจฉาทิฏฐิทั้งที่มีอยู่ในตัวเอง เหตุฉะนั้นเราจึงต้องมีสัมมาทิฏฐิ

เป็นชั้น ๆ คือชั้นต่ำหรือชั้นต้นที่สุด เพื่อนำไปสู่สัมมา-ทิฏฐิชั้นกลาง และนำไปสู่สัมมาทิฏฐิชั้นสุดท้ายได้ในภายหลัง.

สรุปความ

สัมมาทิฏฐิชั้นต้น ทำให้เกิดความเข้าใจถูกต้องในการแสวงหาประโยชน์ในโลกนี้ จนกระทั่งรู้ว่าสิ่งที่ควรสนใจนั้นยังมีอยู่อีก เรื่องหนึ่งต่างหาก จากเรื่อง ของโลก ได้แก่เรื่องของธรรม ; ทำให้คนยกเท้าก้าวเข้าไปในวัด หรือในขอบวงของพระศาสนา.

สัมมาทิฏฐิชั้นกลาง ทำให้รู้เรื่องประโยชน์ที่สูงขึ้นไปกว่าประโยชน์ในโลกนี้ กล่าวคือประโยชน์ตามทางธรรมะหรือประโยชน์เกี่ยวกับโลกอื่นที่สูงขึ้นไป. ทำให้คนกล้าเสียสละประโยชน์ในโลกนี้ เพื่อเอาประโยชน์ในโลกที่ดีกว่า. ทำให้คนรู้จักเสียสละความสุขทางเนื้อ-หนังเพื่อถือเอาความสุขทางใจ.

สัมมาทิฏฐิชั้นสูงสุด ทำให้รู้เรื่องซึ่งอยู่เหนือโลก หรือพ้นจากโลก หรือเหนือประโยชน์ทั้งหลาย ไม่ต้องการประโยชน์ใดจึงพ้นจากอำนาจบีบบังคับของสิ่งทั้งปวง เป็นความสงบอันสูงสุดที่เรียกว่า นิพพาน.

ความทุกข์ทุกชนิด รำงับไปได้ด้วยอำนาจของสัมมาทิฏฐิถึงกับถือเป็นหลักตายตัวลงไปว่า สมฺมาทิฏฺฐิ สมาทานา สพฺพํ ทุกฺขํ อุปจฺจคุํ ดังกล่าวแล้ว ความระส่ำระสายของโลกในปัจจุบันนี้ อาจรำงับไปด้วยอำนาจสัมมาทิฏฐิ แม้ที่เป็นชั้นต้นเท่านั้น ไม่ต้องร้องถึงสัมมาทิฏฐิชั้นกลาง หรือชั้นสูงเลย: ถ้าโลกเลิกบูชาความสุขทางเนื้อหนัง หันมาบูชาความสุขทางใจกันบ้าง, อย่าเป็นโลกจัดโดยส่วนเดียวหมุนมาเป็นธรรมกันเสียบ้างแล้ว สันติภาพอันถาวรก็จะครอบงำโลกโดยไม่ต้องสงสัยเลย แต่อย่างไรก็ตาม สัมมาทิฏฐิชั้นต่ำ ๆ ย่อมมีสัมมาทิฏฐิชั้น

สูงขึ้นไปเป็นรากฐาน ทำนองเดียวกันกับที่มิจฉาทิฏฐิชั้นหยาบ ๆ ย่อมมีมิจฉาทิฏฐิขั้นละเอียดคืออวิชชาเป็นรากฐานฉันนั้น. เพราะฉะนั้น เราจึงจำต้องศึกษาเรื่องสัมมาทิฏฐิขึ้นไปถึงชั้นสูงด้วยเป็นธรรมดา.

ข้อสำคัญอีกอย่างหนึ่ง ที่จะต้อง สนใจนั้นอยู่ที่การทำจริง. ในบาลีนั้นใช้คำว่า **สมฺมาทิฏฺฐิสมาทานา** ซึ่งแปลว่า เพราะสมาทานสัมมาทิฏฐิ. **คำว่า สมาทานนี้แปลว่า "ถือเอาอย่างทั่วถึงและเป็นอย่างดี"** ข้อที่น่าวิตกก็คือ เราไม่ถือเอาสัมมาทิฏฐิกันอย่างทั่วถึงและเป็นอย่างดีนั่นเอง. พอมีอะไรมายั่วหน่อยเดียว ก็เอาสัมมาทิฏฐิไปเหวี่ยงซุกไว้ที่ไหนเสียแล้ว วิ่งออกรับสิ่งที่มายั่วอย่างกะว่าเป็นนิพพานเสียเอง ดังนี้จะเรียกว่าสมาทานสัมมาทิฏฐิได้อย่างไร. สัมมาทิฏฐิก็อยู่แต่สัมมาทิฏฐิ คนก็อยู่แต่คน ความสงบสุขก็อยู่แต่ความสงบสุข ไม่มีวันที่จะพบกันได้เลย.

ในที่สุดนี้ ขอชักชวนให้ช่วยกัน เพาะหว่านสัมมาทิฏฐิเพื่อทำโลกให้สงบจากความระส่ำระสายอย่างในสภาพปัจจุบันนี้ ซึ่งหมายเพียงสัมมาทิฏฐิในชั้นต้นที่สุดเท่านั้น. หวังว่าผู้ได้รับการชักชวนคงจะไม่ท้อใจว่าเป็นสิ่งที่ยากเย็นเกินไปแต่ประการใด ผู้ต้องประสงค์ความสงบอันสูงสุดคือพระนิพ-พานต่างหาก จึงจะได้รับคำชักชวนในเรื่องอันเกี่ยวกับสัมมาทิฏฐิในชั้นสูง

เมื่อสัมมาทิฏฐิสำหรับโลก ๆ เป็นสัมมาทิฏฐิในชั้นต้น ๆ เช่นนี้แล้ว มิจฉาทิฏฐิของโลกในสภาพปัจจุบัน ก็คือ มิจฉาทิฏฐิชั้นที่หยาบหรือชั้นต้นที่สุดนั่นเอง โดยเฉพาะก็คือการหลงบูชาความสุขทางเนื้อหนังยิ่งกว่าความสุขทางจิต, หรือบูชาวัตถุจนไม่เหลียวแลหัวใจหรือดวงใจนั่นเองจึงไม่มีการย่างเท้าก้าวเข้ามาในขอบวงของวัดหรือศาสนาเลย.

พิมพ์ที่ ห.จ.ก. อรุณการพิมพ์ ถนนพระสุเมรุ กรุงเทพมหานคร
โทร. 816533 น.ส. ลัดดาวัลย์ วรพิทักษานนท์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา 2516